MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

KAHEKSAKÜMNE KAHEKSAS NUMBER : SEPTEMBER 2019

HIND 2€

9 772346 662013

#88 : ILMAJÄETUS

JUHTKIRI

MILLEST ME MÕTLEME, KUI ME RÄÄGIME ILMAJÄETUSEST?

Foto: Ken Mürk

Kõige paremini näitlikustab ilmajäetust selle tervise konteksti asetamine. Kui inimene jääb haigeks, saab talle selgeks, et ta on jäänud ilma millestki, mida ta on seni pidanud iseenesestmõistetavaks – iga inimene tunneb, et tal on õigus kvaliteetsele elule. Ent haigestudes saab tervisest midagi sellist, mis teistel on, aga ilmajäetul mitte. Sellega leppimine on tahes-tahtmata ränk katsumus – olukord tundub ülekohtune. Mida raskem on diagnoos, seda rohkem sarnaneb selle teadvustamine leinamisega. Psühhiaater **Elisabeth Kübler-Ross** on kirjeldanud leinaprotsessi, mille teevad läbi surmavalt haiged patsiendid. Ta täheldas viit erinevat staadiumit: šokk ja eitamine, viha, kauplemine, depressioon ning leppimine. Olgu tegemist enda tervise või lähedase kaotamisega, lahkumineku või isegi koondamisteatega – need muudavad inimese emotsionaalset seisundit ja toovad pinnale erinevaid tundeid.

Ilmajäetus on niisiis tunnete kompott, mille intensiivsus võib olla individuaalselt ja sõltuvalt olukorrast väga erinev. Seda mõjutab suuresti see, kui palju on saanud riivata ilmajäetu õiglustunne, ent ka väiksemate kaotuste puhul tunneme end puudutatuna. Valdavalt on kombeks jagada emotsioone headeks ja halbadeks. Kurbus ja viha kuuluvad selles duaalses jaotuses üldiselt halbade emotsioonide alla. Jonniv ja märatsev laps ajab vanematel närvi mustaks ning saab oma marodööritsemise eest kui mitte otseselt karistada, siis vähemalt vanemate pahameele osaliseks. Kui kurbust võib tõlgendada ka selle väljanäitaja nõrkuse märgina (nt „mehed ei nuta"), siis viha saab kasutada edukalt esimese varjamiseks ja jõu demonstreerimiseks („ma veel näitan teile", „mitte keegi ei tule mulle haiget tegema" jne). Ka Eesti avalikus ruumis on parempopuliste ja nende toetajaid vaenu õhutava retoorika tõttu üksjagu noomitud ning praeguse valitsuse ametisse nimetamisel kutsus president **Kersti Kaljulaid** poliitikuid üles sajale vihavabale päevale. Vihase ja laamendava inimese sünnipäevalauas olemine teeb paratamatult ärevaks ka kõik teised külalised. Ja see võib kogu hea peo ära rikkuda. Niisiis püütakse viinapudelile liiga lähedal istunud tüütu tülinorija vaikselt tagatuppa kainenema toimetada.

Sellistele allakäinud tegelastele on hinnangud kerged tulema: „võtku ennast ükskord ometi kokku ja hakaku normaalseks inimeseks", „oleks siis mingi ametigi selgeks õppinud või midagi", „õudne mats – kuidas see siia viisakasse seltskonda üldse sattus". Ka Eesti ühiskonna ilmajäetutesse suhtutakse pahatihti samamoodi: „viinaviga on ikka iga inimese enda teha", „aga mis nad siis paljunevad seal maal nagu jänesed, kui oma lapsi üles kasvatada ei jõua" jne. Individualistlikus ühiskonnas on vastutus igaühe enda asi. Ja kui sa oled näinud aastakümneid ränka vaeva, et oma edukas ettevõte püsti panna või palgatööl mööda karjääriredelit üles ronida, siis sulle tundubki, et sa oled välja teeninud teatava õiguse õhtul jalad diivanilauale tõsta ja ennast muust maailmast välja lülitada. Ent enda eraldamine ümbritsevatest inimestest on petlik, sest me kõik oleme omavahel seotud, ja kui nende, kes tunnevad end ilmajäetuna, kannatus katkeb, hakkavad nad paratamatult oma õigust taga nõudma. See on Eestis ja ka mujal lääneriikides juba juhtunud, aga probleem on selles, et nende arengute tulemusel ei saabu õigluse jalule seadmine, vaid, nagu me oleme juba kogenud, oodata on lõputut jauramist ja normaalsete inimeste peo rikkumist. Kedagi ei jõuta enam kainenema saata, mässajad on juba sahvri kallal ja pistavad seal kahe suupoolega talveks kogutud moona pintslisse.

Ilmajäetutega on selline lugu, et kui neil oleksid eluterved moodused muutustega toimetulemiseks, siis nad poleks ilmajäetud. Leidub ka neid, kes on ennast n-ö täiesti nullist üles töötanud – neist saavad kangelased, keda seatakse kõigile eeskujuks, millega kinnistatakse omakorda narratiivi „igaüks on oma saatuse sepp". Sellega pigistatakse paraku silm kinni probleemi ees, et selliseid inimesi, kes on võimelised üle oma varju hüppama, on tunduvalt vähem kui neid, kelle elud on determineeritud nende geenidest ja keskkonnateguritest.

Individualistlik maailmakäsitlus ei aita ületada probleemi, millega meie ühiskond silmitsi seisab. Mahajäänute järeleaitamine muudab elu paremaks kõigi jaoks. Majandusinimesed kipuvad sellise jutu peale käsi laiutama, öeldes, et meil on väike riik ja pole raha, et vaeseid aidata, aga selline mugavustsooni jutt ongi suuresti põhjus, miks ühiskond on lõhenenud. Vaevalt küll, et eesti inimene ja ettevõtja on valmis hakkama üleöö rohkem makse maksma. Nii palju me oma valitsust ja poliitikuid veel ei usalda. Aga ma olen optimistlik selle suhtes, et enam pole kaugel aeg, mil meie siirdeühiskonna pained hakkavad vaibuma. Need inimesed, kes on saavutanud turvatunde ja vabanenud hirmust vaesuse ees, ei vaja enese määratlemiseks tingimata Porsche maasturit ega brändiriideid. Mida rohkem on neid, kelle hirm millestki ilmajäämise ees vaibub ning kes tunnevad ennast ühiskonnas turvaliselt ja hästi, seda rohkem hakkavad nad märkama enda ümber ka teisi inimesi ja nende muresid. Kui mõelda tagasi viimasele kahekümnele aastale, on loomulikult olnud kergem alustada maailma parandamist sealt, kus on vähem vastuolusid. Emotsionaalselt on olnud lihtsam aidata vastsündinuid, lapsi, loomi, vähihaigeid ja teisi, kelle kannatused tunduvad kõigi jaoks ebaõiglased ja ülekohtused. Kurbus tekitab kaastunnet. Keerulisemaks läheb asi siis, kui tuleb abistada neid, kelle kurbus on maskeeritud viha ja kurjusega. Poe ees möödujaile nilbusi hõikavas külajoodikus ja Balti jaama ümbruses vargust kavandavas narkomaanis – või ka lihtsalt vanatädi juubelil lolli juttu rääkivas onu Heinos – ei ole eriti selliseid omadusi, mis nende suhtes kaastunnet ja heasoovlikkust ärataksid. Pahatihti polegi sellises staadiumis inimest enam võimalik muuta, küll aga on teistel võimalik õppida minevikus tehtud vigadest ja luua tingimused selleks, et võimalikult vähesed satuksid edaspidi sel moel elu hammasrataste vahele. Selles lehenumbris püüamegi avada, millised ühiskondlikud sündmused ja nähtused on selle taga, et üks osa rahvastikust tunneb end tõrjutu ja ilmajäetuna ning teised ei mõista, miks eesti inimene ühtäkki kurjaks on muutunud.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaanel Eda Ahi. Foto: Renee Altrov

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Käesoleva lehe keeletoimetamisega oli abiks Lydia Raadik

Makett/kujundus	Madis Katz
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid	Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

ILMAJÄETUS

PERSOON
Intervjuu Aet Annistiga – *Henri Kõiv* [6–9]

SOTSIAALIA
Teateid ääremaalt – *Egge Kulbok-Lattik* [10–12]
Mulgid ja robotid – *Aleksander Tsapov ja Henri Kõiv* [13–15]
Lumehelbekese kuus painet – *Mariliis Mõttus ja Helen Tammemäe* [16–17]

TÖÖ
Platvormitöö reguleerimisest – *Kristel Kont* [18–19]

LINNARUUM
Ruumipoliitika väikelinnades – *Kaja Pae* [20–21]

PÄEVAKAJA

ARVAMUS
Teadusbürokraatiast – *Lauri Laanisto* [23]

KULTUUR

PERSOON
Intervjuu Eda Ahiga – *Maia Tammjärv* [24–27]

ETENDUSKUNST
Kohtumine Alissa Šnaideriga – *Aleksander Tsapov* [28–29]

SUBKULTUUR
Kehahäkkimise kunstist – *Sandra Müür* [30–31]

SKEENE
Kiirkohting: Marta Vaarik [32]
Melomaaniankeet: Üllar Siir [34]

MUUSIKA
Hüvasti, Rada7! – *Paul Lepasson* [33]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [35]
Julian Barnes „Aja müra" – *Kaisa Ling* [36–37]
Andres Aule „Valge hajub ridade vahele" – *Marja Unt* [38]

Vootele Ruusmaa

Vootele Ruusmaa on etenduskunstnik, muusik ja helilooja, kes on viimastel aastatel kirjutanud heliloomingut teatrilavastustele. Lisaks on ta avaldanud luulekogu „tavaline don Quijote".

igaüks on
oma
igavuse
sepp

kohati
nõuab
elu
alasit,
kuuma
rauda ja
rasket
haamrit

sada
aastat
metalset
üksindust

**

kadeduse
uinutav
energiaväli
kisub
eetika-
kompassi
nõela

kui seda
inimmetsa
ees ei oleks

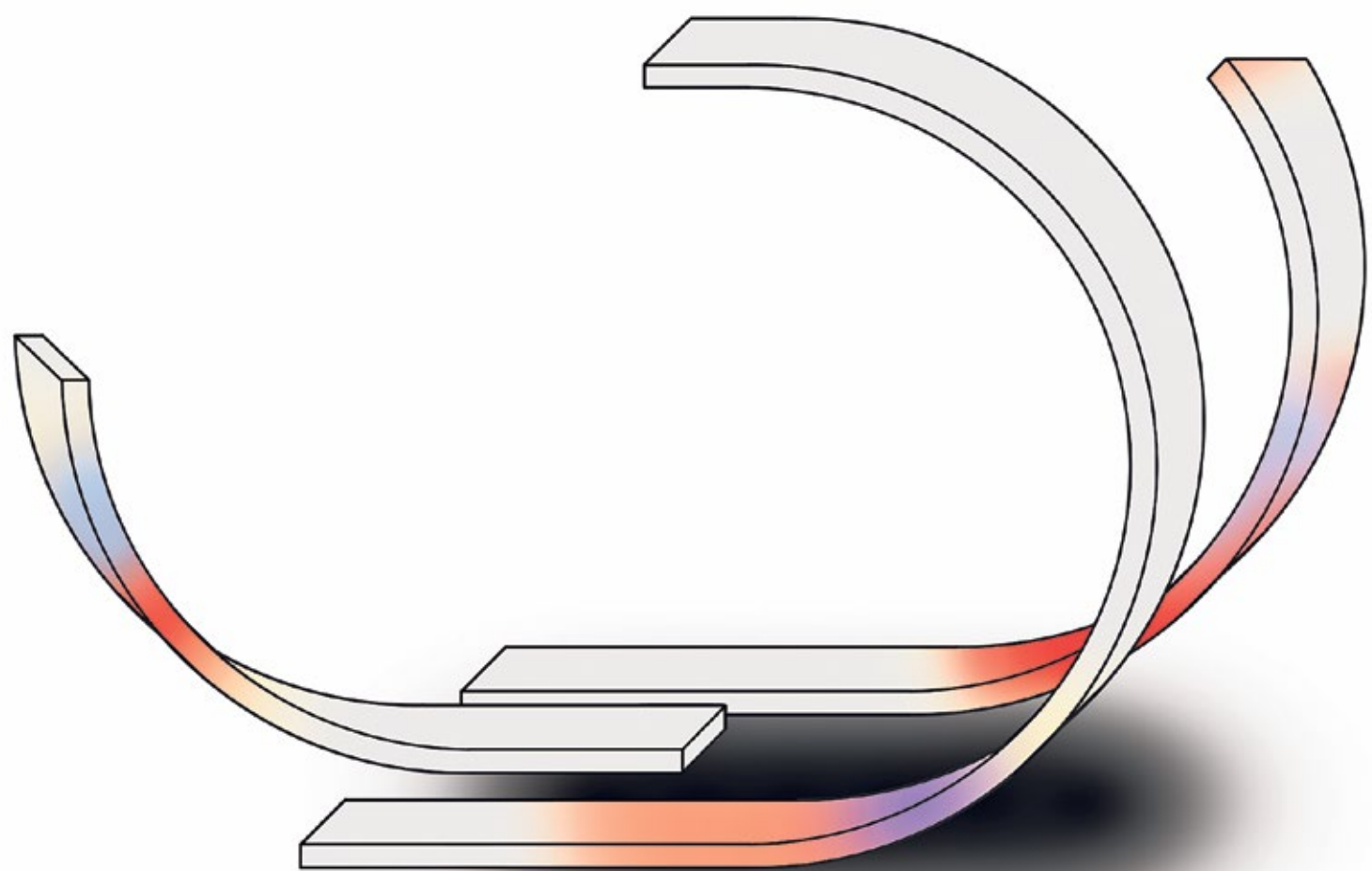

Illustratsioon: Ann Pajuväli

MÜÜRILEHT

SEPTEMBRIKUUS
AASTATELLIMUS

15€

tellimine.ee/muurileht-15

5337

Nii palju kilomeetreid läbis kahe nädala jooksul keskkonnaaktivist Greta Thunberg, kui ta sõitis Inglismaalt New Yorki kliimakonverentsile purjekaga, et vältida keskkonda saastavat lennureisi.

ELUHÄKK

Otsingumootor *ecosia.org* teeb internetis surfamise keskkonnasõbralikuks ja iga otsing aitab organisatsioonil istutada puid üle maailma piirkondadesse, kus metsad on hävinemisohus. Sotsiaalse ettevõtte asutas Saksamaal Christian Kroll, kes mõistis ümbermaailmareisil raadamise laastavat mõju loodusele. Ecosia investeerib reklaamimüügi pealt teenitud tulu tagasi keskkonda ja teistest otsingumootoritest eristutakse ka selle poolest, et organisatsioon avaldab iga kuu finantsraportid raha kasutamise kohta, töötab 100% taastuvenergial ning ei müü kasutajate andmeid kolmandatele pooltele.

PISIASI

„Vastutustundlik finantssektor" pole just sõnapaar, mida kohtaks ülearu tihti, aga hiljuti loodi just sellele eesmärgile keskendunud kohalik kodanikualgatus Estwatch. Mittetulundusühing on seadnud sihiks, et mitte ükski Eestiga seotud ettevõte ega organisatsioon ei kahjustaks oma tegevusega otseselt või kaudselt keskkonda, inimõiguseid ega ühiskonna heaolu. Kodanikuna on võimalik Estwatchi tegemistes kaasa lüüa, kui kutsuda pankasid oma pensionifondides olevat raha vastutustundlikumalt investeerima. Vaata lähemalt: estwatch.ee/finants/kodanikud

15 SEKUNDIT KUULSUST

Paar kuud tagasi ilmusid kõikjale sotsiaalmeediasse FaceAppi nime kandva rakendusega tehtud selfid, millele algoritm oli lisanud vanust, habeme või muu näomoonde. Pärast seda, kui selgus, et kasutajad on jaganud oma nägu ja andmeid Venemaal tegutseva tarkvarafirmaga, vaibus gerontonartsissism ruttu. Nüüdseks on rakenduse ainuke funktsioon kohtinguteenustes, nagu Tinder ja Grindr, enese nooremaks manamine.

SUVI LÄBI, TALI TULEB

Kombe kohaselt on õige hetk suvise ajaga pidutsedes hüvasti jätta 29. septembril ehk mihklipäeval. Veel 19. sajandil tähendas see põllutööde ja väliskarjatamise lõppu ning pimeda aja saabumist. Algasid tüdrukute ühised käsitööõhtud, kuhu jõudsid peatselt kohale ka noormehed ja koos „löödi lusti". Iseenesestmõistetavalt kuulus mihklipäeva kui lõikuspüha juurde õlu, muistne ohvrijook. Ega siis midagi, vardad kätte ja kohalikku pruulikotta!

UUS MUST

Keelekasutuse optimeerimine. Kuna nüüdisajal nõutakse kõiges efektiivsust, on positiivse märgiga omadussõnad asendumas lihtsa eitusega, mis on samas „pole paha" viimistletud tase. See võtab inimestelt ära vaeva omandada mahukat sõnavara ja otsida sünonüüme, sest hakkama saab ka vähesega. Selle asemel et öelda, et praad on väga mahlane, piisab, kui poetada, et kuiv ei ole. „See film oli nii südantliigutav" on selgelt ülepakutud, parem on öelda, et igav ei olnud. Teine äärmus on kasutada ükskõik millal ja kus kaht universaalset inglise laenu „epic" ja „mental".

NÄPISÕNALISUS

SEAPÕIS

Tallinnas Liivalaia tänaval avati hiljuti moodsa kirveviskamise keskus. Palun võtke nüüd korra hoog maha ja lugege seda lauset uuesti. Tallinnas Liivalaia tänaval avati hiljuti moodsa kirveviskamise keskus. Isegi Müürilehe paljunäinud oraakel poleks osanud ette kuulutada, et linnarahvas kord tulevikus puhtast lustist kirvest hakkab loopima. See pani meie selgeltnägija oma töömeetodeid revideerima, mille tulemusel sündis ka visioon lähituleviku meelelahutuskeskusest, mis kerkib Paldiski maantee trollipargi asemele. Uues koguperekeskuses Agrofaktornull võib kohata järgmisi atraktsioone: „Maagiline sõnnikuvedu", „Paljakäsi uluki vastu", „Vaenlase teibasseajamise mängutuba", „Aadrilaskmine on vahva!" ja tuleviku vaba aja veetmise kroonjuveel „Metsapalkide tegemine –50-kraadises külmas".

KUU TEGIJA: LINN, MIS TÕI VÕIDU KOJU

Kultuuripealinna kandidaatide väljakuulutamine. Foto: Andres Putting / Ekspress Meedia / Scanpix

Augusti lõpp tõi Tartu kultuurirahvale meeldiva uudise, nimelt valiti Emajõe Ateena üheks 2024. aasta Euroopa kultuuripealinnaks. Titaanide võitluses jäi kohalikul tasandil ülikoolilinnale alla eksootilisem piirilinn Narva. Ehkki Tartu võidus ei olnud vist tõepoolest keegi veel sekundeid enne võitja väljakuulutamist sugugi veendunud. See näitab, et vanad head „tihe rebimine", „valikut teha oli raske", „mõlemad kandidaadid olid tugevad" jne ei olnudki seekord päris sõnakõlksud. Ja nagu sedastas Narva kandidatuuri loosung, siis „Narva is next". Küllap mäletavad tartlasedki kibedat pettumust, kui 2011. aasta Euroopa kultuuripealinna staatus sattus pealinlaste kätte, ning ilmselt võime aimata narvakate kärsitust oma järgmise võimaluse ootamisel.

See kõik ei pisenda aga Tartu saavutust, tööd tehti ning võitu investeeriti rohkelt, õigupoolest juba aastaid. Tartu juhtlause „Ellujäämise kunstid" on samas mitmekülgne ning erinevaid seoseid tekitav nii praeguses Eestis kui ka mujal maailmas. Viie aasta pärast on ülikoolilinnas oodata näiteks suudlemise maailmarekordit ning teisigi, nagu öeldakse, valdkondi siduvaid projekte.
2024. aastani on muidugi veel natukene aega, seni tasub väisata praeguseid pealinnu Materat (ITA) ja Plovdivi (BGR), järgmisel aastal aga seada sammud juba Galwaysse (IRL) ning Rijekasse (HRV) jne. Tegevust jagub! Lisaks sai äsja ametliku kinnituse seegi, et veel enne pealinnakrooni üleandmist 2022. aastal võõrustab Tartu kündmise maailmameistrivõistlusi. Palju õnne!

REKLAAMIGURU

AHHAA keskuse 33 kilomeetrit enne Tartu sissesõitu paigutatud reklaamtool on ärgitanud rahvast tulema lagedale omaloominguga. Nii on kerkinud lisaks kirjaga „AHHAA" pingile teeäärde ka sildid „OHHOO", „IHHII" ja „JUHHUU". Kuuldavasti ollakse esoteerika suhtes tundliku teadusasutuse kommunikatsiooniosakonnas rahul – kõik on hästi, kuni ei lisandu „UHHUU".

58.378318, 26.754364

Foto: Sille Annuk / Eesti Meedia / Scanpix

Tartus Annelinnas avab septembris uksed esimene avatud puutöökoda. Tartu Kuuri algatasid puutööst huvitatud tartlased, kes soovivad pakkuda lisaks paigale, kus saab tegeleda oma tolmuste hobidega, ka kokkusaamiskohta meestele, kes on loomu poolest tihti kehvemad sotsiaalse võrgu punujad kui naisterahvad. Lisaks töökojale plaanitakse ruumidesse ka sauna, raamatukogu, koosolekuruumi ning puhke- ja arvutinurki. Korraga mahub Tartu Kuuri meisterdama kuni 30 inimest. Taolised avatud töökojad on mujal maailmas juba kanda kinnitanud ning osa sotsiaalsüsteemist. Teraapiline puutöö ja seltskondlik läbikäimine aitavad meestel pahandustest eemale hoida.

Taasiseseisvunud Eesti eduloo varjuküljeks on sajad kummituskülad, lagunenud peresuhted, alkoholisurmad, kaugtöö Soomes, üksindus, häbi. Neoliberalismi kibedatest viljadest on hakatud rääkima paraku alles paremäärmuslike poliitiliste jõudude esilekerkimisel, kui teine Eesti on andmas vastulööki. Alljärgnev on teekaart ilmajäetuse mõistmiseks.

Intervjuu **Aet Annistiga**. Küsis **Henri Kõiv**, pildistas **Ken Mürk**

Täpselt nii nagu **Trumpi** võit Kesk-Lääne endistes tööstuslinnades, pani ka EKRE edu viimastel parlamendivalimistel mitmeid ajakirjandusväljaandeid tegema poolantropoloogilisi ekspeditsioone EKRE-maale, et mõista inimesi, kes andsid oma hääle suurlinna lehetoimetuse töötajate jaoks ühemõtteliselt inimgruppide vahel vaenu õhutavale seltskonnale. Sotsiaalantropoloog Aet Annist käis nendes piirkondades juba nullindate alguses ja nägi oma silmaga, kuidas lisaks sellele, et kiratsev ettevõtluskeskkond oli jätnud paljud inimesed tööta, hakati töötuid kogukonnas kiirelt stigmatiseerima ja situatsiooniga kaasnenud häbitunne tekitas sisemise vajaduse ennast ümberkaudsetest ära lõigata, kuid ka välismaale kolides, nagu paljud lõpuks tegid, tuli oma risti edasi kanda. Kuna 15 aastat tagasi võisid edukamad nende arengute ees veel mugavalt silmad kinni pigistada, siis pole ime, et praegu käiakse nende piirkondadega tutvumas justkui eksootikaga. Need inimesed, nende elud, väärtused, mured ja rõõmud on seni olnud ääremärkus Eesti eduloos.

Mis on ilmajäetus ja mida võimaldab see mõiste teadlastel ühiskonna kohta öelda?
Ilmajäetuse mõiste on tulnud kasutusse kontseptsioonist „akumuleerimine ilmajätmise kaudu" ja see viitab hüvede liikumisele ühisomandist eraomandisse. Ilmajäetus konkreetsemalt ja eraldiseisvana on üsna uus mõiste, mis vihjab võimuprotsessile, mille käigus mingid ühiskonnagrupid – sageli juba millegi poolest kehvemas positsioonis olevad – jäävad millestki ilma, näiteks maast, elukohast, elatusallikatest, kodanikustaatusest. See viib omakorda järgmiste ilmajättudeni, olgu nendeks siis sotsiaalne kapital või sümboolne staatus, milleta muutuvad võimatuks toimivad ja head suhted teiste ühiskonnarühmadega. Need suhted tagavad, et sinu ümber on teised ühiskonnaliikmed, kellele sa saad toetuda ja kelle abiga sa saad mingitest probleemidest üle. Ja teisalt kujuneb just nõnda tunne, et sa kuulud kuskile ja saad ühiskonda panustada – ühiskond on justkui ka sinu asi. Nimetatud protsesse saab uurida paremini postsotsialistlikes ühiskondades kui nendes, kus ilmajäetus on toimunud niivõrd ammu, et keegi ei mäleta seda enam ega suuda seda fikseerida.

Kas ennast võib tunda ilmajäetuna ka juhul, kui sa pole objektiivsete mõõdikute järgi vaene?
Tavaliselt räägime ilmajäetusest siiski kui millestki, mis iseloomustab neid, kes on klassiühiskondades alumistel pulkadel. Kuid eks EKRE esiletõus, keda ei toeta ainult majanduslikus mõttes ilmajäetud, näitab, et need ei pea tingimata kattuma. Sa võid olla objektiivsete kriteeriumite järgi keskklassi esindaja, kuid olla samas kultuuriliselt ilmajäetud. Need inimesed kogevad, et nende vaated ja arusaamad on põlu all, nad on jäänud ilma usust, et nende kultuuriline panus ühiskonda on kuidagi hinnatud.

Sa mainisid, et ilmajäetust on uuritud muu hulgas just postsotsialistlike ühiskondade kontekstis, aga kas seda eksisteeris ka varem, NSV Liidu ajal?
Kui käsitleda ilmajäetust hästi üldiselt, siis võiks öelda, et seda oli ka varem, aga NSV Liidus tähendas sotsiaalsetest suhetest ilmajäetus näiteks seda, et sa ei saanud mingit defitsiitset kaupa. Toona sa ei jäänud nende kontaktideta tegelikult ilma millestki hädavajalikust. Teiste toe kadumine ehk sotsiaalne ilmajätt on praegu hoopis teise kaaluga kui tollal, eriti kui seda ei asenda toimiv sotsiaalhoolekanne. Neist, kes jäid 90ndatel elu hammasrataste vahele, on nüüdseks paljud surnud. See arv, kui palju ennetatavaid surmi NSV Liidu lagunemine endaga kaasa tõi, on üüratu. Suremus kasvas eriti silmatorkavalt Balti riikides ja väga selgelt seoses töötuse kasvu, sissetulekute languse ja sotsiaalse lagunemisega, mis võimendas omakorda alkoholismi ning muutis tõenäolisemaks perede laialimineku ja enesetapuni jõudmise. Võime muidugi öelda, et mõnes mõttes olid need protsessid paratamatud, kuid tasuks ikkagi olla kriitiline ja tunnistada, et vabadus tuli sellise hinnaga. Võib ju väita, et need elud polnudki väärtuslikud, aga sellisel juhul peaksime suutma ühiskonnana sellele hinnangule siiski otsa vaadata ja mõelda, mida see tähendab, kui me inimesi ja nende surmi nii lahterdame. Praegu pole me suutnud seda teha ja ka sel suutmatusel on oma hind. Sotsiaalteadlased rääkisid juba üheksakümnendate lõpus teisest Eestist ja edu hinnast, sellest, et nii jätkates võivad olla tagajärjed väga kurvad ka nende jaoks, kes on olnud edukad; et ainult edule rõhudes saeme me ühiskonnana oksa, millel istume. Keegi meist ei osanud muidugi arvata, et tagajärg võiks olla praegu leviv paremäärmuslus.

Tuleme sinu uurimistöö juurde antropoloogina. Sa veetsid oma doktoritöö kirjutamiseks nullindate alguses poolteist aastat kahes Põlvamaa keskuskülas, kus sa vaatlesid muu hulgas inimeste omavahelist lävimist. Mida sa teada said?
Vaatlesin seda, kuidas väljastpoolt Eestit tulnud arendajad püüdsid Eesti maapiirkondades kogukonda luua või taastada. Neid kaht – külaelu ja katseid seda

KUIDAS ONU HEINO HAKKAS ÜHISKONNALE VASTU TÖÖTAMA

arendada – korraga vaadeldes ilmnes üsna ruttu, et miski takistab inimeste soovi koos tegutseda ja ühiselt probleeme lahendada. Minu jaoks tõusis põhjusena esile kujunema hakanud kihistumine, uued erinevused inimeste vahel. Inimestel puudus tollal ka ettekujutus standarditest, mis tuli saavutada, et olla väärikas ühiskonnaliige. Teadmatus sellest, kuidas „on õige", tekitas ebakindlust ja tunnet, et ma pigem ei lase teisi oma elule lähedale. Isegi edukad tundusid selle ebakindlusega hädas olevat.

Kui ma su doktoritööd lugesin, tuli mulle üllatusena, kuidas inimesed tõlkisid uued majanduslikud regulatsioonid eetilisteks ja moraalseteks printsiipideks, mis võimendasid majanduslikku ebavõrdsust. Miks on selline tõlkeprotsess vajalik?

Oht moraalselt läbi kukkuda motiveerib inimest märksa enam kui lihtlabane hüvedest ilmajäämine. Otsese põhjuse ja tagajärje vahelise seose asemel on kapitalism kujutanud tööd kellegi heaks algusaegadest peale moraaliküsimusena: kui sa ei tööta, siis sul pole mitte lihtsalt seda sissetulekut, mille sa oleks tööga saanud, vaid sa oled ka laisk ja vääritu koorem ülejäänud ühiskonnaliikmete turjal. Seda suhtumist peegeldas Eestis meedia, kus tegeleti väga selgelt edukate loomisega. Edukana olid sa väärtuslik, kuid ebaedukana olid ise isiksusena kuidagi kõlbmatu ja saamatu. Sellel olid aga ootamatud kaudsed tagajärjed. Sedamööda, kuidas ühtedest said edukad ja teistest edutud koos kaasnevate moraalsete stigmade ja materiaalse ilmajätuga, avastasid inimesed end korraga eri kihistustest. Kui vaatame ajalukku, siis eestlastel pole niisugust pikaajalist ja põlvkondi kestnud ebavõrdsuskogemust, mis annaks kultuurilised mehhanismid, millega saaks ebavõrdsust enda kasuks pöörata. Teistes kultuurides on eksisteerinud näiteks patronaažisüsteemid, mis võimaldasid kasutada rikaste hüvesid, näiteks vaesemaid peresid aitasid lastele valitud rikkad ristiisad või -emad või rikkamatel lasus kohustus korraldada kogukondi liitvaid pidustusi jne. Ühest küljest on sellised ajaloolised kogemused ebavõrdsust ressursse ümber jagades veidi vähendanud, teisalt ka normaliseerinud. Meil ei ole aga seda kujunenud ja nii on kihtide tekkimine algusest peale mitte ainult suhtelise vaesuse kujunemise, vaid teadvustatud sotsiaalsest staatusest ilmajäämise protsess. Kuidas suhelda kellegagi, kes oli 20 aastat tagasi minuga võrdne, kuid korraga on minust kõrgemal? Kohe tekib küsimus, kuidas ta sinna sai. Pika ebavõrdsuse ajalooga ühiskondades seda sellisel kujul ei teki. Sellest küsimusest räägitakse meil aga peamiselt kadeduse võtmes. Mulle tundub hoopis, et kadedus on märguanne, et ühiskonnas on mingi tasakaal paigast ära. Selles mõttes on see lausa eluterve sõnum, et peame kujunenud ebavõrdsusega tegelema. Kadedus on sotsiaalne mehhanism, millega üritatakse saavutada tasakaalu ja võrdsust.

See on veel kuidagi selgitatav, miks ühiskondlikult kõrgemas klassis olevad inimesed suhtuvad halvustavalt neist alamatesse, kuid sinu tööst tuli ju ühtlasi välja, et ilmajäetud vaatasid viltu ka teistele ilmajäetutele. Miks nende vahel solidaarsust ei tekkinud?

See ongi võimumehhanismide sujuva toimimise eeldus, et kehvas positsioonis olijad rapivad üksteist, mitte ebavõrdsuse põhjuseid. Need mehhanismid toimivad eriti sujuvalt neoliberaalsetes tingimustes, kus igasugune kõrvalekalle edukalt tarbijana toimimise rajalt on eneseabi teema. Siin on hea näide kehakaal. Kui sa oled paks, siis ilmselt tarbid valesid asju või jätad hoopis midagi tarbimata, olgu selleks jõusaaliteenus, sammulugejarakendus, maovähendusoperatsioon vms. Pead ise lahenduse leidma, see on vaid meelekindluse, igapäevarutiini korraldamise või rahakoti küsimus, ulatuslikematel ühiskondlikel protsessidel pole asjaga mõistagi midagi pistmist. Niisamuti on ilmajäetus tembeldatud isiksusest tingitud probleemiks. Sellisel juhul on ainus viis, kuidas ise ilmajäetuna sellest stigmast distantseeruda, teisi halvustada ja rõhutada, et nemad on oma kehvas olukorras ise süüdi, keskkonnal pole sellega midagi pistmist, samas kui enda olukord ei tulene muidugi isiksusest, vaid ikka keskkonnast. Nii moodustuvad samas olukorras olijatest solidaarse kogukonna asemel omavahel kisklevad grupid. Sotsiaalse turvalisuse tagamisega tegelevad institutsioonid võimendavad samuti niisugust vahetegemist ning lahterdavad aidatavaid varjatult väärikateks vaesteks ja väärituteks vaesteks. Esimesed väärivad niisiis ühiskonna tuge, sest nad on hirmsasti rüganud ja kannatanud, aga näed, asjad lähevad kogu aeg mingitel objektiivsetel põhjustel valesti, ja teised ei vääri – need on vääritud vaesed, kes joovad või käituvad paheliselt. Samas on see kõik tervik, aga kui lahutatakse neid vaesuse erinevaid nägusid ja inimeste võimet ilmajäetuse tingimustes toime tulla ning eeldatakse, et kõik peaksid ilmajäetusele ühtmoodi reageerima, siis luuakse vaeste seas hierarhia. Kuna neil on neid ressursse nii vähe, siis nad võtavad selle hierarhia kohe ühe ressursina kasutusele, et veidigi oma positsiooni parandada.

Võimumehhanismide sujuva toimimise eeldus on see, et kehvas positsioonis olijad rapivad üksteist, mitte ebavõrdsuse põhjuseid.

Osalt on kogukondade loomine toimunudki kogukonnatute kõrvalejäämise arvelt – see on klassikaline ilmajätuprotsess.

Sa tegid oma uurimistööd enne seda, kui Eesti liitus Euroopa Liiduga. Üldiselt võiks öelda, et ELiga liitumine on edendanud elu Eestis, aga kas sama arenguloogika kehtib ka nendes keskuskülades ja ilmajäetute puhul?

Üks protsess, mis vahepeal väga selgelt toimus, on tühjenemine. Kui vaadata Kagu-Eesti maakondi, siis statistiliselt ei ole kõige suurem protsent inimesi läinud sealt lihtsalt tööle lähipiirkondadesse, vaid Tallinna ja kaugemalegi. Otsus minna nii kaugele tuleb osalt sellest, et paljudele pole see kant pakkunud neid sotsiaalseid sidemeid, kuuluvustunnet, mida on vaja, et end kusagil hästi tunda. Staatuse muutus on eriti hästi täheldatav paneelmajadest koosnevates keskuskülades – varem oli seal elamine tavaline, nüüd aga kaasneb sellega kestva postsovetliku ajastu stigma. Ringlevad arusaamad, et sinna koonduvad inimesed, kes on võimetud oma eluga toime tulema, kes ootavad vallavalitsuselt armuande, kes pole kultuuriliselt eriti haritud jne. Teatud tüüpi maaelu sümboolne staatus on väga madal ning siin võib märgata ka klasside kujunemist ja erinevate kapitalitüüpide koondumist. Lisaks sissetulekule ja kinnisvarale eristab inimesi rida kultuurilisi eelistusi; ühel pool on setu kirmas ja teisel pool süldipeod.

Viimasel ajal on maapiirkondades tekkinud mitmeid väiksemaid kogukondlikke algatusi, nagu kohvikute päevad, avatud talude päev jne. Neid pole küll palju, aga kas sulle tundub, et kui minna praegu Põlvamaale kogukonda otsima, siis sealt leiab seda rohkem kui 15 aastat tagasi?

Jah, aga samal ajal leiab kogukonna loojate kõrvalt need, kes on kogukonnast just ilma jäänud, ja osalt on kogukondade loomine toimunudki kogukonnatute kõrvalejäämise arvelt – see on klassikaline ilmajätuprotsess. Setumaa näitel näen ma väga selgelt, et pole tekkinud mitte üks kogukond, vaid selle kogukonna sees on edukamad grupid. Edukus on selgemalt välja joonistunud, muu hulgas ka riiklikult toetatud, sellisest kogukondlikust ühisnimetajast ilmajäetud on samas hajusad, neil puuduvad ühised huvid, mis neid koondaksid.

Kas ilmajäetus muutubki maapiirkondades normiks või tulevad maaelu hiilgeajad peagi tagasi?

Kui vaadata tulevikku, siis minu hinnang on väga tugevalt seotud kliimamuutuste võimaliku intensiivsusega. Muutused võimendavad sageli juba olemasolevat ebavõrdsust, ehkki olemasolevate tarbimissüsteemide lagunemisel on Eesti tingimustes paljudel maal elavatel ilmajäetutel isegi eelisseisund. Vähemalt mõnel neist on veel mingi maaomand või juurdepääs aiamaale, kus nad ise oma kartuli-kurgi kasvatavad. Kui aga jätame praegu kõrvale selle tuleviku, mis mänguvälja potentsiaalselt täiesti segi paiskab, ja mõtleme, et asjad liiguvad edasi rütmis *business as usual*, siis pigem võimendub see, et on edukad ja edutud, kellest viimased muutuvad maapiirkonnas alamklassiks. Osa neist sureb välja, osa kolib minema, osa jääb mingeid lihttöid tegema. Maapiirkonnad ise muutuvad teise kodu keskusteks, kus linnainimestel on suvilad. Süveneb probleem, et enamik tooteid ja teenuseid tuleb hankida linnast.

Kellele ilmajäetud sellises olukorras üldse loota saavad?

Ilmajäetud avaldavad poolehoidu pigem poliitilistele jõududele, kes positsioneerivad ennast millegi alternatiivse ja täiesti uuena ning kritiseerivad senist eliiti väga räigelt ja ühemõtteliselt. Minu meelest on väga huvitav, aga samas ka hirmutav just selle protsessi räigus – see on mingis mõttes tüüpiline kiusu käest pääsenu kiuslik reaktsioon, et teie siin nõuate mingit naiste võrdsust või poputate geisid, aga, vat, ma panen vastu ja ostan endale seinale sildi „Ideaalne naine on nagu tarakan, teda näed ainult kas öösel või köögis". Sellega lahendatakse praegu kultuurilise ilmajäetuse probleemi, püütakse taastada sümboolset kapitali. Niisiis näib see praegune toetus olevat pigem vaimse tunnustuse otsimise protsess, mitte niivõrd lootus, et EKRE majanduse kuidagi otsustavalt ümber korraldaks.

Neoliberaalses keskkonnas on vastastikust tuge üksteisele keerulisem anda, sest sotsiaalsed suhted on lagunenud, inimesed on muutunud väga mobiilseks ja sidemed tunduvad ebavõrdsed.

jätkub >

< *eelneb*

Enne valisid needsamad inimesed ju väga pikalt Reformierakonda, kes pole nende elukorraldust tegelikult üldse paremaks teinud.
See on huvitav, kuidas neoliberaalid on suutnud ennast praegusest situatsioonist distantseerida ja samal ajal käib sotsiaalliberaalide nahutamine. Ebavõrdsuse ja kõrvalejäetuse patt lükatakse naiste, homoseksuaalide ja migrantide kaela. Tegelikult on need protsessid tingitud neoliberaalsest majandusmudelist ja mitte ainult Eestis. Kui vaadata sarnaseid protsesse maailmas laiemalt, siis selge muutus on toimunud alates 90ndatest koos kapitalismi n-ö lõpliku võidu ja neoliberalismi intensiivistumisega. Varem tähendas vaesus seda, et inimesed suutsid rohkem koonduda ning tuginesid vaesusest tingitud probleemide lahendamisel perele ja sõpradele. Vaesus aktiveeris sotsiaalsed ressursid. Neoliberaalses keskkonnas ei saa inimesed neile sotsiaalsetele pidepunktidele oma olukorra parandamiseks enam toetuda, sest sotsiaalsed suhted on lagunenud, inimesed on muutunud väga mobiilseks, sidemed tunduvad ebavõrdsed, vastastikust tuge on keerulisem pakkuda. Eks ilmajäetuid iseloomustab kõikjal häbitunne nende madala staatuse pärast.

Milliseid käitumisstrateegiaid ilmajäetusest vabanemiseks kasutatakse?
Ilmajäetust on keeruline ületada, osalt on selleks vaja nii-öelda õigeid sotsiaalseid suhteid. See, kes on sotsiaalselt ilma jäetud, ei saa kasutada parema töö otsimiseks või oma ettevõtte rajamiseks sotsiaalseid suhteid; olemasolevast mainest lahtirebimine nõuab sotsiaalseid toetusmehhanisme. Huvitav on see, et ilmajäetuse leevendamisel toimisid keskuskülades 2000ndate alguses kõige paremini neutraliseerimistehnikad, näiteks oli tollal olemas selline rahastatud mehhanism nagu hooldaja. See aitas suhet neutraliseerida. Kui sul on abi vaja, siis julged teise külaelaniku poole pöörduda, sest ta saab hooldajana raha. See on tähtis, kui sulle tundub, et sul endal pole teisele tegelikult midagi väärtuslikku vastu anda. Kui see institutsionaalselt toetatud skeem ära kaob, siis tõmbutakse jälle rohkem endasse, püütakse ise hakkama saada. Ka Skandinaavias on näha tugisüsteemide rajamist neutraalsuse alusel olukorras, kus peresuhted pole eriti tugevad.

Ehk meil on ikkagi vaja mingisugust perekonna ja traditsiooni sihtasutust, aga hoopis teise tegevussuunaga.
Ma küll ei tea, kuidas see aitaks, kui mees on jube *macho* perepea. See pole mingi lahendus. SAPTK on võtnud oma ideoloogiliseks aluseks katoliikliku traditsiooni, millel pole siinses piirkonnas kultuurilist ega ajaloolist kandepinda.

Kui sügavale Varro blogipostituste ja väljaütlemiste pealispinna alla kaevuda, siis kuskil on ikkagi ka mure, et mingisugune kude, mis võiks hoida ühiskonda koos ja mida võiks pakkuda perekond, on kadunud, aga ta näeb selle taga valesid põhjuseid ja sellest tulenevalt on ka tema järeldused valed.
Ma ütleks, et nii perekond kui ka kogukond on olemuselt sunnimehhanismid. Sa ei saa neid valida. Kas ühiskond peaks paremini püsimiseks niisugust nähtust toetama? Ma arvan, et see on vaieldav. See pole inimühiskondades üldsegi universaalne, et perekond on just bioloogiliste suhete põhine. Ma ei näe selle ümberkujunemist mingi tragöödiana.

Sa ütled, et perekond on sunnimehhanism. Ehk meil ongi tekkinud liiga individualistlik ühiskond, kus igaüks võib vabalt oma perekonnast ära jalutada. Me ei soovi pingutada ka nende ebameeldivate suhete alalhoidmiseks, mis võiksid aidata neid, kes ongi ilmajäetud.
Probleem pole võimalus ära jalutada – kui jalutatakse või pigem põgenetakse, siis hoopis tundest, et peresuhete või ka pere materiaalsetesse võimalustesse panustamisega ei suudeta toime tulla, ja suurem sundus, et sa pead, ei tekita inimeses iseenesest mingeid oskusi või võimalusi paremini hakkama saamiseks. Pigem põhjustab see just perevägivalda ja rida teisi probleeme. Arukam oleks õpetada inimestele juba koolis, kuidas lapsi kasvatada, kuidas olla autoriteet, aga mitte autoritaarne, kuidas ka isa võib olla kodune. Aga jah, perekond ei peagi olema algrakuke, antropoloogid saavad osutada näpuga mitmele ühiskonnale, kus sidusus tuleb ühistest tegevustest, koostööst, mille alus ei pea olema bioloogiline ega ka rahvuslik. Muidugi, niisuguse koostöö hea toimimise eeldus on võrdsus ja kui onu Heino ikkagi usub, et naine või homo või mustanahaline peaks oma suumulgu maas pidama, ja vastaspool on sama otsustav onu Heino suhtes, siis pole koostööd väga loota. Kui lisanduvad ideoloogia, mis ütleb, et ühel poolel on õigus, ja poliitika, mis teise poole tema omaduste või vaadete pärast millestki ilma jätab, siis ei parane miski.

Mulle meenuvad vestlused tuttavatega teemal, kas parem on elada kuskil linnas, kus sul on autonoomia, kus sa saad ise kogukonna valida ja keegi ei vaata sind põlastavalt ehk sul on võimalik väga lihtsalt eemale astuda, või maal, kus sul on seda onu Heinot vaja, et traktorit parandada.
Praktilises plaanis ei pea traktori parandamiseks hoovil tingimata poliitilisi vestlusi arendama. See jääbki rääkimata.

Aga sa ei saa sellest täiesti välja astuda nagu linnas.
Tõsi, sellist teenust ei paku neutraalne keskkond või struktuur, millega sul ei pea olema head suhet ka ülehomme. See erinevus on kindlasti. Meile on siiski omane eluterve skepsis kogukonna suhtes, mille väiklust ja soovi inimest alla suruda nähakse ka eesti kirjanduses probleemina. Haritud eestlane püüdis sellele survele vastu panna. Tänapäeval on kogukonnad probleemsed seetõttu, et need on tihti eksklusiivsed. Puutepunktid peaks olema kuidagi teisiti korraldatud, paremat kooselu võiksid aidata tagada jagatud tegevused, mis pole seotud ei suguluse ega klassikuuluvusega. Maailma ühiselt kliimakriisist päästmine võiks olla üks käepärane ühendav tegevus, kus on vaja hädasti igasugused mõttetud eristused ületada.

Olgu, räägime sinu teisest suurest uurimisteemast ehk eestlastest migrantidest, kellest paljud on samuti Kagu-Eesti ilmajäetud. Kuidas ilmajäetuse kontseptsioon näiteks kalevipoegade motiive mõista aitab?
Paljud kalevipojad on väljendanud oma pahameelt töökeskkonna suhtes, kus nad pidid enne lahkumist olema, ja maininud, et nad tundsid, et neid koheldakse orjadena. See paneb neid loomulikult küsima, miks nad Eesti elusse panustavad. Nad ei tunne, et nemad vastutaksid kuidagi selle keskkonna või riigi eest, mis on neid halvasti kohelnud. Need inimesed ei saa enam uhkusega öelda, et nad on ausad maainimesed, ja siis ei ole vahet, kuhu sa lähed, pigem ikka sinna, kus rohkem teenib, sest enim väärtustatakse ju nimelt seda. Uurijana olen aga püüdnud mõista etnilist ilmajäetust. Migrantkogukondades on olemas etniline kapital: tullakse kuhugi kohale ja hakatakse seal üksteist toetama. Samamoodi on see toiminud ka paljude eestlaste jaoks. Mõned aga avastavad hoopis, et teised eestlased pigem põlgavad nad ära, nagu ühes koduhooldajate ettevõttes, kus juhid kaasmaalastest koduhooldajatega üldse suhelda ei soovi.

Nii et needsamad hierarhiad luuakse välismaal uuesti?
Just, seetõttu see etniline kapital ei toimi. Mõne

migrandi madal staatus Eesti ühiskonnas võib kanduda otse üle näiteks väliseestlaste ühisüritustele. Siin on tegemist mingis mõttes väljakujunenud klassidega või mingisuguste märkidega, mis iseloomustavad teatud klassi kuulumist. Ühelt poolt on justkui elitaarne talentide Välis-Eesti, teisalt mannetud mugavuspagulased, kes määrivad oma võimetusega õigeid asju väärtustada, oma kultuurituse või ka ebapiisava sotsiaalliberaalsusega või tahtmatusega multikultuursust mõista eesti rahva nime. Selline muster tekkis juba pärast Euroopa Liiduga liitumist ja eriti nende inimeste suhtes, kes tulid lihtsamaid töid tegema. Esialgu kompenseeris seda asjaolu, et tuldi kotitäie rahaga, mis välismaal vireledes teeniti, tagasi Eestisse ja sellega tõsteti oma mainet, kuid siis saadi siingi külge sildid, nagu lodevuspagulane. Migratsioon ei aita ilmajäetutel ilmtingimata parandada oma staatust Eestis ega tunda ennast hästi välismaal, kus ollakse lisaks ka põlastusväärne idaeurooplane.

Viimastel valimistel oli Soomes ja ka muudes väliskriikides valinute hulgas EKRE toetus päris suur.

Kuidas on EKREI õnnestunud ilmajäetuid kõnetada?
Ilmajäetus tähendab seda, et inimestel pole võimalik tugineda isiklikule identiteedile, et ennast luua ja teistele esitleda. Jääb väga vähe identiteedi pidepunkte, millega ennast väärtuslikuna tunda – need on rahvus, sugu, ega palju muud polegi, kõigest muust oled sa ilma jäänud. Seda, kes nende eest seisab, toetataksegi kõige rohkem. Kuna EKREt toetavad enim just mehed, siis tekib küsimus, kas nende identiteet toetub hapramatele alustele. Sellele mõeldes tuleb mulle meelde üks stseen maapiirkonnast, kus tundus, et paar väga noort, aga ilmselt üsna kehvadest oludest ema leidsid ühel üritusel sideme ülejäänud ühiskonnaga tänu oma lastele. Noori mehi, kes neist tüdrukutest ja lastest kõrvale hoidsid – mõni neist oli seejuures nende laste isa –, sidus aga ainult pudel, millel nad lasid ringi käia. Alguses oled seda tehes ehk äge kutt, aga 20 aastat hiljem samamoodi jätkates kuulud pigem joomaste troppide seltskonda, keda ühiskond kuidagi ei väärtusta. Kui meestel oleks identiteedile rohkem pidepunkte kui kõva mehe ja perepea staatus, mis tegelikult pärsib emotsionaalset sidet lähedastega, oleks nende identiteedil ehk ka tugevam alus ning neid ei kõnetaks nii mannetu teiste halvustamisel ja allasurumisel rajanev ideoloogia.

Nii perekond kui ka kogukond on olemuselt sunnimehhanismid. Sa ei saa neid valida.

Me oleme rääkinud palju Eestist ja eestlastest, kuid ilmajäetute ülestõus on palju globaalsem tendents, mis algas juba Brexitiga Suurbritannias ja Trumpiga Ameerikas. Ei saa öelda, et need ühiskonnad on väga sarnased, pigem, nagu sa ka mainisid, on hierarhiad mujal aastatega juba kivistunud. Kas ilmajäetuse vahel Eestis, Ameerikas ja Suurbritannias saab üldse mingeid paralleele tõmmata?
Ühine joon on neoliberalism kui reaalsus, milles me kõik funktsioneerime. Sõltumata meie ajaloost ühtlustab jagatud reaalsus protsesse ja muudab need väga sarnaseks, näiteks tekitab põlastust inimeste suhtes, kes ei saa ise hakkama. Mehhanismid võivad juurtasandil küll erineda, aga loovad sarnase olukorra, kus inimeste võimalus ennast väärtuslikuna tunda baseerub vähestel pidepunktidel, millele praegune poliitiline seltskond on suutnud väga edukalt vajutada. Ja eks see on osalt tingitud ka sotsiaalliberalismi edust, mis on suutnud tekitada seni marginaliseeritud, põlatud või diskrimineeritud gruppide esiletõusu, aga see paistab tulevat kellegi arvelt. Praegused ilmajäetud tajuvad ennast ilmajäetuna millestki, mis seniajani tundus neile garanteeritud; nad on uhked oma rahvuse või mehelikkuse või heteroseksuaalsuse üle – ja nüüd korraga võetakse ka see neilt ära! Sellisel juhul on Varroteerullil lihtsam seda seltskonda kaasa haarata.

Kas võib siis öelda, et ilmajäetutele ei meeldi, et sotsiaalliberaalid kõnetavad pagulasi ja vähemusi ning on seda tehes mõistvamad kui ilmajäetute puhul?
Absoluutselt, kõik need protsessid on toimunud ju paralleelselt sellega, et mingi seltskond on jäänud kõrvale, kaotanud oma materiaalse kindlustunde ja nüüd siis veel ka sümboolse staatuse. Küsimus on võib-olla osalt ka selles, miks on hakatud tegelema ainult nende vähemusgruppidega. Miks pole suudetud tegeleda samal ajal nende ilmajäetutega, kes on sattunud sotsiaal-majanduslikult ebavõrdsetele positsioonidele? Minu arvates tuleb siin süüdistada jällegi majandussüsteemi, mille huvides pole pöörata tähelepanu majanduslikult tasandilt algavale ilmajäetusele, aga ehk ka sotsiaalliberaale, kuna nad pole söandanud neid teemasid piisavalt jõuliselt korraga käigus hoida. Tegeletakse mingi nurgaga ilmajäetuste paketist, isegi kui näiteks naiste ebavõrdsus on väga suurel määral majandusega seotud. Majanduslik ebavõrdsuse esiletõstmine tõmbaks aga tähelepanu sellele, missugustel ebavõrdsustel rajanevad kogu kapitalistlik reaalsus ning ka need pealtnäha puhtalt sotsiaalsed ja kultuurilised ebavõrdsused.

Kui EKRE kõnetab neid inimesi soo- või rahvusidentiteedi alusel, siis teine pool keskendub oma retoorikas järjest rohkem ka majandusele, Eestis sotside näitel. Mis sa arvad, kuidas ilmajäetuid poliitiliselt üldse kõnetada, kui me ei taha kasutada EKREga samasugust narratiivi?
Minu meelest oleks üks lahendus rõhuasetuse nihutamine materiaalsetele alustele, aga ka grupikuuluvusele rajatud identiteedilt tegevuspõhisele. Tuleks väärtustada midagi, mida need inimesed teevad juba niikuinii, nende eluviisi teatud positiivseid aspekte. Mis on see, millega nemad panustavad Eesti ellu, mis võiks olla kõigile kasulik? Näiteks Setumaal elab suur osa neist, keda võiks pidada olemasolevas edukultuuris ilmajäetuteks, tegelikult väga optimaalset elu, mis peaks olema eeskujuks meile kõigile. Muidugi ma saan aru, et nende väiksemad kulutused on sageli paratamatud, aga tegelikult võiks tembeldamise ja rohkem tarbima õhutamise asemel väärtustada seda, et oma paratamatute valikutega elatakse elu, mis on keskkonnasäästlikum ja igapidi mõistlikum. Kuna keskkonnateadlikkus aina kasvab, siis sellel baasil võiks taoline suhtumine välja areneda. Paraku jäävad ilmajäetud endiselt fookusest välja, pigem on tegija see ökokotti heljutav mahekaupluse klient linnas. Ometi, kui sa ei kaasa teadlikult kõiki elanikke, kujuneb neist hoopis edukatele ja nende eesmärkidele vastu töötav seltskond. Kui inimesel on võimalus panustada ühiskonda, siis see haarab nad endasse. Kui sa tunned, vastupidi, et sul pole võimalik millegagi sellesse ühiskonda panustada, siis su ainus huvi võiks olla leida keegi, kes selle ühiskonna vastu töötab.

Ilmajäetus tähendab seda, et inimestel pole võimalik tugineda isiklikule identiteedile, et ennast luua ja teistele esitleda.

Mida saaksime meie indiviididena teha, et inimeste ilmajäetustunnet leevendada?
Mind üllatab pidevalt, et inimesed leiavad igapäevases suhtluses, et neil on õigus kohelda ja väärtustada teisi vastavalt sellele, kes nad on, millised nad on, kuhu nad kuuluvad, selle asemel et väärtustada neid inimestena. Mind on kasvatatud nii, et ka see bomšik prügikasti juures on inimene, kellega tuleb suhelda lugupidavalt ja sõbralikult. Elementaarne viisakus iga teenindaja või kliendiga rääkides on küll üks asi, mis võiks olla väga lihtsalt ligipääsetav igapäevane lahendus. Kui sa suudad leida endas võime pidada kellestki lugu sõltumata tema vaadetest, siis sa suudad jõuda põhjuseni ja sealt on juba võimalik minna edasi ning talle oma põhjuseid seletada. Aga see peaks olema ka kuidagi neutraalselt pinnalt tulev info – sellest jääb tegelikult väheks, kui meie püüame mõistvad olla, aga teise poole vastus on alati negatiivne.

Elementaarne viisakus iga teenindaja või kliendiga rääkides on küll üks asi, mis võiks olla väga lihtsalt ligipääsetav igapäevane lahendus.

See peab olema kahepoolne.
Just, aga kas ka seal teisel poolel on huvi? Mulle tundub, et praegusel edulainel pole teatud osa ilmajäetutest esindavatel poliitilistel gruppidel seda huvi, sest neile tundub, et nüüd me hakkame saavutama võitu, asjad loksuvad paika ja meestest saavad jälle mehed.

Samas enne polnud vastaspoolel huvi.
Just täpselt. Üks positiivne asi ongi olnud äratundmine, et kuidagi peab siiski ka seni kõrvalejäänute vajadusi ja mõtteid arvestama. Kuigi mulle tundub jätkuvalt, et peamised, kes püüavad mõista, on sotsiaalliberaalid, mitte neoliberaalid. Kuid ka viimastel võib kitsas käes olla, kui niisugused tüübid on võimule saanud, ja nii tekib äratundmine, et kellegi ilmajäetus on lõpptulemusena oht tervele ühiskonnale.

Loe intervjuu täisversiooni Müürilehe veebilehelt.

ELUST ÄÄREMAAL

Keskustest kaugemal elavate inimeste elu pole kuidagi vähem tähenduslik kui jõukal Harjumaal. Piirkondlikul ebavõrdsusel ja kihistumisel on pika vinnaga tagajärjed kogu ühiskonna jaoks.

Kirjutas **Egge Kulbok-Lattik**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Hiljuti köitis avalikkuse tähelepanu kurb lugu kümneaastasest väikemehest, kes elas ihuüksi veoautokabiinis, kuna isa oli Soome tööle läinud. See ei ole ainus juhtum, kus laps või noor on jäänud eri põhjustel ilma vanemateta ning peab iseseisvalt eluga toime tulema. Noorte üksindus on muutunud Eesti elu uueks, karmiks normaalsuseks.

Üksindus või ka hüljatus pole aga ainult laste ja noorte probleem – see puudutab palju ka eakaid. Tean mitmeid inimesi, kes hoiavad regulaarselt ühendust kaugel elavate üksikuks jäänud sugulaste või tuttavatega. Eakad ei taha sageli oma kodudest lahkuda, katsudes, maksku mis maksab, iseseisvalt toime tulla isegi siis, kui lähiümbrus jääb inimestest tühjaks – ka see on uus ja karm normaalsus.

Suhtelises vaesuses elab iga viies inimene ehk ligi 300 000 meie seast. Pea iga teine üle 65-aastane ja iga kuues laps.

Lood hüljatusest ja üksindusest kõnelevad meile inimeste probleemidest, vähestest võimalustest või hoopiski ilmajäetusest[1], ka meeleheitlikest otsustest ahistavast olukorrast vabanemiseks. Statistika andmetel on elu Eestis üsna karm: suhtelises vaesuses elab iga viies inimene ehk ligi 300 000 meie seast. Pea iga teine üle 65-aastane ja iga kuues laps. Kuid vaesus ei ole ühtviisi suur probleem kõikjal. Jõukal Harjumaal tuleb seda ette vähem kui Kirde- või Kagu-Eestis.

ÜKSINDUS MAAPIIRKONDADES

Hea näide on mu vanatädi, kes elab Lõuna-Eesti metsatalus koos võõrale tulijale ohtliku hundikoeraga. Koera metsik iseloom on tema julgeoleku garantii, sest kilomeetrite kaupa on ümberringi ainult mets. Ette võib kujutada pikki sügisöid ja külma talve, mil lume tõttu liikuma ei pääse. Lapsed ja lapselapsed on kaugel Tallinnas ja käivad teda küll vaatamas, aitavad muretseda talvepuud, suvel niidavad, teed ajab lahti vallavalitsus, toidukraami ja muu hädapärase toob kord nädalas poest kätte valla sotsiaaltöötaja, aga igapäevase eluga peab vana naine ise toime tulema. Ta on olnud kogu elu leebe, aga kange iseloomuga ja nüüdki on üksi metsatalus elamine tema vaba valik. Oma kodust ei soovi ta *mingil juhul* lahkuda, linnakorteri müüs maha, sest „mida ta linnas teeks?". Telesaated, raamatud ja telefonivestlused on teda maailmaga ühendav nabanöör. Kohtumine teise inimesega, kas või telefonitsi, on tema jaoks suur asi.[2]

Nüüdismajanduses on raske suure hulga harimatutega ühist arenguhüpet sooritada. Nii on ühiskonna areng pärsitud, sest ühiskond on tervik. Tarka majandust saavad üles ehitada targad inimesed.

Egge Kulbok-Lattik (PhD) on ühiskonnauurija, kes tegeleb kultuuri- ja hariduspoliitikate ning rahvastikuarengu teemadega.

Teine inimene on aina tähtsam ka kõvasti kahanenud elanike arvuga väikelinnades. Olen suviti jälginud, kuidas nutikad ja kokkuhoidvad naised seavad sisse võrgustikke, mis aitavad vastastikku elada, nagu esmaspäevane ja reedene piimaring Antslas: linnalähedase talu perenaine, kes veel ainsana lehma peab, toob värsket maapiima, kohupiima ja muid piimasaadusi, kõik on puhas ja väga maitsev.

Piimaringi peatusi markeeritakse puust pingikesega, mis pannakse värava ette ja tühjad purgid selle peale. Veel eelmisel aastal kogunesid ootele ka üle tänava vanem mees ja naine. Tänavu neid enam näha ei ole, ring on muutunud väiksemaks ja lõpeb kuuldavasti sel hilissügisel päriselt, sest siis viib peagi 70-aastaseks saav perenaine Hele, kes mikrotootmist ülal hoiab, oma hea piimaanniga Maasu (30–40 liitrit piima päevas) ära kokkuostu. „Aitab!" 70-aastaselt hakkab võimekas naine lõpuks elu nautima! Piimaring on saanud kesta, sest Helel on olnud tervist, jõudu ja vahendeid: nõukaajast pärit töökorras 400-liitrine jahuti, teadmised ja oskused, kuidas valmistada kohupiima, koort jms, aga lisaks ka mobiilsus – Hele viib oma toodangu tarbijale autoga koju kätte. Aga asja teine pool ja omaette küsimus on seegi, mida piimaga teha, kui pole tarbijaid?

Statistikaameti rahvastikuprognoosi kohaselt väheneb elanike arv aastaks 2045 Ida-Viru, Järva, Valga ja Jõgeva maakonnas kuni kolmandiku võrra. Vaba Eesti saabudes suleti palju tootmisettevõtteid, töö ja teenistuse kadudes rändasid noored õppima ja perede kaupa mujale. Ja kuigi tullakse ka tagasi, seda näitavad kaunilt korda tehtud majad, siis püsielanike arv märgatavalt ei kasva, elanikud vananevad ja noorte arv väheneb, kuna majanduslik surutis ei ahvatle tagasi pöörduma ega paku piisavalt võimalusi.

EESTI PIIRKONDLIK KIHISTUMINE

Eurostati andmetel on sotsiaalne ja majanduslik ebavõrdsus – sissetulekute ja ressursside erinevus – Eestis viimasel kümnendil aina kasvanud ning juba aastal 2014 olid Eesti ja Läti kaks kõige ebavõrdsemat riiki Euroopas.[3] Sotsiaalne ja majanduslik ebavõrdsus ning kihistumine on suur nii erinevate sotsiaalsete rühmade, rahvuste kui ka regioonide lõikes ja mõjutab nii avalike teenuste kättesaadavust kui ka ligipääsu tööturule.

Muidugi mõista on kõige taga globaliseerumine ja turumajanduse *nähtamatu käsi*, mis on akumuleerinud kapitali ja tootmise tõmbekeskustesse ning viinud kaasa töökohad, kuid seda on soodustanud ka aastakümneid tehtud poliitilised valikud. Ja kuigi viimased koalitsioonid on tõstnud täie tõsidusega lauale *nii rahvastiku kui ka regionaalpoliitika teemad*, ei saa aastakümneid ühes suunas kulgenud protsesse kiirelt ja kuludeta ümber keerata. Vastassuunaline tegevus nõuab *jõudu*, *raha* ja *aega*.

Seda, et olukord ei ole kiirelt paranemas, näitab Toidupanga juulikuine murelik teade, et Lõuna-Eestis ei jagunud puuduse käes kannatavatele inimestele piisavalt mitmekesist toitu, kuigi piirkonnas on suhteline vaesus Eesti kõrgeim ning abi vaja kõige rohkem. 2019. aasta juulikuus elas Statistikaameti andmetel Lõuna-Eestis umbes 9000 suhtelises vaesuses last, kelle kõhutäis sõltub otseselt kas koolist või Toidupangast[4].

Kui kihistumine jätkub samas tempos, põhjustab see pingeid ning vastandumist, mis seab küsimuse alla väikese ühiskonna jätkusuutlikkuse. Tuleb igal võimalikul viisil lahendusi otsida, sest vaesus pole mitte üksnes piirkondlik või mõne inimrühma probleem, vaid sel on pika vinnaga tagajärjed kogu ühiskonna jaoks.

KIHISTUNUD ÜHISKONNA ARENG ON PÄRSITUD

Arenguteoreetikud **Jan Nederveen Pieterse** ja **Boike Rehbein**[5] väidavad, et kauaaegsel majanduslikul ebavõrdsusel on ulatuslik sotsiaalkultuuriline mõju kogu ühiskonnale. Nad toovad näiteks Brasiilia, kus on pikk orjaühiskonna traditsioon, mistõttu pole paljud põlvkondade kaupa haridusele ligi pääsenud. Majanduslik kihistumine toob kaasa haridusliku kihistumise, mis ei mõjuta üksnes ühe rühma enesehinnangut ja kultuuri, vaid tingib kogu ühiskonna majandusliku rajasõltuvuse, sest nüüdismajanduses on raske suure hulga harimatutega ühist arenguhüpet sooritada. Nii on areng, innovatsioon pärsitud, sest ühiskond on tervik. Tarka majandust saavad üles ehitada targad inimesed.

KIHISTUMINE LÕHUB ÜHISKONNA SIDUSUST

Muu hulgas kujundab majanduslik ebavõrdsus ühiskondlikus kontekstis ka kehva enesehinnangut ja enese alaväärtustamist (nt staatuseärevust). Nii väidavad briti sotsiaalteadlased **Wilkinson** ja **Pickett**[6] oma bestselleris „The Spirit Level", tsiteerides antropoloog **Marshall Sahlinsi** („Stone Age Economics") tähelepanekut: „Vaesus pole vähene hulk teatud hüvesid, […] eelkõige väljendab see inimestevahelisi suhteid. Vaesus on sotsiaalne staatus […]."

Küllap selgitab see Eesti inimeste kasinat õnnetunnet – vaesus põhjustab alaväärsus- ja luhtumistunnet, mis ei lase olla õnnelik. Seda kinnitab Eesti madal õnnelikkuse indeks[7], mis küll tõusis 2019. aastal (võrreldes 2018. aastaga kaheksa kohta). Oleme OECD riikide arvestuses tagantpoolt kuuendal kohal. Maailma riikide kohta aastakümneid kogutud statistika näitab selgelt jõukuse, SKP, demokraatia ja vabaduste kasvu ning õnnelikkuse seost, väidab **Ronald Inglehart**[8].

Õnnelikkuse indeksis on palju erinevaid muutujaid. Tulemust mõjutavad aga kõige rohkem kuus valdkonda: *tervena elatud eluaastad*; *heldus (annetamine)*; *sotsiaalse toe olemasolu*; *riigi SKP*; *korruptsiooni tajumine* ning *inimese tunne, et ta saab enda elus toimuvat ise suunata*. Oma kommentaaris ütleb AKÜ juht **Gea Kangilaski**, et „peaksime rohkem tähelepanu pöörama inimeste heaolule, õnnetundele (50. koht) ja tervena elatud eluaastatele (41. koht), mitte ainult SKP tõusule. Küsimus on selles, kas me märkame ja kas hoolime inimestest enda ümber, kas tunneme, et vastutame Eesti arengu eest ühiselt"[9].

Iga rahva elujärg, sh heaolu ja majanduse käekäik, sõltub muu hulgas eliidi võimekusest tagada jätkusuutlik visioon, mis toetab rahvastiku arengut.

Seega mõjutab süvenev kihistumine kahtlemata väikese rahvaarvuga Eesti ühiskonna arengut ja heaolu. Majandusliku kihistumisega kaasnev hariduslik kihistumine on rahvastiku arengu probleem, aga inimeste võimestatusest sõltub iga ühiskonna tulevik. Kui iga viies inimene elab suhtelises vaesuses, siis on selge, et Eestis ei jagu jõukust piisavalt veel kõikjale – see, kel kõht tühi, ei leiuta ega luuleta, vaid tegeleb ellujäämisega. Tee targa majanduseni kulgeb aga läbi hea hariduse, eneseteostuslike väärtuste ja innovatsiooni, mida toetab stabiilne ja jõukas keskkond[10].

Ingleharti sõnul eeldab eneseteostuslike väärtuste ja võimaluste juurde jõudmine ühiskonnas teataval tasemel jõukust. Maailma rahvaste väärtuste kaardil, mida Inglehart ja **Christian Welzel**[11] oma võrdlevas uurimuses kirjeldavad, paigutub Eesti ühiskond teljestikul *ellujäämisväärtuste*, mitte *eneseteostuslike väärtuste skaala* otsa, kus asuvad nt Lääne-Euroopa riigid ning Põhjamaad.

Seetõttu on *meie ühishuvi* vähendada kihistumist, ebavõrdsust ja suurendada üldist jõukust. Kuna vaesus väljendab inimestevahelisi suhteid ja sotsiaalset staatust, on muutus võimalik vaid siis, kui enamik mõistab rahvastiku arengu, regionaalpoliitika, vaesuse ja kihistumisega kaasnevaid peidetud seoseid. Vaid siis on võimalik panna paika ühishuvid ning ühiskond vaesuslõksust välja aidata. See eeldab ka hoiakute muutmist.

VAESUSLÕKSUST AITAB VÄLJA HOIAKUTE MUUTMINE

Kaarel Tarandi pakutud strateegia – „mida rutem hülgame ääremaad, seda parem" –, mis põhineb eeldusel, et kõik sammud, mille ühiskond teeb globaliseerumisele vastupidises suunas, on „asjatud ja mõttetud kulutused", minu silmis arvesse ei lähe.

Esiteks lähtub see neoliberaalsest mõttekrambist ja põhineb hirmust kantud elutundel, mis ei aita edasi. Lisaks on see aga keskustest kaugemal elavate inimeste suhtes amoraalne hoiak, sest nende elu pole kuidagi vähem tähenduslik kui inimeste elu Harjumaal. *Teiseks*, pelgalt tulu-kulu arvestuslik vaade, mis võib tunduda esmapilgul ratsionaalne, ei ole pädev, sest Eesti *rahvusriigi* idee ja eesmärk tükkis täiega ei ole lähtunud *eelarvetasakaalu* ülimaks eesmärgiks seadmisest. *Kolmandaks*, iga rahva elujärg, sh heaolu ja majanduse käekäik, sõltub eliidi võimekusest tagada jätkusuutlik visioon, mis toetab rahvastiku arengut.

Õnneks on ääremaade hülgamise kõrval kuulda ka alternatiivseid ettepanekuid, nt **Indrek Neivelti** visioon paindlikest kaug- ja osakoormustöö vormidest ning heast transpordi- ja internetiühendusest, mis võimaldab rahvastiku ühtlasemat paiknemist. See tundub tegelikkusega paremini sobivat. Väärt ettevõtmised on kahtlemata ka valitsuse plaan viia riiklikke töökohti Tallinnast välja ning muud ettevõtlusega seotud regionaalpoliitilised kavad ja rahvastikuteemadega tegelemine.

Lõppude lõpuks on Eesti ajalugu korduvalt näidanud, et väljapääsmatuna tunduvates olukordades aitab inimeste ettevõtlikkus ja visadus või ka vargamäelik tahe, jonn, tuimus või hoopis armastus, vastutus siinse maalapi ees, mis veab välja.

VÕIMEKAD INIMESED HOIAVAD MAAELU ÜLEVAL

Äsja valiti aasta külaks mitmekultuuriline ja -rahvuseline Lüübnitsa, mis saab nüüd kindlasti tähelepanu. Mina vahendan vaatlustulemusi lähedalasuvast Säre külast, mis asub maalilise maastikuga (Karula kuplid) Kagu-Eestis. See on toimiv, elus küla, mitu suitsu aastaringselt püsti. Siin elavad linnas piimaringi tegev Hele ja tema abikaasa Kalju. Mõlemad on töökad, linnas elavad lapsed käivad neil abiks, majapidamine on puhas

jätkub >

< eelneb

ja korras, kartul, aiavili ja kaunid lilleklumbid kõikjal silmailuks. Kalju käib Lüllemäe rahvamajas puhkpilli mängimas ja kooris laulmas, seal on inimesed ja seltsielu ning mehe silmad säravad, kui ta koju jõuab.

Hele ja Kalju lähim naabripere on „noored", pealt viiekümnesed inimesed, kes on lapsed linnas üles kasvatanud ja siis maale tulnud, et taastada vana talukoht. Nende elustiili võib kirjeldada pendelrändena: esmaspäeval stardivad mõlemad, üks on riigiametnik ja käib tööl 130 kilomeetri kaugusel, teine sõidab perearsti ülesandeid täitma 200 kilomeetri taha. See on võimalik, kuna peres on autod.

Lõppude lõpuks on Eesti ajalugu korduvalt näidanud, et väljapääsmatuna tunduvates olukordades aitab inimeste ettevõtlikkus ja visadus või ka vargamäelik tahe, jonn, tuimus või hoopis armastus, vastutus siinse maalapi ees, mis veab välja.

Järgmises majapidamises elab Mari, kes mattis aasta eest mehe ja jäi üksi talu pidama, tema lapsed elavad linnas. Aastate eest loobus temagi lehmapidamisest, sest jaks lõppes ja majanduslikult mõttekas ei olnud see enam ammugi. Südi naine teeb kaasa Kurenurme naisseltsis Kurepesa, mille ruumid naised ise projekti rahastuse toel korda tegid: puhastasid, värvisid ja sisustasid. Nüüd toimuvad seal regulaarsed kogunemised, ühiseid ettevõtmisi kavandatakse nii jõuludeks kui ka jaaniks ning tegutseb ka naistantsurühm.

Tantsurühma juhendab kerge jalaga Alla, selle kandi seltsitegevuse eestvedaja ja tantsujuht, kes on lisaks ka suure talumajapidamise perenaine. Koos abikaasa ja pojaga (pere neljast pojast üks töötab vanemate talus) kasvatatakse lihaveiseid.

Ümberkaudu elab ka kolm üksikut naisterahvast. Üks neist on Elli, kes ei tule nii lihtsasti toime, sest pensioniaeg pole veel kätte jõudnud, poeg elab kaugel ning elatise teenimise võimalusi kohapeal ei leidu. Oma aiasaaduste ja naabrite toel saab ta siiski hakkama. Alma ja Kati on aga mehed matnud ja lapsed linna saatnud üksikud pensionärid, kes tulevad oma majapidamistega ise toime ja löövad kaasa ka naisseltsis. Veel elab Säre külas noor naine Liina, kes peab koos kahe lapsega mesilasi ja käib väikelinnas tööl. Lisaks põhitööle tegeleb ta ettevõtlusega, pakkudes erinevaid haljastusteenuseid. Mesindus aitab tal toime tulla.

Kui ligimesel – naabril, töötajal, tööandjal – läheb hästi, siis läheb pikas perspektiivis hästi kõigil, ka minul.

Siinkandis elab endise vallavanema ja kaitseliitlase Teedu pere. Nad kasvatavad hobi korras hobuseid ja talupidamine on rajatud tema spetsialistina kohalikus omavalitsuses töötava abikaasa Esta esivanemate kodusse. Veel on Säre külas elujõuline teraviljakasvatusega tegelev põllumajandustalu, mida peavad Karli ja Aina, kelle lapsed on suured ja elavad linnas, kuid käivad vanematele abiks.

Enamasti on liikumisvahendiks auto. Kui autot pole, tuleb sättida liikumisi valla tasuta transpordi järgi. Kord nädalas käib Säre külas ka kauplusauto. Ilma autota on maal keeruline hakkama saada (eriti neil peredel, kus on lapsi, keda on vaja huviringidesse viia).

Kuigi naabrite võrgustikud toimivad ja üksteist aidatakse, ei ole ühistegevus alati iseenesestmõistetav, vahetevahel ilmneb ka individualistlikku hoiakut. Siis saab selgeks, miks sõdadevahelises Eesti Vabariigis oli vaja ühistegevust riiklikult propageerida ja inimestele õpetada nii nagu meil praegu *ettevõtlikkust*. Meenub, et **Jaan Tõnisson** oli siis Tartu Ülikooli ühistegevuse professor, kes seda ideoloogiat arendas ja vahendas.

HOIAKUTE KUJUNDAMINE AITAB ÜHISKONNA VAESUSLÕKSUST VÄLJA

Maal pole juurdepääs teenustele võrreldav linnaga, vahemaad on pikad ja transport kallim. Maal elamine on kulukas (maja vajab remonti, veesüsteemid ja teed peab maainimene ise ehitama, mõningast abi saab taotleda hajaasustuse programmist, kuid toetuste maht on piiratud jne), aga samas, mida kaugemal suurtest keskustest, seda väiksemad on palgad. Ikka veel pole kõikjal korralikku telefonilevi ega internetti, kiire valguskaabel pole igale poole jõudnud. Küllap elaks maal palju rohkem peresid, kui eluaseme renoveerimiseks antaks pikaajalist pangalaenu[12] nagu Põhjamaades ja teenused ning laste kooli- ja huvihariduse kättesaadavus oleks paremini korraldatud.

Maaelu eeldab ettevõtlikkust ja sobivat kutsumust, mis ei pruugi olla tänapäeval seotud põllumajandusliku tootmisega, aga võimaldab inimesel töötada oma majapidamises või kodukontoris. Paljud loomeinimesed elavad maal, sest see on võimalik tänu nende töö iseloomule. Tarvis on ka hoiakute muutmist, nagu nõukaajast pärit suhtumine „Minge lapsed siit minema, siin on elu raske ja perspektiivitu!". Teisalt „tuleb tööd paindlikumalt organiseerida, mida saaks osaliselt teha kodus", nagu kirjeldas Indrek Neivelt. Kõige olulisem, mis vajab teadvustamist ja mida võib nimetada ka „igamehe rahvastikupoliitikaks", seisneb mõistmises, et „kui ligimesel – naabril, töötajal, tööandjal – läheb hästi, siis läheb pikas perspektiivis hästi kõigil, ka minul".

Sellise vaatega ettevõtja ei kurnaks oma töötajaid orjapidajalikult, vaid soosiks sportimist, enesetäiendamist ja toetaks pereinimesi. Sellise arusaamaga riigiametnik mõtleks, kuidas on inimesel parem. Sellise hoiakuga üldsuses oleks vähem töökiusu ja üksteise vaenamist.

Inimesekesksus aitab kaasa rahvastiku arengule ja lahenduste leidmisele nii vaesuslõksust pääsemiseks kui ka majanduslikust ebavõrdsusest tuleneva haridusliku kihistumise vähendamiseks. See on Eesti ühishuvi number 1.

Tänan Säre küla inimesi (nimed muudetud).

[1] *Materiaalse ilmajäetuse näitajad puudutavad nii majanduslikku toimetulekut, püsikaupade olemasolu kui ka elamistingimusi. Materiaalses ilmajäetuses elavatel inimestel on väga piiratud ressursid ja nad puutuvad kokku vähemalt nelja ilmajäetuse näitajaga üheksast. Nad ei saa endale lubada 1) üüri- ja kommunaalkulude tasumist, 2) kodu piisavalt soojana hoidmist, 3) ettenägematuid kulutusi, 4) üle päeva liha, kala või nendega samaväärsete valkude söömist, 5) nädalast puhkust kodust eemal, 6) autot, 7) pesumasinat, 8) värvitelerit või 9) telefoni. Ilmajäetusest Kagu-Eestis:* stat.ee/dokumendid/1773897

[2] *Üksindusest maal on kirjutanud Liis Serk Sirbi artiklis „Optimismi õppetunnid ehk Tühjad Eesti külad ja üksindus maal".*

[3] *Seevastu kõige võrdsemad on inimesed Norras, Tšehhis ja Soomes, nagu väidab Oxfordi Ülikooli sotsioloogi Marii Paškovi 2015. aasta doktoritöö „Majandusliku ebavõrdsuse roll enesekesksete ja solidaarsete väärtushinnangute kujunemisel".*

[4] *NUKKER LUGU: Paljud Lõuna-Eesti lapsed peavad suveperioodil hakkama saama vaid saia ja leivaga. – Lõunaeestlane, 22.07.2019.*

[5] *Nederveen Pieterse, J.; Rehbein, B. 2011. Globalization and Emerging Societies.*

[6] *Wilkinson, R.; Pickett, K. 2010. The Spirit Level.*

[7] *Maailma õnnelikkuse indeksi raport 2019.*

[8] *Inglehart, R. 2018. Cultural Evolution. People's Motivations are Changing, and Reshaping the World.*

[9] *Andmed näitavad, et Eestil on kõige rohkem arenguruumi helduse vallas ehk heategevuses osalemises (83. koht) – viimase kuu jooksul oli annetanud heategevuseks raha 19,9% ja oma vaba aega 17,9% Eesti inimestest.*

[10] *Lundvall, B. A. 1992. National System of Innovation. Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning; Inglehart, R. 2018. Cultural Evolution. People's Motivations are Changing, and Reshaping the World.*

[11] *Inglehart, R.; Welzel, C. 2017. Agency, Values, and Well-Being: A Human Development Model.*

[12] *Žõbin, J. 2019. Pank ei anna laenu, sest kinnisvara hind on madal. – Tartu Postimees, 16.08.*

RAKVERE TEATER 80

rakvereteater.ee piletimaailm.com 32 95 444

MULGID JA ROBOTID

Kas 17 000 elanikuga linnas on võimalik püsti panna kõrgtehnoloogiline ettevõtlus? Tööstuslinn Viljandi näitab, et inspireeriv lugu ning põnev toode meelitavad väikelinnadesse tagasi nii investeeringud kui ka oskustööjõu, rääkimata üleüldisest mainekasust.

Kirjutasid **Aleksander Tsapov** ja **Henri Kõiv**, illustreeris **Vahram Muradyan**

jätkub >

< eelneb

Eesti maapiirkonnad ja väiksemad linnad seisavad pidevate sotsiaal-majanduslike väljakutsete ees, mis on tingitud investeeringute ja demograafilise rände koondumisest kahte peamisesse tõmbekeskusesse ehk Tallinnasse ja Tartusse. Lisaks on muidugi toimunud üleüldine muutus tootmises, maaharimises ja inimeste ettekujutuses heast elust, mis on tõstnud fookusesse esialgu teisest ja kolmandast Eestist ning laiemalt ääremaastumisest rääkides kasutatud terminid. Võrreldes 1989. aastaga oli näiteks 2017. aastaks põllu- ja metsamajanduses hõivatute arv Eestis 7,5 korda väiksem.[1] Isegi kui jätta välja negatiivne iive, ränne jms, on paljud linnad ja asulad pidanud alla neelama tehnoloogilise paratamatuse kibeda kommi, sest sama maalapi harimiseks, toote komplekteerimiseks või taristu ehitamiseks on lihtsalt vaja tunduvalt vähem inimesi. Kui näiteks Tallinnas on tööjõud saanud liikuda ajapikku masinaehitusest tarkvara arendamisse ehk kujundlikult on Dvigatelist saanud Ülemiste City, siis Ida-Virumaal tuhat mäetööstuses koondatut järgmisel päeval kohe krüptoraha kaevandama ei hakka. Nõukogude ajast päritud monotööstusasulad on veel omaette teema.

Kui Tallinnas võiks kujundlikult väita, et tööjõud on liikunud Dvigatelist Ülemiste Citysse, siis Ida-Virumaal tuhat mäetööstuses koondatut järgmisel päeval kohe krüptoraha kaevandama ei hakka.

Riiklikult saab tööjõu tasakaalustatud jaotumist avalikus sektoris mõjutada vaid marginaalsel määral. Isegi kui viia töökohad Viljandisse või Põlvasse, siis spetsialistid või ametnikud, kes need kohad täidavad, muutuvad tihtilugu pigem pendelrändajateks, ja kõrge lisandväärtusega töökohtadest ning kõrgepalgalistest spetsialistidest unistavad ju kõik omavalitsused. Kui ühel pool põristatakse teadmistepõhise majanduse trummi – tulevikus oleme kõik süsteemianalüütikud, geenitehnoloogid ja iduettevõtjad –, siis piisab sellest, kui panna jalg maha Väike-Maarjas, Kallastel või Mõisakülas (valige ise, millises Mõisakülas), et aru saada, kui kaugel me ühiskonnana tervikuna sellest unistusest oleme.

Kõike pole aga vaja pintseldada minoorsetes toonides, sest üleminekud vajavad aega ning võib-olla avaneb 15 või 20 aasta pärast pilt, kus vanade kõrvale on tekkinud lisaks uued, stabiilsed ja kompaktsed tõmbekeskused, nagu Viljandi, mis on vähemalt osaliselt ja tasapisi kõige kiuste selle eesmärgi suunas liikumas. Ühe prognoosi kohaselt elab Viljandis aastal 2060 veidi üle 10 000 inimese, teise kohaselt kusagil 16 000.

Maailmas, kus ühenduvus on ettevõtluses järjest kõrgemini hinnatud väärtus ning isegi Tartu oma ühe lennuliiniga tundub mõne jaoks ääremaa, teeb Cleveron Viljandis midagi klassikalise äriloogika vastast.

Prognoosid ei pruugi muidugi alati täppi minna. Külastasimegi pooljahedatel augustipäevadel kui kaks välitöödele saadetud antropoloogi Viljandit ja selle kõrge lisandväärtusega ettevõtluse uut lipulaeva Cleveroni.

VILJANDI TÖÖSTUSPÄRIMUS

Mitteviljandlastele seostub Viljandi mitme populaarse märksõnaga: pärimusmuusika, Ugala teater, kultuuriakadeemia, Viljandi JK Tulevik, tuletikud, **Toomas Hendrik Ilves**, mulgi rahvarõivad jne. Üks ehk laiema üldsuse jaoks vähem teada fakt on aga see, et Viljandi on pika tööstusajalooga linn – siin on ehitatud nii lennukeid kui ka busse, tegutsenud lina- ja ketrusvabrikud ning muidugi tuletikutööstus. Enamasti ikka kolmes vahetuses ja tootmisliinide taga.

Tööstus annab tooni ja leiba siiamaani. Kui jalutada kohalikul tööstusmaastikul ringi, siis siin valmistatakse pea kõike: aknaid ja uksi, madratseid ja voodeid, hüdrosilindreid, päikesepaneele, trafosid, rootoreid, mööblit, rõivaid, teeküünlaid, toiduroboteid, tööstustarkvara jne. Näiteks elektrimootorite komponentide tootmisega tegelev Kolmeks AS on avanud peale Viljandi juba tehased Hiinas ja Indias, Hansa Candle on Baltikumi suurim küünlatehas, kus valmib ligikaudu 700 000 miljonit teeküünalt aastas, meie loo peategelane Cleveron toodab jaemüügihiidudele Walmartile ja Zarale pakiroboteid ning kui on vaja näiteks peatselt saabuvaks maailmalõpuks valmistuda, siis unustage mulgi puder ja seadke sammud Viljandimaa poole, sest sealne ettevõte Tactical Foodpack valmistab külmkuivatatud toitu, mis säilib kaheksa aastat.

TULEVIKU VÄETIS ON ELEKTROONILINE

Viljandi ettevõtluse praegune kaanestaar asub linna piiril, kohaliku tööstuspargi lõppjaamas. Just seal, kõrvuti madratsitehase ja puidutööstusega laiub Cleveroni 10 000 ruutmeetri suurune moodne arenduskeskus. See on koht, kus käib iga päev tööl pea 200 inimest. Enamik neist tuleb Viljandist või Viljandimaalt, kuid iga tööpäeva alguses liigub liinil Tartu-Viljandi ka kaks üheksakohalist mikrobussi koos arendajatega, kaugemalt Pärnust ja Otepäält tulijad sõidavad ise kohale ning Cleveroni tootmishoones kohtab regulaarselt ka põhikohaga tallinlasi, kes on saabunud kas rongi või autoga.

Tallinna Ülemiste Citys asub nimelt Cleveroni väiksem kontor, aga nagu ütleb juhatuse liige **Tiia Toom**, siis ettevõtte süda on ja jääb Viljandisse. See tähendab, et Eesti ihaldusväärseim tööandja 2018 paikneb kahe tunni kaugusel Tallinna kesklinnast. Maailmas, kus ühenduvus on ettevõtluses järjest kõrgemini hinnatud väärtus ning isegi Tartu oma ühe lennuliiniga tundub mõne jaoks ääremaa, teeb Cleveron midagi klassikalise äriloogika vastast. Ja teeb seda üha edukamalt: Cleveroni töötajaskond on kolme aastaga viiekordistunud, käive on kasvanud aastaga neli ja kasum kümme korda. Selle kõik on Cleveron saavutanud oma pakirobotitega tänu e-kaubanduse plahvatuslikule arengule.

E-kaubandus on valdkond, mille erinevate osadega on Cleveroni juht ja põline Viljandi patrioot **Arno Kütt** oma kirju karjääri jooksul kokku puutunud mitmel viisil. Kütt alustas puitmööbli müügiga. Selle käigus sai ta aru, et kaubandus kolib küberruumi, mistõttu ta lõi veebipõhise mööblipoe ON24. Seda tehes sattusid ta teele aga logistilised probleemid. Nende lahendamiseks asutas ta logistikaettevõtte ja pakiautomaatide tootja SmartPOSTi, mille kaubamärgi ja logistikavõrgu ta müüs paar aastat hiljem soomlastele. Sealt edasi on Kütt tegelenud viimase miili tehnoloogia arendamisega ning teinud seda Cleveroni kaubamärgi alt. Just nimelt arendamisega, sest Küti otsiv vaim on firma eetosesse sisse kirjutatud. Paljud on näinud kaubanduskeskustes Cleveroni tornrobotit seerianumbriga 401, kuid tootmises on kokku kuus erinevat tüüpi pakiautomaati, neist kõige värskem, merekonteinerisse istutatud 501 on mõeldud toidukaupade väljastamiseks. Ametlikule tooteportfellile lisaks käib taustal arendustöö droonide ja isesõitva robotkulleriga, rääkimata pooleliolevatest projektidest, millest konkurentsihirmus targu ka Müürilehe ajakirjanikele vaikitakse. Isegi tööstusspionaaži meistrid hiinlased on ju Cleveroni pakiroboteid kopeerinud. Järelikult tehakse midagi, mida maailm vajab, kuid keegi ei oska veel paremini teha.

SEALAUDAST KOSMOSEJAAMA

Sellises teadmismahukas valdkonnas esirinnas püsimiseks on vaja tarka ning loomingulist kollektiivi. Kui TTÜ või TÜ lähikonnas poleks paarisaja inseneri ja tarkvaraarendaja leidmine ilmselt eriline probleem, siis Viljandis asuvad kõrgkoolidest ainult kultuuriakadeemia ja kutseõppekeskus – kumbki ei valmista Cleveroni jaoks kandikul ette uusi töökäsi. Nii ongi Cleveron panustanud sellele, et töökeskkond peab suutma meelitada sinna talente Lõuna-Eestist ja kaugemaltki. Tõsi, cleveroonikutele (nii kutsutakse ettevõtte siseringis hellitavalt oma töötajaid) pakutav kahenädalane lisapuhkus, tasuta lõunad ja rahaline tugi sportimiseks on eraldiseisvalt vaadatuna ettevõtluses laiemalt normiks muutumas, kuid tervikpakett on Cleveroni puhul pigem unikaalne.

Samamoodi on pinksilauad, telekamängud ja kotttoolid leidnud endale idufirmade kontorites juba ammu püsiva koha, kuid tüüpiline tootmisettevõte, mida Cleveron olemuslikult esindab, kujutab endast TTÜs tootmistehnoloogiat õppinud **Reelika Martoja** sõnutsi pigem kuskil endises sealaudas või angaaris üles pandud tootmisliini. Selle kõrval mõjuvad Cleveroni puhtad, ruumikad ja valgusküllased pinnad hea uue ilmana. Praegu Cleveronis arenduse tehnilise projektijuhina

töötava Martoja kursusekaaslased on näiteks korduvalt imestanud, kui kuulevad, et ta veedab ettevõtte ruumides meeleldi aega ka tööpäevaväliselt. Ja seda mitte põhjusel, et Viljandis poleks midagi teha, vaid arenduskeskuses kõrguva **Navitrolla** monumentaalmaali taustal on lihtsalt mõnus olla. Isegi Viljandi linn kolis oma tänuürituse möödunud aastal sinna.

Martoja on üks neist, kes otsustas värskelt ülikooli lõpetanuna elukohta vahetada ja kolida pealinnast Viljandisse. Kahetunnine vahemaa teda ei heidutanud, tol ajal meedias ilmunud artiklid Cleveronist tekitasid hoopis uudishimu. Kuigi Cleveron teadlikult meediakampaaniaga ei tegele, satuvad nad oma uuenduslike toodete ning nimekate koostööpartneritega pidevalt ajakirjanduse huviorbiiti, mis on omakorda lihtsustanud värbamisprotsessi. Sarnaselt Martojaga leidis ennast Tallinna tipptunni ummikute asemel ühel hetkel rahulikust Viljandist ka Cleveronis tootejuhina töötav **Tanel Aruoja**, kes kolis Viljandisse koos perega pärast juhuslikult silma jäänud töökuulutust. Aruoja tähelepanu pälvis asjaolu, et kandidaadilt nõuti videoformaadis motivatsioonikirja. Ka see lähenemine, mis võib paljudes tehnikakaugetes inimestes tõrksust tekitada, aitab sõeluda välja sobiva profiiliga inimesed, millest annab märku ka ettevõtte suhteliselt väike kaadrivoolavus.

KUIDAS LEIDA JA HOIDA INIMESI

Töötajatest tuleb Cleveronil kümne küünega kinni hoida, sest Viljandimaast madalam on töötuse määr ainult saartel. Seejuures oli Viljandimaa töötukassa osakonnajuhataja **Merit Laane** sõnul aasta tagasi tööstuses hõivatuid kuskil 50 protsenti, kuigi praeguseks on see langenud, osaliselt ka seoses järjest suureneva renditööjõu osakaaluga. Viljandimaal on sarnaselt teiste piirkondadega kvalifitseeritud tööjõu puudus. Erialase hariduseta inimesed moodustavad pea poole, kutseharidusega 29 ja kõrgharidusega 22 protsenti tööotsijatest. Enamik ettevõtteid peab uued töötajad

ise välja koolitama ja lootma, et nad ka pikemaks ajaks püsima jäävad. Iga väljaõpe on ettevõtte jaoks ka väljaminek, sest näiteks Kolmeksis kestab väljaõpe kuni aasta, mille jooksul makstakse töötajale ka väljaõppe tasu.

Üks kitsaskoht komplekteerimis- ja liinitöö kõrvale ka nn kõrge lisandväärtusega infotehnoloogia töökohtade juurdeloomisel või olemasolevate täitmisel on Laane sõnul digioskuste madal tase – eksperdi- või spetsialistitase on inimeste enda subjektiivse hinnangu kohaselt umbes 6–8 protsendil tööotsijatest. Kuigi töötukassa üks ülesanne on ka inimeste karjäärinõustamine ja täiendkoolitusele või ümberõppele suunamine, siis just vanusegrupis 55+ (üha kasvava osakaaluga grupp) on palju neid, kellel pole erialaseid oskusi, kuid kes ei soostu ka ümber õppima.

Cleveron nõuab oma töötajatelt pidevat muutustega kohanemist, aga taoline idufirmalik mentaliteet, mis eeldab iga päev uute probleemide lahendamist, võib Toomi sõnutsi esiti vanematele erialaste oskustega inimestele vastumeelne olla. Sellises olukorras noortele panustamisel võivad olla omad kitsaskohad. Ehkki Viljandimaal on kaks kutseõppeasutust, Viljandi Kutseõppekeskus ning Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskool, ei pruugi noorte omandatud teadmised vastata tööturu nõudlusele, eriti kui räägime sellise profiiliga ettevõttest nagu Cleveron.

Laane hinnangul peaks kutseõpe olema paindlikum ja kohanema rohkem nüüdisajaga. Samal arvamusel on ka Viljandimaa Arenduskeskuse juht **Elmo Puidet**, kes ütleb, et õppekavad on liiga pikad ja harva seotud kohalike ettevõtete vajadustega. Laane näeb lahendusena Saksamaal populaarset nn õpipoisisüsteemi. Midagi sarnast hakkab pakkuma ka sügisest avatav Cleveroni akadeemia. Ettevõtlikkusest iseenesest

Vasakul robootiline pakiautomaat, paremal toidukaupade väljastamiseks loodud välipakirobot. Fotod: Aleksander Tsapov

Viljandimaal puudust ei tule, EASi starditoetuste poolest ollakse Eestis kolmandal kohal. Noortele on suunatud StartUp Viljandi platvorm, kus saab oma äriideid testida, ja endises lennukitehases avatakse varsti ilmselt koostöökeskus. Ühesõnaga proovitakse ehitada midagi kohaliku ökosüsteemi sarnast.

KORPORATIIVNE KÕRGHARIDUS

See, kui Tartu Ülikool IT-õppe kulude kokkuhoiu eesmärgil Viljandist ära viis, oli Puideti väitel linnale tugev põnts, mida pole suudetud otseselt millegagi korvata. Mõned aastad tagasi püüdis Cleveroni asutaja Kütt lükata koostöös Viljandi Kutseõppekeskusega käima rahvusvahelist infotehnoloogia arendus- ja õppekeskust (inglise keeles lühendatult VICTA). See oli era- ja vabasektori algatus, mida toetas avalik sektor. Õppurid said stipendiumi ja neile jagati kasutamiseks uued Lenovo sülearvutid. Enim meelitas programmeerijaks õppima aga see, et lubati üheaastast praktilist ja intensiivset õpet – esimesed lõpetajad said 2016. aastal tarkvara nooremarendaja diplomi. Paraku jäi see ka ainsaks lennuks, sest riik ei näinud asjal perspektiivi ja võttis rahad tagant ära.[2]

Selleks et Viljandis oleks siiski võimalik õppida kõrgel tasemel IKTd, otsustas Cleveron avada koostöös Ettevõtluskõrgkooliga Mainor tänavu septembrist oma akadeemia, kuhu võeti esialgu enam kui saja soovija hulgast vastu 20 inimest. Uus kolmeaastane rakenduskõrgharidusõpe on eriline selle poolest, et esimest korda kasutatakse integreeritud õppemeetodit, kus paralleelselt akadeemilise õppega toimub kohe ka oskuste reaalne rakendamine Cleveroni tiimides. Kuigi Eestis on korporatiivse kõrgkooli algatus haruldane, siis paljudes riikides, eriti USAs, on see üpris levinud. Tundub ehk naljakas, aga näiteks McDonald'sil on Chicagos Hamburger University.

Kütt on öelnud, et Eestis on selge puudus IT- ja tehnoloogiaharidusega noortest, mistõttu ta soovib ise panustada noorte tippspetsialistide koolitusse, et luua tugev tootearendajate baas. Parimatel tudengitel on võimalik pärast lõpetamist Cleveroniga liituda. Robootikatarkvara arenduse õppekava läbimise ajal on tudengite õppe- ja elamiskulud Viljandis kaetud, mistõttu kellelgi ei tohiks õpe majanduslikel põhjustel pooleli jääda. Õppega ei kaasne ka rehepaplikku stsenaariumit, et vanapagan annab sulle krati ja vastu saab hinge. Diplom ei kohusta ettevõttesse tööle jääma, vaid eesmärk on koolitada tark- ja riistvaraspetsialiste ning eriti hea on, kui sellest võidab ka Viljandi.

Oma akadeemia pole muidugi olnud ainus algatus noorte kaasatõmbamiseks. Toimunud on ka näiteks võistlusi, kus meeskonnad või üksikisikud pidid ehitama robotiseeritud lumekoristussahka ja elektrijalgratast.

VÄIKELINN KUI KONKURENTSIEELIS

Kuidas aga suudab üks ettevõte, kuigi ambitsioon on pakkuda haridust, võidelda Tallinna ja Tartu magnetilise tõmbega? Isegi kui atraktiivsuselt pole lootust tõmbekeskusi edestada, tuleb anda endast parim. Ka Ameerikas on näha, milline võitlus käib näiteks Amazoni või mõne teise tehnoloogiahiiu harukontori oma kogukonda toomise nimel. Küsimus pole lihtsalt investeeringus ning maksurahades, mis kõrgepalgaliste töökohtadega paratamatult kaasnevad, vaid nimekad brändid aitavad luua kuvandi edumeelsest piirkonnast, mida majandusnäitajate poolest ehk isegi edukamalt tegutsevad metsandus- või põllumajandusettevõtted paraku samamoodi ei suuda. Robotid, droonid ja tehisintellekt on praegu lihtsalt kõvasti seksikamad märksõnad kui tselluloos või lüpsirobot. Kui Menlo Park ja Dublini Silicon Docks ütlevad seetõttu midagi ka ärimaailmakaugele isikule, siis siit tuleb üks viktoriiniküsimus kõigile lugejatele: mis linnas asub maailma suurima käibega kaubandusgigandi Walmarti peakontor? Õige vastus: 400 000 elanikuga Bentonville'is, linnas, millest pole tõenäoliselt kuulnud suurt midagi keegi peale elukutseliste kilbarite. Walmarti kui oma suurima koostööpartneri mudelit soovib ka Cleveron Viljandis matkida.

Eduka tehnoloogiaettevõtte olemasolu võib piirkonna ettevõtluskeskkonnale laiemalt uue hingamise anda. Seda võib märgata ka Cleveroni puhul, kes ei tooda pakirobotite füüsilisi komponente ise, vaid kasutab selleks muuhulgas mitmete Viljandimaa tööstusettevõtete toodangut, kes peavad omakorda oma tootmist nüüdisajastama või tellimuste suurenedes laiendama. Nende jaoks on koostöö Cleveroniga kvaliteedimärk, mis võib tuua potentsiaalselt kaasa uusi tellimusi. Nagu ütleb Toom, siis sarnane tõmbab sarnast ligi ning Cleveroni olemasolu on süstinud ka teistesse ettevõtetesse julgust ja kindlust oma asja ajada. Niisamuti innustab Cleveron teisi väärt tavasid üle võtma, puudutagu need siis töökeskkonda, töötajate heaolu, arusaama tootearendusest või majanduse makrotendentsidega kohanemist.

Seejuures oodatakse Toomi sõnutsi oma töötajatelt ettevõtjale omast mõtlemist: initsiatiiv, värsked ideed ja julgus on cleveroonikute seas kõrgelt hinnatud. Selle tulemusena võib mõni töötaja muidugi asutada Cleveronist alguse saanud projektiideega oma tehnoloogiafirma, kuid Toom tunneks sääraste *spin-off*'ide üle üksnes heameelt. Mingis mõttes kattuks see ju Cleveroni enda arengulooga. Tõsi, iga eduka tehnoloogiaettevõtte taga on pühendunud ja inspireeriv juht, kes sütitab oma tegevusega ka teisi inimesi. Sellise inimese olemasolu korral võiks uusi Cleverone tekkida ka Paides, Pärnus, Karksi-Nuias või Tõrvas, on Toom veendunud. Ta usub, et väikelinnas paiknemine võib ettevõttele isegi kasuks tulla, kuna see lihtsustab asjaajamist linnavõimuga.

Robotid, droonid ja tehisintellekt on praegu lihtsalt kõvasti seksikamad märksõnad kui tselluloos või lüpsirobot.

KAS MULGID UNISTAVAD ELEKTRILAMMASTEST?

Autolavka ja postiljon on vaid mõned näited, mida Cleveroni sugune firma on asendamas automatiseeritud nutilogistikaga. Ettevõtte loodavas tulevikus toob robotkuller toiduained ja muu tarviliku maapiirkonnas sinu isiklikku pakiautomaati. Linnas seisavad strateegilistes kohtades toidurobotid, kus sind ootavad pärast tööd e-ostud, piisab vaid oma koodi skannimisest. Droon toob sulle apteegist ravimeid, kui ärkad pärast jõulupidu peavaluga jne. Tuleviku Viljandisse kerkib Cleveroni kavandatav 40 meetri kõrgune peamaja, kus on lisaks ettevõtte enda koolile näiteks ka eluruumid töötajatele.

Küsimus, mis tekib alati seoses kõikvõimalike platvormide, pilveteenuste või asjade internetiga, on murrangu hind inimestele, kes ei oska või ei taha järjekordse radikaalse muutusega kaasa minna. Kui isegi noortel on raske leida eriala, mis neile kolme või nelja aasta pärast tööturul sissetuleku tagaks, siis mis siin rääkida pikaajalisest autojuhist, pakitoojast või laotöötajast. Kas nad jõuavad end ümber koolitada? Või, veelgi olulisem, kas neil on, kuhu ennast koolitada? Üks tehnoloogiamaailmas levinud klišee on järjekordne idufirma tegemas avaldust, et nad tahavad muuta maailma paremaks kohaks. Uued intelligentsed süsteemid vabastavad meid nüri ja kordava töö ahelatest, et saaksime keskenduda asjadele, mis on loovad ja arendavad. Selles on oma tõde, aga antud tõel on paratamatult ka hind, mille tõttu keegi kuskil kannatab. Kui leiutad lennuki, siis leiutad ka lennuõnnetuse, on üks prantsuse arhitekti ja mõtleja **Paul Virilio** kuulsatest tsitaatidest, mille universaalsust on raske vaidlustada.

Küsimus, mis tekib alati seoses kõikvõimalike platvormide, pilveteenuste või asjade internetiga, on murrangu hind inimestele, kes ei oska või ei taha järjekordse radikaalse muutusega kaasa minna.

Tulevik aga ongi ebaselge ja igaühel on kokkuvõttes õigus – kuid mitte tingimata võimalus – proovida seda suunata. Kui Kuldne Trio kaverdas kunagi Kraftwerki lugu „Robots", siis sõnad kõlasid sedasi: „Lukksepp Mati isa mul / nimeks pani tema mul / mina olen Robert." See kaver sümboliseerib hästi tollase Eesti NSV mahajäämust Läänest ja infotehnoloogilisest revolutsioonist. See, et Mulgimaal praegu roboteid ehitatakse, on mitmes mõttes erakordne. Kui see ettevõtmine ka laiemalt kohalikku kogukonda panustab, siis seda parem. Võib-olla räägime kümne aasta pärast, silmad erutusest punnis, Mulgiorust (viitega Räniorule), kus tuhanded inimesed nokitsevad uute leiutiste kallal. Mis saaks olla halba selles, kui Eestis toimuks detsentraliseeritud innovatsioon, mis ei sunniks sind oma kodukohast lahkuma, et oma unistuste töökohta taga ajada?

[1] *Servinski, M.; Leesment, M. 2018. Eesti tööhõive struktuurimuutus aastatel 1989–2017 ja selle piirkondlikud erisused. – Riigikogu Toimetised, nr 37.*

[2] *Kivisild, E. 2019. Miks VICTA hingusele läks? – Sakala, 06.04.*

KUUS PÕHJUST, MIKS LUMEHELBEKE ON ÕNNETU

Maailma parandamisest unistavad noored suhtuvad ellu ühelt poolt ebarealistlikult optimistlikult, teisalt valmistab see neile aga pahatihti sügavat pettumust. Rahulolematus on seda suurem, mida sügavam on lõhe ootuste ja tegelikkuse vahel.

Kirjutasid **Mariliis Mõttus** ja **Helen Tammemäe**, illustreeris **Johanna Adojaan**

Käsitleme lumehelbekesena Y- või Z-generatsiooni esindajat, ta elab ajal, mil igast suunast sisendatakse muudkui, et kõik, mida tema hing ihaldada oskab, on käeulatuses ning kinni vaid tahtmises. Ainsateks takistusteks on tema enda laiskus, rumalus ja tahtejõuetus. Raamatupoed on täis eduõpikuid ja eneseabikirjandust, mis lubavad pühkida kõik tõkked ennast otsiva lugeja konarlikult teelt suurte saavutuste ja õnneni. Juba koolis hakatakse lastele järjekindlalt lugema mantrat, et nende väärtus on korrelatsioonis tubliduse ja viitele õppimisega. Standardid on kõrged. Paraku tuleb aga iga inimese eluteel ette ebaõnnestumisi ja suurte õhulosside kokkuvarisemist. Võib selguda, et värske diplomiomanik pole saanud ülikoolist kaasa õieti ühtegi oskust, mida keegi tööturul vajaks. Juhtub, et alati nii tubli tudengi halvavad keset eksamisessiooni depressioon ja paanikahood. Tuleb ette, et täiusliku Instagrami profiili taha peituva suunamudija ebarealistlikud ootused iseendale kanduvad edasi ka armastusele ja teistele inimestele ning ta ei suuda luua püsivaid ja sügavaid suhteid. Siinkohal vaatleme lähemalt kuut meie ajale iseäralikku nähtust, mis kimbutavad noorte meelerahu.

PARADOKSAALNE SOTSIAALMEEDIA

Sinakast kumast, mis õhtul enne magamaminekut viimase ja hommikul enne ülestõusmist esimese asjana väikeselt ekraanilt üpsiloni näole langeb, on saanud normaalsus. Uue tehnoloogia abiga on võimalik kanda endaga kogu aeg kaasas sadu eluteel kohatud tuttavaid ning hoida üksteist järjepidevalt kursis oma tegemiste, mõtete ja tunnetega. Eesti ühiskonna uuring „Mina. Maailm. Meedia" toob välja, et aastatel 1982–1996 sündinuid eristab nende eelkäijatest märkimisväärselt agaram sotsiaalmeedia kasutamine. Selle tõttu nimetatakse neid ka *sotsiaalmeedia põlvkonnaks*.[1] Tasakaaluka käsitluse huvides olgu öeldud, et sotsiaalmeedia – nimetagem siin näiteks Facebooki või Instagrami – kasutamisega seoses on täheldatud nii positiivseid kui ka negatiivseid tendentse. Kui jälgida pikaajalist kasutust, on sotsiaalmeedia eelis võimalus luua ning säilitada sotsiaalset kapitali ja sidusust. Ent nende kanalitega pidevas ühenduses olemine võib kaasa tuua ka negatiivseid emotsioone, nagu kurnatus ja küllastumus, teiste elude tajumist paisutatult optimistlikuna ning sellest tulenevalt rahulolematust omaenda eluga. Kasutajate seas levinud kadedustundest võib kujuneda ajapikku depressioon ja õnnetunde vähenemine.[2] Nii võib õnnetule inimesele jääda ekslikult mulje, et ainult tema elus läheb järjepanu kõik kehvasti – keegi teine pole oma elukorralduses pettunud, kedagi teist ei ole maha jäetud, kellelgi teisel ei saa söögiraha nädal enne palgapäeva otsa jne.

ÜKSINDUSE EPIDEEMIA

Üpsilone on tituleeritud kõige haritumaks, mitmekesisemaks, empaatiavõimelisemaks ja tervisest lugupidavamaks, kuid samal ajal ka eneseimetlejate, läbipõlemise ja teraapia põlvkonnaks[3] ning nüüd jõuamegi järgmise punktini, millega millenniumilapsed on ühiskondlike näitajate kõverad kõikuma löönud. Selleks on just nimelt kõige üksikuma generatsiooni tiitel[4], millega kaasneb tihtipeale mõiste „üksinduse epideemia". Sel teemal on tehtud mitmeid uuringuid ja kord troonivad nende tipus igrekid, teinekord veelgi nooremad tsetid (snd 1996–2012), kuid tõsiasi on, et tänapäeva noorte õuel hiilib üksindus – see on noorte hulgas väidetavalt kõige suurem hirm ja seda kardetakse isegi rohkem kui vähki.[5] Nagu kirjutab professor **Amelia Worsley**: „Tänapäeval ei peitu üksildus ainult füüsiliselt teistest eraldatuses, vaid ka emotsionaalses seisundis, mis paneb tundma eemalolekut, ilma et seda tegelikult eksisteeriks."[6]

Üksindus on noorte hulgas väidetavalt kõige suurem hirm ja seda kardetakse isegi rohkem kui vähki.

Milles siis asi? Esimesena suuname pilgud taas sotsiaalmeedia poole, mida on süüdistatud korduvalt meie sotsiaalsete oskuste mandumises, kuid, nagu ikka, ka siin ei ole olukord päris mustvalge. Kõige näilisemalt soodustavad üksildustunnet Facebookis või Instagramis nähtud pildid kogunemistest, kuhu sind pole kutsutud või kuhu sa ei jõua, aga kuna üksinduse kombitsad ulatuvad tänapäeval palju mitmekesisemate tunneteni kui pelgalt üksiolek, siis piisab ka uhkelt kureeritud elustiilipiltidest, enda üleslaaditud fotodele saadud negatiivsetest kommentaaridest või veebiavarustes puhkenud sõnasõdadest, et end väljajäetuna tunda.

Või mõelgem näiteks kas või sellele, et elame hektilise kohtingukultuuri ajastul ning armastusest on saanud paljude jaoks miski, mis erinevalt klišeesid toitvate romantiliste filmide stsenaariumitest ühel hetkel lihtsalt otsa saab. Koos Tinderi ja teiste kohtingurakendustega on sündinud „valikute paradoks" – nähtus, mis paneb meid muudkui otsima vigu olemasolevas (siinkohal näiteks kelleski, kellega oled kohtingule läinud) ning mõtlema, et rohi on mujal ikkagi rohelisem.[7] Säärane käitumine võib mõjuda halvasti nii kritiseerijale endale, kes perfektset partnerit otsides lõpuks ikkagi üksinda lõpetab, kui ka teisele poolele, kes pärast mõnda kohtingut „parema" nimel hüljatakse. Üpsilonide suhtekäitumist võivad mõjutada ka nende vanemate purunenud abielud, mis põhjustavad ettevaatlikumat suhtumist abiellumisse ja suhetesse. Mõned otsustavad suhteelu aga hoopis teadlikult edasi lükata, nagu muusikatöötuses leiba teeniv Eliisa* (25): „Arvan, et selle põhjus on teadlik valik. Ma olen praegu keskendunud pigem enda isiklikule arengule."

Üpsilonide suhtekäitumist võivad mõjutada ka nende vanemate purunenud abielud, mis põhjustavad ettevaatlikumat suhtumist abiellumisse ja suhetesse.

EDUKULTUSE PAINED

Eesti siirdeühiskonnas prevaleerib endiselt n-ö „ajalehepoisist miljonäriks" või ka „tanklakassiirist pangajuhiks" narratiiv. Leheveergudelt on tuttavad ülistavad lood võitjate põlvkonnast, kes pöörasel üleminekuajal – kes ausamal, kes vähem ausal teel – pöörase edu saavutas. Kõigil oli silme ees rikkaks saamine. Ent vabas Eestis üleskasvanute väärtushinnangud on võrreldes eelmise põlvkonnaga, kes sisenes tööturule 90ndatel, märgatavalt teisenenud. Kantar Emori 2018. aasta kevadel tehtud Atlase uuringust nähtub, et üksnes 18% 15–19-aastastest küsitletutest usub, et parim edukuse mõõdupuu on raha (40–49-aastaste seas on neid 37%).[8] 32-aastase veebispetsialisti ja väikefirma omaniku Marko igakuine sissetulek kõigub umbes tuhande euro kandis: „Ma olen sellega rahul, sest saan olla enda aja peremees. Väärtustan aega rohkem kui raha. Raha on minu jaoks tarbevahend." Ka hiljuti vabakutseliseks mikroettevõtjaks siirdunud animaator Robert* hindab aega ja meenutab seda, kui ta veel graafiku järgi palgatööl käis: „Mida aeg edasi, seda jaburam tundus mulle mõte, et kümme tundi päevas kulub kuidagi tööle sättimise, tööl olemise ja töölt tulemise peale. Ja nii suurem osa aastast. Töö ja vaba aja niivõrd range struktureerimine viimase kahjuks tundub mulle ebaloomulik."

Ilmselt tuleneb selline hoiakute ümberkujunemine noorte seas ka sellest, et võimalused on muutunud – peadpööritavate kasumite aeg on möödas. Selline väljakujunenud majandusruum, mis ei jäta eriti ruumi unistamiseks, võib tuua omakorda kaasa tööturule sisenejate teatava pettumise traditsioonilises töötegemises kui sellises. Kui ehk kiiresti arenev ja tööle paindlikumat lähenemist pakkuv IT-sektor kõrvale jätta, eelistavad noored investeerida aega ahistavana tunduva palgatöö asemel pigem oma vabadust pakkuvatesse *start-up*'idesse, mikroettevõtetesse või muud moodi eneseteostusesse. Tööandjate meelepahaks ei motiveeri noori enam pelgalt raha, vaid nad unistavad hoopis maailma parandamisest. Samas pole edunarratiiv teisenenud väärtushinnangutest hoolimata kuhugi kadunud – mainitud Kantar Emori uuring tõi nimelt välja ka selle, et lausa 57% noortest unistab tulevikus oma ettevõttest ja 48% tahab jõuda karjääriredelil päris tippu. Paraku on inimloomusele omane kannatamatus ja suur osa neist, kes pole kahekümnendate eluaastate jooksul juba oma tõelist ja tähendusrikast kutsumust leidnud ning näiteks rahvusvahelise menu osaliseks saanud rakenduse või äriideega lagedale tulnud, tunnevad end täielike luuseritena.

KIIRENEV AEG

„Meie generatsioonil on ilmselgelt palju suurem valikuvabadus seoses sellega, kus elada, kus töötada, kellega abielluda ning tunduvalt rohkem infot maailma kohta, aga valikute rohkus ei tee alati õnnelikumaks," arvab idufirma turundusjuht Anna* (29). Sotsioloog **Hartmut Rosa** on kirjutanud, et meie ajastu eesmärgiks on saanud elada täiel rinnal, kuid samal ajal on võimatu rahuldada meie nälga uute elamuste järele. Ükskõik kui kiired me ka ei oleks, kogetut on alati proportsionaalselt vähem kui seda, millest oleme ilma jäänud.[9] Digiajastu noored on kulgenud pea terve elu teabest ja potentsiaalsetest võimalustest küllastununa, olgu selleks veebis leviv informatsioon,

meelelahutus või soov maailma näha, rääkimata sellest, et töö ei lõppe alati kontoriukse sulgemisega, vaid jätkub kodus diivanil. Valikuterohkuse üle virisemine on muidugi saatanast, ent fakt on see, et pidevalt pritsiv uudisvoog ja võrguga ühendatus tekitavad tunde, et veebirattalt mahaastumine päädib millestki olulisest ilmajäämisega (*FOMO*), mis põhjustab omakorda ärevust ja rahutust. Kuigi digisõltuvust on raske ravida, rõhutatakse üha sagedamini, et vahepeal tasub end välja logida, uudistada, mis toimub väljaspool ekraanimaailma, ning veenduda, et tegelikult ei lõppe näiteks päev läbi *aeglaselt* looduses kulgemine sugugi katastroofiga. Nagu ütleb energeetikavaldkonnas projektijuhina töötav Priit (33): „Tunnen, et rööprähklemine külvab stabiilsuse asemel pigem ärevust. Tahaks olla rohkem *zen*."

SÜVENEV KESKKONNAÄREVUS

Kui augusti lõpus lahvatas uudis, et Amazonase vihmamets on leekides, täitusid nii mõnegi tuttava – suur osa neist on noored – Instagrami *story*'d ja Facebooki uudisvoog väljavõtetega antud teemat kajastavatest artiklitest ning viidetega, kuidas meie saaksime omalt poolt midagi ära teha. Ja Amazonase näide pole ainus. Noored hülgavad liha, võitlevad loomade õiguste eest, õpivad prügi sortima, taaskasutavad, protestivad kooli minemise asemel riigikogu ees ja räägivad lausa sellisest asjast nagu tasaareng, mis tõmbaks rahulikuma ja ökoloogilisema ühiskonna nimel majanduse pidureid. Ja kuigi need tegevused saavad omajagu kriitikat – alates veganite kallal aasimisest, äärmuslikel juhtudel kliima soojenemise eitamisest kuni kohati ka õigustatud hinnanguni, et üks sotsiaalmeedias jagatud postitus või allkirjastatud petitsioon ei muuda midagi –, on tegemist generatsiooniga, kes teadvustab ja kannab oma vaadete ning ettevõtlikkusega edasi infot, et meie tarbimisotsused mõjutavad planeedi tulevikku. Deloitte'i 2019. aasta globaalsele uuringule toetudes peavad Y- ja Z-generatsioon meie ühiskonna suurimaks murekohaks keskkonnaprobleeme, jättes tagaplaanile isegi töötuse ja sissetuleku.[10] Kui küsida 25–35-aastaste noorte käest, mida nad peavad praegu ühiskonna põletavaimateks probleemideks, siis selgub, et neil kõigil kriibib hinge kliima soojenemine. „Suurim probleem on keskkonnakriis ning sellest tulenevad järgmised probleemid, nagu puhas joogivesi, puhas õhk, kvaliteetne toit, üleujutused ja kõrbestumine, immigratsioon ja sõjad," ütleb Kerttu (31). Anna lisab: „Kliima soojenemine ja kõik ohud, mis sellega kaasnevad. Mingid piirkonnad muutuvad elamiskõlbmatuks, ressursid vähenevad. Peatselt eskaleeruvate probleemide algeid näeme juba praegu. Järeldused saab igaüks ise teha. Teatud ühiskonnasegmentide vastuseis ja suletus potentsiaalsete lahenduste tutvustamisel."

PETTUMINE POLIITIKAS

Viimase poole aasta jooksul, mil uus valitsuskoalitsioon on Toompeal tegusid teinud, on tulnud tänavatele ja riigikogu ette protestima üha rohkem igrekeid. Veelgi nooremad protestivad **Greta Thunbergi** eeskujul üle maailma kliima soojenemise vastu ning poliitikute silmade avanemise nimel. Selles, et noored haaravad plakatite järele, pole muidugi midagi uut, kuid iga ajastu kõrvetab endale omaste muredega, millest mõni on aja jooksul tänapäevasemal kujul jälle lauale jõudnud, olgu selleks näiteks abordiseadused või võrdväärsed õigused. Deloitte'i globaalne uuring viitab, et 73% üpsilonide arvates ei suuda poliitilised liidrid maailma paremaks muuta ning 45% ei pea neid absoluutselt usaldusväärseks informatsiooni allikaks[11]. Ka selle loo tarbeks intervjueeritud inimestega vesteldes koorus välja tõsiasi, et meie põlvkonna hulgas kohtab üha rohkem pettumust poliitikas ja poliitikute tegevusetuses. Anna peab Eesti ühiskonna üheks suurimaks probleemiks populismi ja seda, et „meil on valitsuses nii palju ebakompetentseid ja labaseid inimesi, kes teadlikult lõhestatust suurendavad". Kerttu arvates on selleks „rumalad ja paremäärmuslikud riigijuhid, kes kahjustavad oma sõnavõttude ja tegevusega Eesti mainet, suurendavad räuskavat ja rassismi õhutavat kultuuri", ning lisab siia veel keskkonnaprobleemide taunimise ning õigusriigi ja liberaalsete vaadete allasurumise. Marko on seevastu otsustanud end poliitikast hoopis distantseerida.

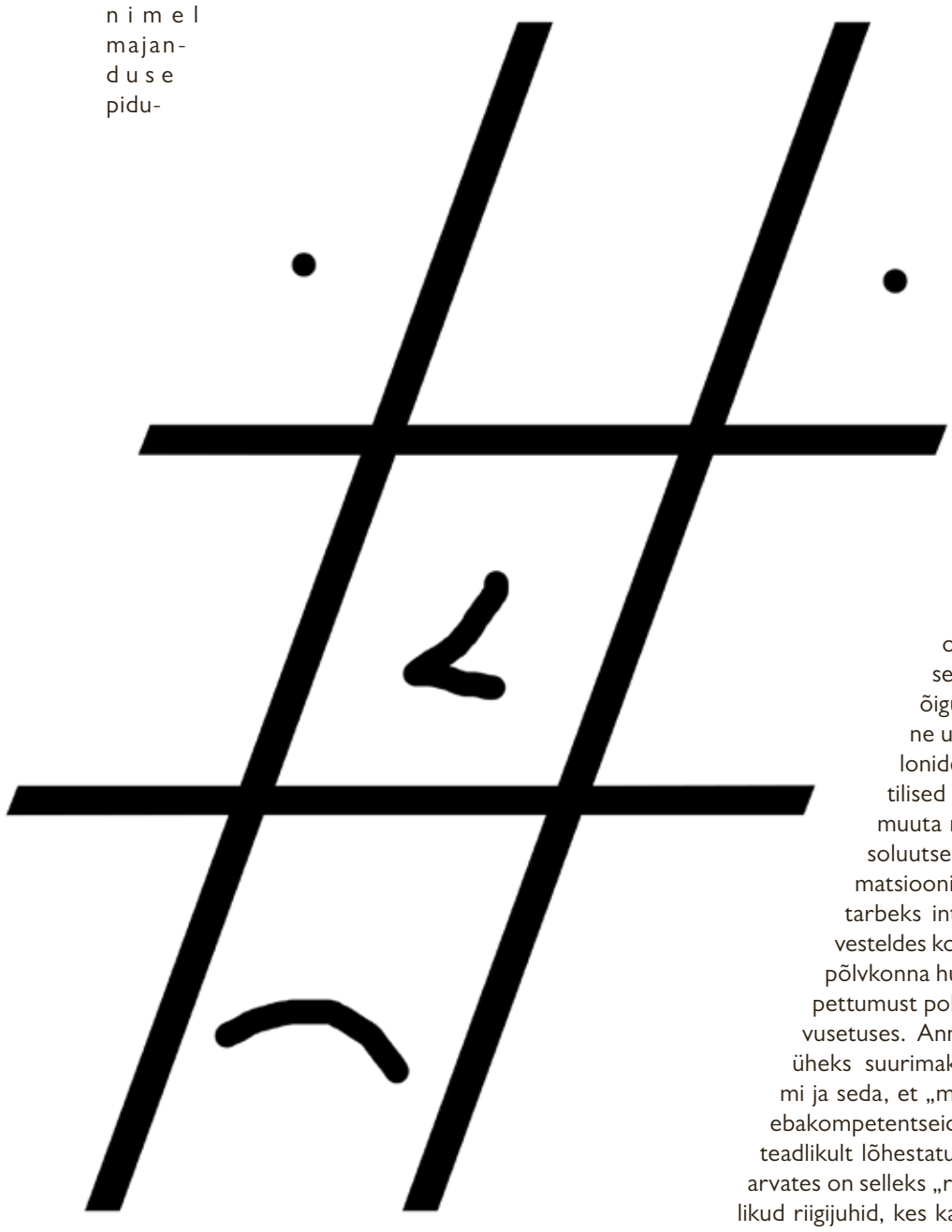

KOKKUVÕTE

Sotsiaalmeedia laialdase leviku tagajärjed, mis on võtnud kollektiivse ärevuse kuju, ei puuduta enam kaugeltki ainult Y- ja Z-generatsiooni. Üksindus poeb hinge ka vanemaealistele, kelle rööprähklejatest lapsed ja lapselapsed neile kiire elutempo tõttu piisavalt sagedasti külla ei jõua. Koolilaste kliimakriisist tingitud mure on leidnud oma koha juba ka presidendi kõnedes ning üha jõulisemalt on pildil keskkonnaprobleemidele keskenduvad kodanikuliikumised. Parempopulismi levik on raputanud mugavustsoonist välja seni sotsiaalprobleemidesse üsna leigelt suhtunud jõukama eliidigi. Ent ennekõike poevad need nüüdisaegses ühiskonnas ja kultuuriruumis sügavalt kanda kinnitanud tendentsid just värske elluastuja alateadvusesse, kus need hakkavad tasapisi toitma tema ebakindlust ja ärevust.

Noored eelistavad investeerida aega ahistavana tunduva palgatöö asemel pigem oma vabadust pakkuvatesse start-up'idesse, mikroettevõtetesse või muud moodi eneseteostusesse.

Kirjeldatud ummikteedele sattumist aitab vältida see, kui vaadata kriitilise pilguga üle oma harjumuspärased mõttemustrid ja reaktsioonid. Sotsiaalmeedia pole iseenesest tingimata kõige kurja juur, kui kasutada seda teadlikult, niisamuti pole midagi halba ambitsioonikuses, kui sealjuures jäädakse realistlikuks ja lepitakse asjaoluga, et edu eeltingimuseks on reeglina üksjagu põrumist ja ebaõnnestumisi. Olgugi et infotehnoloogia arenguga on kõikvõimalik asjaajamine ja suhtlus muutunud palju kiiremaks kui veel mõnikümmend aastat tagasi, ei ole kellelgi keelatud sellelt kiirrongilt maha astuda ja oma kättesaadavust vastavalt vajadusele piirata. Nüüdisaja suurte väljakutsete kliimakriisi ja populismi lahendamiseks on vaja keskendunud, tasakaalukaid ja tarku inimesi, kes ei lase murel ja ärevusel enda üle võimust võtta. Sellise meelekindluse saavutamiseks on teinekord vaja nutitelefon käest ära panna, võtta aega iseendale, minna loodusesse matkama, lõpetada enda võrdlemine teistega, märgata enda ümber inimesi, kes otsivad muretsemise asemel lahendusi, ja küpseda aegamisi ise selleks eestvedajaks, kes on võimeline pakkuma teistele ärevatel aegadel kindlustunnet ja tulevikuväljavaadet.

Kui küsida 25–35-aastaste noorte käest, mida nad peavad praegu ühiskonna põletavaimateks probleemideks, siis selgub, et neil kõigil kriibib hinge kliima soojenemine.

** Nimed on muudetud.*

[1] *Kalmus, V.; Masso, A.; Lauristin, M. 2017. Põlvkondade eristumine muutuvas ühiskonnas. – Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia" 2002–2014 tulemused, lk 620–664.*
[2] *Lin, R.; Utz, S. 2015. The emotional responses of browsing Facebook: Happiness, envy, and the role of tie strength. – Computers in Human Behavior, nr 52, lk 29–38.*
[3] *Hoffower, H. 2019. Brokest, loneliest, and richest: Here's how the world sees American millennials in 2019. – Business Insider, 22.08.*
[4] *Lanigan, R. 2019. 25% of millennials don't have a single friend. – i-D, 05.08.*
[5] *Howe, N. 2019. Millennials And The Loneliness Epidemic. – Forbes, 03.05.*
[6] *Worsley, A. S. 2018. A history of loneliness. – The Conversation, 19.03.*
[7] *Dodgson, L. 2018. You might still be single because of something called the "paradox of choice" – here's what it means. – Business Insider, 24.05.*
[8] *Niinas, K. 2018. Kuidas me Y-generatsiooni huvitavaks mõtlesime. – Kantar Emor, 21.08.*
[9] *Hammelehle, S. 2013. The Consequences of Accelerated Modern Life. – Spiegel, 04.07.*
[10] *The Deloitte Global Millennial Survey 2019.*
[11] Ibid.

KAS PLATVORMITÖÖ VAJAB PÄITSEID?

Ajajärgul, mil töö ootab tegijat rakenduses ega vaja tegemiseks töölepingut, tõstatuvad enneolematul skaalal juba vanad tuttavad ühiskondlikud probleemid ehk lünklik sotsiaalkaitse ning laekumata jäävad maksud. Kas Eestis oleks aeg vaadata ümber senine soosiv suhtumine platvormitöösse?

Kirjutas **Kristel Kont**, illustreeris **Andrei Kedrin**

A-le meeldib inimestega suhelda ja kuna ta on varajane ärkaja, alustab ta hommikuid tihti sellega, et sõidab kohvi juues poolteist tundi Bolti. See on talle põhitöö kõrvalt lisasissetulek, mis läheb eraldi pangakontole, kust on perega reisile minnes hea võtta. Riigikassasse sellest midagi ei jõua. „Enamik juhte, keda tean, ei maksa makse," tunnistab ta.

N on sportlik arstitudeng, kes toimetab rattaga linna vahel kimades juba teist suve kätte Wolti toidutellimusi. Oma OÜle laekuvatest summadest finantseerib ta peaasjalikult oste, nagu uus jalgratas või fotovarustus. „Ainus trenn, mille eest peale makstakse," viskab ta nalja ning räägib edukast ettevõtjast, kes olla arsti soovituse peale rohkem liikuda woltima hakanud, sest niisama rattaga sõitmine tundus nüri.

J pakub suvel Airbnb kaudu majutust elukaaslase korteris, mis on talvel pikemalt välja üüritud. Ta pole otsustanud, kas deklareerida suvine tulu. „Tõenäoliselt mitte, eraisikuna ei saa kulusid maha arvata, ja tõtt-öelda ma ei tunne, et võlgnen riigile midagi. Näiteks pole mul haigekassat, käin eraarsti juures ja maksan ise." Aa, okei, aga kes sind Venemaa eest kaitseb, tahaks kiuslikum pool minust küsida. „Võib-olla järgmine aasta. Kui OÜ teen."

Need on päris inimesed ja näited minu viimastel nädalatel peetud vestlustest. Pisut statistikat. 2018. aasta lõpus tehtud uuringu kohaselt on platvormitööd teinud iga viies eestlane ja umbes 8% neist regulaarselt iga nädal. Tervelt 40% vastanutest on aga platvormitööd otsinud. Võrreldes ülejäänud kaheksa uuringus osalenud Euroopa riigiga ületab esimene näitaja mõnevõrra keskmist, tööotsijate protsent on aga lausa esikohal. Küsitlus hõlmas kõikvõimalikke veebi vahendusel leitud tööotsi. Kõige levinum oli veebipõhine töö, nt veebikujundus, tõlkimine, küsitlustes osalemine jm, sellele järgnesid teenuste osutamine teiste inimeste kodudes, sõidujagamine ning kulleriteenuse pakkumine. Platvormide vahendatavaid teenuseid on ise kasutanud 60% küsitletutest.

Kuigi vaid 4% jaoks regulaarsetest platvormitöötajatest oli platvormitöö ainus teenistus ja valdavalt oli tegu pigem lisatuluga[1], on platvormimajandusest saanud osa meie argipäevast ning see on kasvanud viimastel aastatel tavamajandusest kordades kiiremini. 2015. aastal oli maailmas hinnanguliselt 7500 platvormitöö pakkujat ja nende turumaht kokku 103 miljardit eurot.[2] Sealjuures on suurimad jagamismajanduse ettevõtted pärit pea eranditult USAst (eestlased võivad siinkohal Bolti üle uhked olla). Tulevikuks sama tormilise kasvu jätkumist üldjuhul ei prognoosita. Näib, et vähemalt põhivaldkondades (transport, majutus) on turg enam-vähem stabiliseerunud.

TEENUSTE DIGITEERIMINE

Praegusel kujul sai platvormitöö alguse 2000. aastate lõpus pärast majanduskriisi (nt Airbnb asutati aastal 2008, Uber aastal 2009). Ärimudel, mis põhines kolmnurgal töötegija-klient-vahendusplatvorm, sai plahvatusliku hoo sisse paar aastat hiljem, kui Uber-millegi-jaoks-tüüpi ettevõtteid tekkis igas maailma nurgas ja sektoris nagu seeni pärast vihma. Ühelt poolt resoneeris jagamismajandus uue põlvkonna väärtustega, nagu keskkonnateadlikkus ja unikaalse kogemuse hindamine, teisalt sobitub platvormitöö teisenenud ootustega tööle. Y-generatsiooni väärtusahelas on nimelt paindlikkus ja mitmekesisus olulisemal kohal kui stabiilsus ja turvalisus. „No boss, no limits," reklaamis Uber end tulevastele sõidujagajatele, lubades enneolematut paindlikkust ning iseenda ülemuseks, ettevõtjaks olemist.

Iseenesest pole ju vabakutselises tegevuses midagi revolutsioonilist ja spetsiifilisi oskusi nõudvate ametite puhul oli see varemgi populaarne. Tehnoloogia areng tegi selle tegevusvormi lihtsalt kättesaadavaks märgatavalt suuremale inimhulgale. Tänu internetile ja nutiseadmetele muutus hõlpsamaks nõudluse ja pakkumise kokkuviimine ning tehingute sõlmimine poolte tuvastamise, makselahenduste ning tagasisidesüsteemidega.

Kõigele oli oma platvorm. Amazonile kuuluv Mechanical Turki keskkond madalalt tasustatud ja väheseid oskusi nõudvatele ülesannetele, nagu piltide märksõnadega tähistamine, transkribeerimine, andmetöötlus jm. TaskRabbit majapidamistöödele. Upwork spetsiifilistele valgekraede tööotsadele, nagu veebiarendus või turundus. Tulevik tundus kuuluvat vabakutselistele.

PUUDULIK REGULATSIOON

Pärast esimest eufoorialainet saabus aga pohmelus. Selgus, et ilma formaalse töösuhteta, mis võimaldaks töötegijaile korraldusi jagada, on raske tagada teenuse ühtlast kvaliteeti ning ka klientide rahulolu. Tavamajanduse ettevõtted nägid Uberi jt puhul ebaausat konkurentsi ning üha enam riike ja kohalikke omavalitsusi keelustas nende tegevuse. Platvormide vahendusel töötavad sõltumatud lepingupartnerid aga avastasid, et nad on saanud ühes paindlikkusega ka varem tööandja kanda olnud riskid ning vastutuse. Puudus traditsiooniline sotsiaalkaitse – garanteeritud miinimumtöötasu, puhkus, haigus- ja töövõimetushüvitis ning pensionimaksed – ning kuidagi ei laienenud ka töö- ja puhkeaja, töötervishoiu ja -ohutuse nõuded. Polnud ka ametiühinguid, kuhu oma õiguste eest väljaastumiseks koonduda. Lisaks taksojuhtidele

Platvormitöö sobitub teisenenud ootustega tööle – Y-generatsiooni väärtusahelas on paindlikkus ja mitmekesisus olulisemal kohal kui stabiilsus ja turvalisus.

Kristel Kont on näinud seestpoolt nii iduettevõtteid kui ka ELi institutsioone. Praegu viljeleb ta ebatraditsioonilise töö vorme.

protestisid tänavail peagi ka Uberi juhid ning platvormid leidsid end kohtus pakutava töösuhte olemuse üle vaidlemast.

Töötegija-kliendi-vahendusplatvormi kolmnurksuhet defineeriv joon on ju töötegija määratlemine iseseisva lepingupartnerina. Eestis saab sõlmida töötegemiseks töölepingu asemel võlaõigusliku (VÕS) lepingu ehk käsundus- või töövõtulepingu. Seadusandlus lähtub põhimõttest, et võlaõiguslikus suhtes on pooled võrdsed ja töötegija seadusega kaitsmine pole vajalik; poolte õigused ja kohustused on reguleeritud konkreetse lepinguga.

Sellistes tingimustes pole tagatud näiteks riiklikule miinimumile vastav töötasu, kuna teenitav tulu oleneb nõudlusest ja on raskesti prognoositav. Kui Uber kehtestab ise teenuse hinna, siis mõnel platvormil määravad selle teenusepakkujad ja konkurents viib hinnad alla. Hinnasurve on eriti tuntav globaalsetel platvormidel, kus omavahel konkureerivad kasutajad läänemaailmast ning Aasia riikidest ja Indiast, olgu siis tegu lihtsakoeliste ülesannete või hoopis keerulisemaid oskusi nõudva virtuaaltööga. (Kusjuures töö tellijal on Mechanical Turki ja Upworki tüüpi platvormidel õigus üldse tasu maksmisest keelduda, kui ta peab tööd ebakvaliteetseks.) Miinimumtasu puudumine soodustab omakorda ületöötamisriski, eriti olukorras, kus töö- ja puhkeaeg on reguleerimata.

Puuduliku sotsiaalkaitse tõttu on sageli leitud, sh Eestis tehtud analüüsides, et riikidel tuleks kaaluda lisaks töötajale ja iseseisvale lepingupartnerile seadusandlusse kolmanda kategooria ehk majanduslikult sõltuva töötegija (*economically dependent worker*) sissetoomist, mida on mõnes riigis ka juba tehtud. Selline vahekategooria viitab töötegijale, kes on tööandjast majanduslikult sõltuv (püsiva sissetuleku tõttu), ent ei allu talle samal määral kui lepinguline töötaja, ning kellele tagatakse töösuhtes täieliku iseseisvuse puudumise tõttu teatud tööalane kaitse[3], näiteks Uberi juht, kellele sõidujagamine on põhitegevus.

Kui seni on jagamismajanduse ülereguleerimist innovatsiooni lämmatamise kartuses pigem välditud, siis nüüdseks tundub sektor olevat piisavalt küps, et tegeleda ka ebamugavate küsimustega.

Kuna nii Eestis kui ka mujal on platvormitöö sageli lisategevus, siis võib eeldada, et paljudel platvormitöötajatel on juba mingit tüüpi kehtiv sotsiaalkaitse, näiteks tervisekindlustus. 2018. aasta uuringule vastas 49% Eesti platvormitöötajatest, et neil on täiskoormusega põhitöökoht, 7% töötas osalise koormusega, 9% tegutses iseendale tööandjana, 3% olid pensioniealised ja 15% üliõpilased.[4] Samas on leitud, et mida suurem osa inimese sissetulekust on teenitud platvormitööga ehk mida rohkem ta sellest sõltub, seda väiksem kipub olema tema sotsiaalkaitse tase.[5]

Lisaks on õhus küsimus, kuidas kaitsta tarbijate õigusi olukorras, kus platvormide vahendatavatele teenustele kehtivad tavamajanduses tegutsevatest konkurentidest tunduvalt leebemad nõuded, kui üldse. Eestis on näiteks Airbnb kaudu vahendatavate pindade ohutus, hügieen jm erinevalt majutusasutustest reguleerimata. Vastuargumendina tuuakse siin tihti platvormide iseregulatsioon ehk kasutajate tagasisidel põhinev reitingusüsteem praagib kehva teenuse pakkujad ruttu välja.

LAEKUMATA MAKSUD

Teine terav küsimus on maksude tasumine, õigemini mittetasumine. Kuna paljud platvormitöö tegijad on eraisikud, mitte juriidilised isikud (FIEd või OÜd), peaksid nad tasuma platvormide kaudu teenitud tulult eraisiku tulumaksu. (Erandiks on siin GoWorkaBit, kes platvormi kaudu vahendatud tööampsudelt ise maksud tasub.) Eraisiku tulude deklareerimine on aga vabatahtlik, platvormidel puudub maksuametile info edastamise kohustus.

Senine lähenemine on põhinenud usul, et maksude deklareerimist aitab tõsta selle võimalikult lihtsaks tegemine. Tänu koostööle maksuametiga saavad kasutajad oma andmed suurematelt platvormidelt otse tuludeklaratsioonile saata. Lisaks on eraisikul võimalik kasutada 2019. aastast ettevõtluskontot ehk omamoodi FIE kergversiooni. Kuna kulusid tuludest maha arvata ei saa, sobib ettevõtluskonto praegu siiski pigem kitsale teenuseosutajate ringile, kelle tegevusega ei kaasne suuri kulusid.

Naiivne oleks arvata, et tavamajanduses, eriti sularaha kasutavates teenusharudes, tulu deklareerimata ei jäeta. Platvormimajandusel on iseenesest potentsiaal olla läbipaistvam, kuna kõik tehingud on platvormil kergesti jälgitavad. Kaldun arvama, et suuremaid muutusi maksude deklareerimise määras tooks kaasa vaid kohustuslik infovahetus platvormide ja riigi vahel. Platvormitöötajad tunnevad ka ise, et Eestis pole asutust, kes oskaks nõustada seadusandlikes ja maksuküsimustes ning kuhu oleks koondatud kogu vajalik info, ehk puudub n-ö ühtne trajektoor riigis toimetamiseks.

Platvormimajandusse sisenemisel ei ole enamasti suuri takistusi ja selleks ei ole vaja tohutut alginvesteeringut. Seetõttu on nähtud platvormitööd kui ettevõtluse ja ettevõtlikkuse soodustajat ning soovitatud, sh Eestis, tärkavat sektorit mitte üle reguleerida. Lisaks võimaldavad platvormid osaleda tööturul neil, kes seda muidu teha ei saaks, kuna vajavad tavapärasest rohkem paindlikkust, nt väikelaste vanemad, omaste hooldajad, tudengid, tänu veebipõhisele tööle ka maapiirkondades elavad inimesed. Vastasleeri arvates on tegu aga olemuslikult jätkusuutmatu majandusharuga, mille konkurentsieelis põhineb suuresti tasumata maksudel ning mida ei peaks soodustama.

Jagamismajanduse ettevõtted pakuvad teenuseid tihtipeale soodsamalt ja mugavamalt, laiendades seeläbi nende kättesaadavust. Usun, et keegi ei eita rakendusemajanduse positiivset mõju meie igapäevaelule ega ihka tagasi Bolti- ja Airbnb-eelset aega. Seevastu on kindel, et ebatraditsiooniline töö on tõusuteel ja selle reguleerimine on üks riike ees ootav suurem väljakutse. Kui seni on jagamismajanduse ülereguleerimist innovatsiooni lämmatamise kartuses pigem välditud, siis nüüdseks tundub sektor olevat piisavalt küps, et tegeleda ka ebamugavate küsimustega. Kuidas kindlustada platvormitöös osalejatele sotsiaalsed garantiid? Kuidas tagada maksude laekumine? Kuidas teha nii, et mäng oleks aus kõigi mängijate jaoks olenemata sektorist ning töösuhte vormist?

Autor tänab Johanna Vallistut Arenguseire Keskusest.

[1] *Digital Footprint: The platformisation of work in Europe. Factsheet for Estonia. – Statistical Services and Consultancy Unit (SSCU), University of Hertfordshire, 15.04.2019.*
[2] *Analüüs „Tuleviku töö – uued suunad ja lahendused". – Technopolis Group ja Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE, 14.05.2017, lk 84.*
[3] Ibid., *lk 155.*
[4] *Digital Footprint: The platformisation of work in Europe. Factsheet for Estonia. – Statistical Services and Consultancy Unit (SSCU), University of Hertfordshire, 15.04.2019.*
[5] *The Social Protection of Workers in Platform Economy. – Euroopa Parlament, 2017, lk 99.*

AVALIK RUUM HÄÄBUVATES EESTI VÄIKELINNADES

Eestis ja ka mujal Euroopas seisavad väiksemad omavalitsused linnaruumi kujundamisel raskuste ees, mis on tingitud demograafilisest kängumisest ja teisenenud ootustest ühisele ruumile.

Kaja Pae

Marko Mäetammel on lugu kirurgist, kes sööb iseennast – ta on läbi mõelnud, mis järjekorras enda küljest tükke lõigata, et hing võimalikult kaua sees püsiks. Kui vaadata statistikat, võib olla üsna kerge kujutleda peaaegu kõigi Eesti linnakehandite kohal hõljumas ennast õgiva kirurgi vaimu. Statistikaameti prognoosi kohaselt kasvab järgmise 25 aasta jooksul ainult Harjumaa ja Tartumaa elanikkond, teistes maakondades kahaneb see 15–36%. Rohkem kui 10 000 asukaga Eesti linnadest ennustatakse aastani 2040 kasvu üksnes Tartule, Tallinnale ja Maardule, mujal väheneb elanikkond 20–30%.[1] Arvestades et 1989. aastast praeguseni on valdavas osas linnadest elanike arv vähenenud 5–60% protsenti, on neil hinge all juba niigi märkimisväärne demograafiline hõrenemine. See toob kaasa ka linnaruumi aurustumise, ajapikku tondilossideks muutuvad mahajäetud hooned ning teenuste ja avalike funktsioonide vähenemisega seotud linnaruumi vaesestumise.

Suuremas mastaabis planeerimise kunst peitub oskuses kavandada nii, et linnatervik oleks igal hetkel võimalikult ajakohane.

Eesti sajandaks sünnipäevaks algatatud programm „Hea avalik ruum" tegeleb Eesti kahanevate linnade keskväljakute kordategemisega. Tänu sellele on praeguseks valminud Tõrva, Põlva, Valga, Võru ja Rapla keskväljak ning ehituses või projekteerimises on neid veel kümmekond. Kahanemist on lihtsam plaanida (pidades silmas näiteks hoonestustiheduse suunamist) kui arhitektuursete vahenditega projekteerida. Mida see viimane peaks üldse tähendama?

Juba valminud keskväljakute lahenduste üle mõtiskledes tekivad ikka samad vanad küsimused: mis on õieti väiksema linna avalik ruum, kes ja kuidas seda kasutavad ning tulevikus kasutada võiksid? Ilmselt on need küsimused mõeldud siiski pigem kohalikule elanikule – neis linnades on elanikel tõenäoliselt oma koduaed ja see paneb uurima, mis funktsioonid väiksema linna keskplatsil on ja kui sageli seda kasutatakse. Arvatavasti ei ole väikelinna jalakäijaga arvestaval linnaruumil äride ja kohvikukultuuri ergutamisele tingimata sarnast mõju, nagu on täheldatud suurlinnades. Konkreetsete arhitektuurilahenduste kõrval on keskväljakute programm ka regionaalpoliitika, katse tuvastada linnasüdant, hoida seda kasutuses ja öelda, et need kohad ei ole unustatud.

Valga ajalooline kreisihoone ja Riia tänav enne linnasüdame uuenduskuuri. Foto: Valga vallavalitsus

Kaja Pae on arhitekt ja füüsik, arhitektuuriajakirja MAJA peatoimetaja.

TULEVIK, MIDA EI TULE

Arhitektidele on väljakute projekteerimine osutunud ootamatult suureks probleemiks – tundub, et meil justkui puudub vastus sellele, mis peaks keskväljak 21. sajandil ühes kahanevas Eesti linnas olema ja kas keskväljak kui ülesandepüstitus kuulub tänapäeva või rõhutab juba algusest peale nende kohtade teatavat mahajäetust, s.t hüljatust nüüdisajast. Raplas ja Põlvas on väljak ristkülikukujuline sillutatud plats, mis mängib maapinnaga, pakub vaba aja tegevust ja mõõdukalt haljastust. Olulisim joon on aga lihtne ja jõuline, klassikalist linnaväljakut järele aimav vorm, mille praegu enamjaolt tühjad ääred on plaanitud täita tulevikus ehitatavate majadega. Mõte tundub lihtne ja selge: koondame kahanevat linna ja ehitame kunagi tulevikus lisanduvad hooned väljaku serva. Selle mõtte konkreetsem perspektiiv pole aga selge: mis hooned ja millal lisanduvad? Niiviisi kujuneb välja üks teine nägemisviis: puuduvate hoonetega väljak hakkab kehastama ilmajäetust, juba luhtunud tulevikku – hooneid, mis puuduvad ja jäävadki puuduma. **Walter Benjamin** on kirjeldanud, kuidas kujutlus õnnest rajaneb sellel, mis oleks võinud tulla, lugematul arvul kujuteldavatel luhtunud võimalikkustel, mitte sellel, mis on olemasoleva järjestikune ehitamine: „Järele mõeldes taipame, et õnnekujutlus, mida endas hellitame, kannab läbinisti selle aja värvingut, millesse meie endi olemasolu kulg meid juba kord on läkitanud. Õnn, mis võiks meis kadedust äratada, kätkeb vaid õhus, mida oleme hinganud, koos inimestega, kellega oleksime võinud rääkida, koos naistega, kes oleksid võinud meile anduda."[2] Seega väljakud, mis on ehitatud kahanemisega toimetulekuks, muutuvad koos puuduvate hoonetega benjaminlikuks oleks-võinud-olla-nostalgiaks mitte kunagi saabuvast tulevikust.

Võõristavale efektile aitab kaasa seegi, et Eestis ei ole olnud tavaks, et kõigepealt ehitatakse valmis avaliku ruumi taristu. Aga kas asi on ainult ajastamises? Kui mõelda avalikust ruumist, on seda ümbritsevate hoonete fassaadidel, nende geomeetrial ja muidugi ehitiste funktsioonidel mõistagi erilisem tähtsus kui pelk inertne piir. Need näited viivad planeerimise ajakäsituse, õigupoolest selle puudumise juurde. Terviku vaatlemine on kahanemisega tegeledes loomulikult hädatarvilik, aga vähem viljakal juhul muutub planeerimine benjaminlikuks tulevikukujutluseks ühest ajaperspektiivist, milles muutuvad vajadused ja võimalused ei leia endale kohta. Suuremas mastaabis planeerimise kunst peitub oskuses kavandada nii, et linnatervik oleks igal hetkel võimalikult ajakohane. Selle unustamisel tekivad nägemused järk-järgult arendatavatest suurprojektidest, mis jätavad petliku mulje, et kui kõik osad valmivad, on ka linn lõpuks lahendatud ja õnn saabunud!

ÜHISE RUUMI ARUTELU

Peagi väljakuulutatav programmi „Hea avalik ruum" kuuluv Tapa arhitektuurivõistlus käsitleb aga hoopis raudteejaama ümbrust. See on tervitatav katse tegeleda keskväljaku loomise või korrastamise asemel ruumiga, mis jääb linlase igapäevateele. Regionaalpoliitilise mõõtme kõrval on programmil ka kogukondlik tasand. Kohalike elanike kaasamise kesisus ettevalmistusetapis on valminud väljakute puhul küll juba kriitikat saanud, aga kogu avaliku ruumi korrastamise protsess alates arhitektuurikonkursi tingimuste seadmisest kuni kasutuskogemuseni on tekitanud siiski rohkem või vähem avalikku arutelu ning pannud

mõtlema konkreetse väikelinna väärtuste, olemuse ja suundumuste üle. Ühisruumi mõtestamine ja ajakohastamine võib olla kogukonna kaasatuse puhul väga tugev impulss kohalikele muutustele, kuivõrd see paneb arutlema jagatavate väärtuste ja huvide üle. **Jacques Rancière** on 2005. aasta Pariisi eeslinnade kriisist rääkides kirjeldanud kunstirühmitust Campement Urbain, kes piiras kunstiprojektina eeslinnas ala, mis mõtestati ühiselt omaette olemiseks – nad nägid ka üksioleku koha loomises ühiskondlikku otsust.[3]

VALGA ARHEOLOOGIA

Valga linn on viimase kolmekümne aasta jooksul kaotanud kolmandiku elanikkonnast – tagajärg on hulk tühjalt seisvaid maju, kasutuseta on neljandik linna territooriumist.[4] Korteriomanikud on väheste asustatud korteritega hoonetes oma kinnisvara põhimõtteliselt olematu väärtuse tõttu justkui lõksus. Valgas on kahaneva linna problemaatikaga tegelemisel rakendatud maailmas üsna tavapärast meetodit: tühjade väikese potentsiaaliga hoonete lammutamine, arengu koondamine kesklinna ja elanike ümberasustamine. Ent programmi „Hea avalik ruum" kaudu on Valgas korda tehtud muinsuskaitsealune kvartal, mis paistab silma Valgale omase rikkalikult mitmekesise arhitektuuriga. Kvartal on avatud justkui kõhu poolt – kesksekс avalikuks ruumiks on saanud varasem kvartali sisemus, lammutatud on vähem väärtuslikke hooneid, korrastatud on kuure, ning seda kõike väga hea keskkonnatunnetusega. Kui teiste linnade puhul on väljakute loomisel takerdutud omajagu ja kohati lootusetult linna identiteedi esitamisse või loomisse, kasutades rahvamustreid, sümbolkujundeid vms, siis Valga „keskväljaku" puhul on ruum justkui eest leitud Valga, mis on avatud uuest (s.t hoovipoolsest) perspektiivist, arheoloogi pintsliga tundlikult välja puhastatud, hoolikalt kohendatud ja täiendatud ning vähem väärtuslikud hooned eemaldatud – nii avati seninägematu, aga üdini valgalik, samal ajal ka nüüdisaegne ruum.

Valga näide kinnitab, et kui linna terviku tasandil on olemas läbimõeldud strateegia ja linnaruumi iseloomu mõtestamisega on süsteemselt tegeletud, luuakse eeldused väga tabavate ja mitmekihiliselt sisukate üksiklahenduste loomiseks.

KAHANEMISE KOHUTAV ILU

Maailma linnades, kus on kahanemise problemaatikaga teadlikult tegeletud, on see tavaliselt ka kontrolli alla saadud. Viimane tähendab, et sotsiaal-majanduslik protsess ei kulge katastroofe kaasa toova kiirusega (mis ei välista aga sugugi kahanemise jätkumist). Ruumistrateegiatel on siin oluline osa nii kinnisvarahindade mõjutamisel kui ka üldise atmosfääri kujundamisel. Eestis võiks küsida, kas kahanevate linnadega tegelemisel oleks ka suurema loomingulise jõuga viise kui seni rakendatud äärmiselt kainemõistuslikud meetodid. **Mark Grimitliht** annab siinkohal otsa kätte oma hääbumise kureerimist käsitlevas magistritöös, milles ta pakub provokatiivselt välja näiteks hüljatud hoonete põletamise jaanitulena, Ida-Virumaal majadevaheliste alade ülekallamise poolkoksiga, suurte kortermajade perforeerimist käsitlusena skulptuurist või eramajadeks uuristamisena ning tiheda haljastuse kui uue linna struktureeriva „ehituse" kasutamise.

Maailma linnades, kus on kahanemise problemaatikaga teadlikult tegeletud, on see tavaliselt ka kontrolli alla saadud.

Kreisihoone ja selle ümbrus pärast Valga uue keskväljaku projekti valmimist. Foto: Anastasya Kikkas

Nendes tegudes sisalduv teadlik ja valu esilekutsuv loobumine sunnib mõtlema sügavamalt kahanemise perspektiivile ja valu päritolule.

[1] blog.stat.ee/tag/linnade-rahvaarv/
[2] *Benjamin, W. 2003. Ajaloofilosoofilised teesid. – Žižek, S. Ideoloogia ülev objekt, lk 374–369.*
[3] *Rancière, J. 2012. Poliitilise kunsti paradoksid. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 99–125.*
[4] *Tintera, J. 2018. Kuidas kaitsta kahanevat linna? – MAJA, nr 92.*

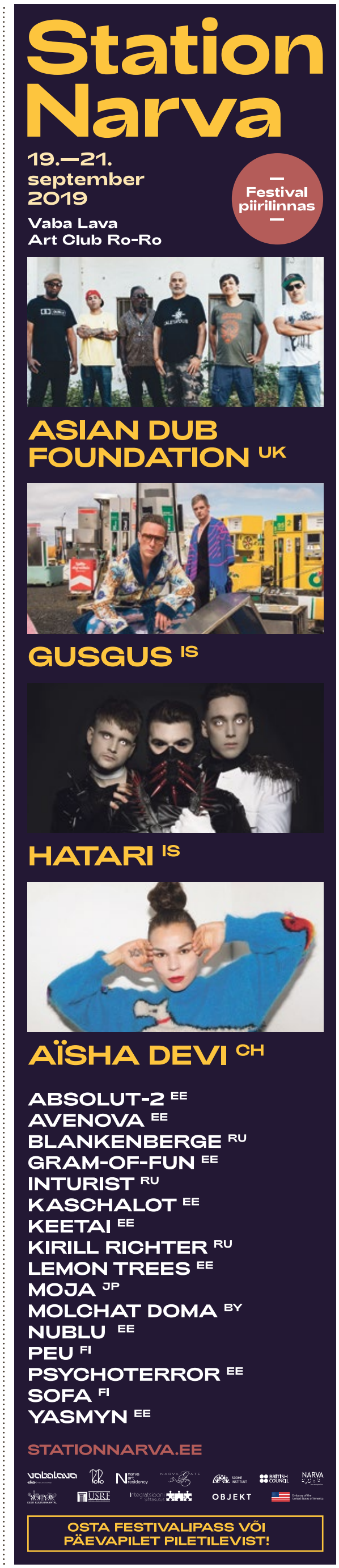

WASTE ART

MITTE silmist, MITTE meelest

prügiprobleemi lahkav näitus 16.08- 25.10.2019 Tartu Loodusmajas

Jacob Kirkegaard (DK), **Marta Moorats** (EE), **Kiwa** (EE), **Varvara & Mar** (EE), **Ansis Starks** (LV), **André Avelãs** (NL/PT), **"The Laboratory of Microclimates" Annechien Meier & Gert-Jan Gerlach** (NL), **Johanna Lohrengel** (DE) & **Gatis Kreicbergs** (LV), **Ieva Krūmiņa** (LV), **Geraldine Juárez** (SE/MX), **Justin Tyler Tate** (CA), **Willem Boel** (BE), **Timo Toots** (EE), **Elena Redaelli** (NO/IT).

Interreg Estonia-Latvia · EUROPEAN UNION · ZANO · VÕRU VALD · VIDZEME · RUCKA · EMm · tartu loodusmaja · MoKS

SEPTEMBRIS SÕPRUSES

KINO »SÕPRUS«

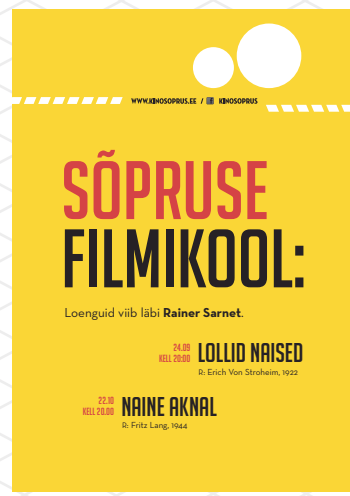

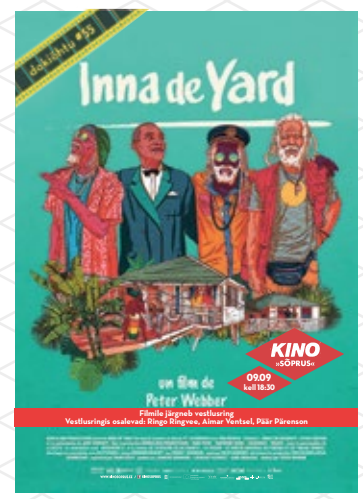

WWW.KINOSOPRUS.EE / KINOSOPRUS · KULTUURIMINISTEERIUM · Kaasrahastas Euroopa Liidu programm „Loov Euroopa" · EUROPA CINEMAS · DHL · PÕHJALA · ELLINGTON · MTÜ MUST KÄSI

VANEMUINE

TALLINK teatri peatoetaja

Lageda laulud

150

7.10 RAHVUSOOPERIS ESTONIA

Helilooja Tõnu Kõrvits — **Muusikajuht ja dirigent** Martin Sildos — **Lavastaja-koreograaf** Wang Yuanyuan
Kunstnik, video- ja valguskunstnik Han Jiang — **Kostüümikunstnik** Wu Lei Hiina
Osalevad Karmen Puis — Vanemuise balletitrupp — sümfooniaorkester ja ooperikoor

ESIETENDUS 28.09 VANEMUISE SUURES MAJAS

kinema · KIA autospirit · Tartu heade mõtete linn

MILLEST ME ÜLDSE RÄÄGIME, KUI ME RÄÄGIME TÖÖ-AJATABELITEST?

Mitte ainult TTÜ Nurkse instituudi skandaalist, vaid teadusbürokraatiast üldiselt. Mis saab siis, kui kirjutada tööajatabelisse lahtri tühjaks jätmise asemel ümmargune null?

Lauri Laanisto

Eks teadlastelgi tule ette mõõnaperioode. Auto jukerdab, abikaasaga on pinged, sokis on auk, maks ja maksud annavad tunda, osaled europrojektis… Ja iga europrojektiga kaasneb üldjuhul kohustus täita tööajatabelit. Kord kvartalis pead meelde tuletama, mida sa eelmisel suvel tegid. Kolme kuu jooksul, tunniajase täpsusega. Ajalised piirangud on õnneks kenasti paigas – töö on see, mida tehakse kaheksa tundi päevas kella poole üheksa ja viie vahel esmaspäevast reedeni. Nii nagu „Jah, härra peaministris", kus Jim Hacker loodab, et juhul kui venelased peaksid Suurbritanniat ründama, siis nad võiksid seda teha esmaspäeva ja reede vahel, sest enamiku riikide NATO kontingendid käivad nädalavahetuseti kodus. Küllap olid neilgi tööajatabelid…

Administratsioonis on inimene, kes tegeleb 24/7, ptüi, s.t 8/5 tööajatabelitega. Ta oli nagu kuri lasteaiakasvataja.

NULLI PARADOKSID

Ma ise vajusin europrojektide sohu juba päris mitu aastat tagasi. Korraga oli plinder: rahastus tuli kolmest allikast ja aeg oli vaja koormuste kaupa üksusteks jupitada. Alguses ma tõesti proovisin! Teha nii, nagu on õige, nikerdada tabeleid ümber vastavalt lähetustele. Sest asjad on nii, et kui oled ühe projektiga lähetuses (käid projektikoosolekul, konverentsil, välitöödel), siis lähetuse ajal saab märkida tööajatabelisse vaid töö seoses projektiga, mille alt lähetust rahastati. Põhimõtteliselt ei tohi teiste projektidega lähetuses olles tegeleda, kuna tööajatabelis ei saa seda näidata. Nii et parem on näiteks vältida konverentsidel kolleege, kellega rääkides võid kogemata projektisingulaarsusest välja libiseda.

Null tööajatabelis on sama vastuvõetamatu kui töötamine laupäeva öösel.

Pärast lähetust tegin niisiis tööajatabeli ümber: tegelesin vaid projektiga A, aga mitte projektidega B ja C. Viimastele panin lähetuse päevadele kirja nullid, kuna tegin komandeeringus olles nende kallal null tundi tööd. Seejärel käisin, nagu nõukaaegses põljetonis kunagi, tähtsate onude uste taga tabelitele allkirju nõudlemas, sest tööajatabelid on siiani ikka ainult ja üksnes paberil.

Nurkse instituudis ei petetud mitte (üksnes) iseennast, vaid eelkõige rahastajat.

Paari päeva pärast helises telefon. Administratsioonis on inimene, kes tegeleb 24/7, ptüi, s.t 8/5 tööajatabelitega. Ta oli nagu kuri lasteaiakasvataja. Hakkas mulle nullist seletama, mis on eksel. Kuidas üldse numbrid töötavad. Tunnike hiljem jõudsime liitmiseni 40 piires – sest noh, üle 40 tunni ei saa ju kuidagi nädalas tööd teha. Peapesu oli nii võimas, et minuga samas kabinetis istunud doktorant kurtis järgmine päev kõhulihastesse ladestunud liigse piimhappe üle. Pedagoogiline nahutamine oli lihtsalt nii valjuhäälne, et ta kuulis kenasti kõik ära. Isegi läbi oigava itsitamise. Õnneks ei pidanud ta selle kohta tööajatabelit täitma. Oeh, oleks võinud ka tudengiks jääda…

Järgmisel päeval administratsioon enam ei helistanud. Vaid kirjutas. Veel kurjemalt. Selgus, et nullist alustamine eelmisel päeval oli viga. Null tööajatabelis on sama vastuvõetamatu kui töötamine laupäeva öösel. Kas ma olen loll, et tööajatabelisse nullid kirjutasin. Nulle ei tohi kirjutada. Tühjaks tuleb jätta vastav lahter. Tehku ma jälle tööajatabel ümber. Nullitult! Ja uuesti allkirjad ja puha. Järgmised paar päeva vaidlesin administratsiooniga peetud kirjavahetuses nullide olemuse üle. Kui mu töökoormus on kokku 1,0 ja see on jagatud päeva lõikes nii, et teen iga päev näiteks kümnendiku üht, neli kümnendikku teist ja viis kümnendikku kolmandat tööd, siis lähetuse ajal, kui tohib teha korraga vaid üht tööd, tuleb vastava rea koormus panna üheks. Ja loomulikult tuleb siis selle arvelt teised nulliks teha, sest tööleping näeb ju ette, et ma teen vastavat tööd, ja kui ma mingil päeval seda ei tee, siis on ju loogiline, et tööajatabelis on selle koha peal null. Tühik nulli asemel aga eeldab, et kui ma mingit töölepinguga määratud tööd vastaval päeval ei tee, siis see tööülesanne justkui „haihtub". Seega, kui nüüd bürokraatlikus vaimus näpuga järge ajada, peaksin ma iga kord, kui lähen lähetusse, oma töölepingu ümber tegema!

Administratsioon tunnistas lõpuks, et mul on õigus. Tühjade väljade asemel peaksid olema nullid. Aga nõudis siiski, et nullid tuleb eemaldada ja need väljad tühjaks jätta. Nojah. Ja mina omakorda loobusin aastateks kõiksugu lisatasudest, mis tähendanuks tööajatabelite ümbertegemist. Lisatöö tegin muidugi ära, lihtsalt ei jaksanud administratiivselt raha vastu võtta. „Kompromiss" missugune.

Nüüdseks on tööajatabeli täitmine muidugi olulisel määral arenenud – seda ei tee enam inimene, vaid algoritm. Aga füüsilise paberi ja tähtsate onude käsikirjalise allkirja nõue on säilinud.

Nullide ja tühjuse vaidlus vaibus, kuna suutsin välja mõelda nõksu, millega ei pea lähetusi tööajatabelis enam arvesse võtma. Kirjutan lihtsalt lähetusaruannetesse, et lisaks konverentsil või koosolekul osalemisele, välitööde elluviimisele jms tegelesin samal ajal ka teiste oma töölepingus mainitud projektidega. Niimoodi saab lähetuse singulaarsuse ära nullida. Või tühistada? Viimased paar aastat on see nõks läbi läinud. Aga räägitakse, et tööajatabelite audit olevat kusagil kaks ja pool kuni kolm aastat reaalsusest maas. Nii et selgus selle nipi rakendatavuses peaks saabuma lähima aasta jooksul.

Igatahes, kui audit ütleb, et nii võib teha, siis ma tunnen küll, et olen alusteadlasena piisavalt tõhusalt oma teadmisi rakendusteadustesse üle kandnud! See nõks peaks üleeuroopalises skaalas igal aastal minimaalselt sadu tuhandeid doktorikraadiga töötajate töötunde kokku hoidma.

BÜROKRAATIA (EURO)KORIDORID

Kuhu siis tõmmata see punane joon, millest ei tohiks tööajatabelite täitmisel üle astuda? On selge, et parimagi tahtmise juures ei ole võimalik täita neid tabeleid tõele vastavalt. Keegi ei suuda iga päev oma aega nõnda jagada, et iga projekt saaks sellele ettenähtud proportsioonis tähelepanu. Suutmatusest olulisem on asjaolu, et selline lähenemine suretaks teaduse edasimineku. Teadlane ei peta tööajatabelit täites kedagi peale iseenda, kuid see pettus ei jää kripeldama, kuna selle asjaga mitte petta on võimatu.

Siis aga loen lehest sarkasmist nõretavat teksti[1], kus tööajatabelite kasutuselevõtt omistatakse teadlastele endile, kes justkui tuhmakad Vanapaganad ise võtavad alguses tööajatabelid kasutusse ja siis jooksevad, silmad tina täis, ringi ja karjuvad, et Ise tegi, Ise tegi! „Kummastav on lugeda, et kallid haritlased ei oska 21. sajandil oma ajakasutust mõõta ja juhtida." Kasutatagu parem *time & material*'i metoodikat ja „alati ei pea juuksekarva lõhki ajama". Loo autor võib küll olla doktorant, aga tal ei näi olevat õrna aimugi, kuidas teadusprojektida.

Tegelikult ülikoolid ise ei nõuagi teadlastelt tööajatabelite täitmist ja enamik rahastusmeetmeid (näiteks ETAgi grandid) samuti mitte. Aga kui sa peaksid juhtumisi osalema näiteks null koma ühese koormusega mõne tippkeskuse töös, mis jagab laiali ELi struktuurifondide raha, siis sul tekib kohustus täita tööajatabelit ka nende projektide ja rahastusallikate kohta, mis seda iseenesest ei nõua. Kellele see vajalik on, millised on selle nähtuse mõjud ja kuidas selline kohustus üldse kujunes – selle kohta saaks kindlasti mõne avaliku halduse doktoritöö kokku panna…

TTÜ Nurkse instituudi skandaal on veel üsna algusjärgus. Kas sealne tööajatabelite valesti täitmine oli kuidagi põhimõtteliselt teistmoodi kui argine europrojekti bürokraatiaga maadlemine, mida sai eespool kirjeldatud? Algse informatsiooni[2] põhjal on võimalik järeldada, et jah. Peaasjalikult see, et ei petetud mitte (üksnes) iseennast, vaid eelkõige rahastajat. Tööajatabelite spetsiifiliselt valesti täitmisega peteti rahastajatelt välja rohkem raha, kui rahastatud projekti elluviimiseks vaja läks. Tegin väikese ebapädeva sotsioloogilise uuringu kümnekonna koridoris vastu sattunud teadlase seas, kes on kõik europrojektides osalenud, ja keegi neist ei olnud isegi teadlik, et teatud tüüpi europrojektide puhul on võimalik „suurenenud töötunde" näidates lisaraha taotleda. Sedasorti skeemi jaoks oli tarvis programmi „Horizon 2020" rahastamise juhend[3] ikka põhjalikult läbi töötada, et „augud" üles leida.

Akadeemilise vabaduse olemust on saksa nobelist **Feodor Lynen** (1911–1979) kirjeldanud kui vabadust töötada rohkem, kui politsei lubab. Küllap oli see omal ajal öeldud naljaga pooleks. Ent nüüdseks on prokuratuur käivitanud soodustuskelmuse paragrahvi võimaliku rikkumise alusel kriminaalmenetluse[4]. Saab vaid loota, et juurdlust toimetavad asjatundjad…

[1] *Kütt, A.; Kotka, T. 2019. TalTechi juhtum peegeldab kõrgharidusmaastiku kehva juhtimiskvaliteeti. – Postimees, 27.08.*

[2] *Kund, O.; Laine, M. 2019. TTÜ hämar saladus: mainekas instituut pettis süsteemselt välja eurotoetuseid. – Postimees, 22.08.*

[3] *H2020 Online Manual. –* ec.europa.eu.

[4] *Prokuratuur uurib TTÜ projektirahastamisi kriminaalmenetluses. – ERR, 27.08.2019.*

Metsamajandi kirjasaatja **Lauri Laanisto** reidib etises retsidiivse putikandjana.

INIMLIK ON SALLIDA, AGA ÄRA TULEB KUULATA KA SALLIMATUD

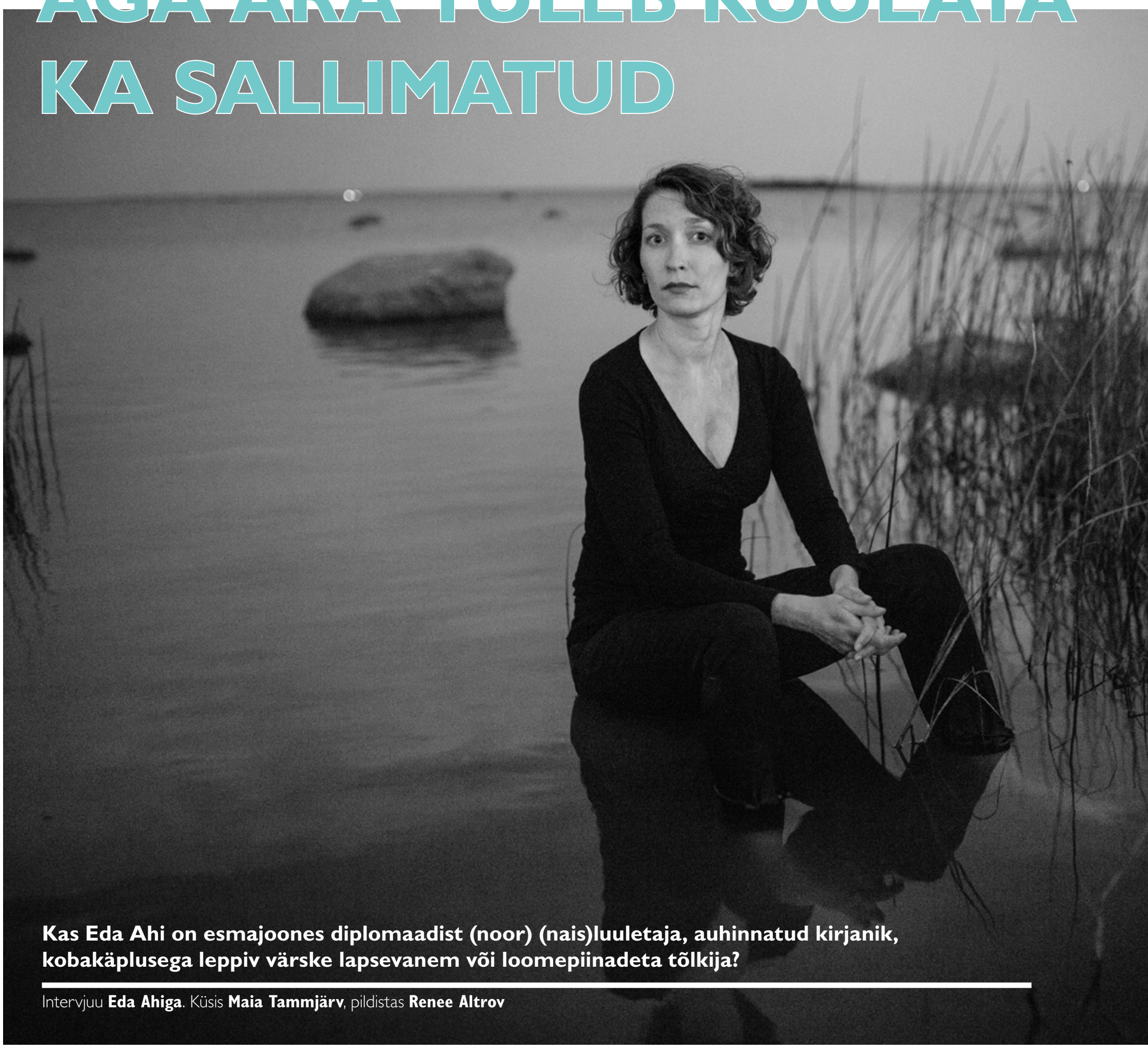

Kas Eda Ahi on esmajoones diplomaadist (noor) (nais)luuletaja, auhinnatud kirjanik, kobakäplusega leppiv värske lapsevanem või loomepiinadeta tõlkija?

Intervjuu **Eda Ahiga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Renee Altrov**

Eda Ahi (snd 1990) intervjueerimine ei ole selles mõttes lihtne töö, et arvukad varasemad – igati suurepärased ja professionaalsed – intervjueerijad on temalt kõik küsimused juba õige mitu korda ära küsinud. Ikka tulevad jutuks tema rahvuslik või kultuuriline identiteet (paberil kompleksne, praktikas intuitiivne), tema luule silmapaistvaim isepära (riim), eeskujud kirjanduses (väga erinevad, mitte ainult (eesti) (riimis) luuletajad), tõlketööd ja vallatavad keeled (peamised neist inglise, vene, itaalia), pea igas arvustuses tuuakse vana hea võrdlus Betti Alveriga, needsamad riimid jne. Ja kõigele sellele on Eda ikka ja jälle (talle väga omaselt viisakalt ja kannatlikult) vastanud. Võib-olla selle tõttu – aga ehk ka hoopis millegi muu pärast – ei räägigi me Edaga sedakorda luulest tõesti peaaegu üldse.

Kui varem on Eda luule retseptsioon olnud pea täielikult ja üksmeelselt positiivne (ja ehk niisugusena pisut kordavgi), siis üsna ootamatult seostub tema nimi nüüd ka meie kirjandusringkondade viimaste aastate suurima tüliga, mis lahvatas selle järel, kui kultuurkapitali žürii pärjas tema eelmisel aastal ilmunud luuletuskogu „Sõda ja rahutus" luule kategooria aastaauhinnaga. Siis selguski, et kõigile ei meeldinud – ei meeldinud luule ja auhinna oleks pidanud saama hoopis keegi teine jne. Mehed arutasid, vaidlesid, argumenteerisid, debateerisid, natuke ka solvusid, süüdistasid ja provotseerisid üksteist ning kokkuvõttes võitsid kõigest sellest muidugi eesti kirjandus ja kriitika. Kõrvalt oli arutelu huvitav jälgida, aga Eda ise on hoidunud selles osalemast, jällegi talle väga omasel põhjusel – nagu ta on (tegelikult korduvalt) öelnud –, et igaühel on õigus arvustada juba ilmunud teost.

Sa ei ole mingi lihtne luuletaja või humanitaar, vaid oled ka n-ö teeninud igapäevaleiba välisministeeriumis ametnikuna, lõpetanud Tartu Ülikoolis Euroopa Liidu Venemaa uuringute õppekava magistriõppe ja nõnda edasi. Kas plaanid pärast lapsepuhkust välisministeeriumisse naasta?

Praegu ma seda veel absoluutselt ei tea. Ma arvan, et lapsepuhkus on suurepärane võimalus natukene järele

mõelda või võib-olla isegi, vastupidi, mitte niivõrd mõelda, vaid lihtsalt vaadata, kuhu elu viib.

Mis oli või on välisministeeriumis sinu nišš? Või õigupoolest, mida tähendab „lauaülem"?
Lauaülem on lihtsalt diplomaat, kes töötab välisministeeriumi peamajas ja kelle n-ö katta on rida teemasid, mis üldiselt vahetuvad mõne aja tagant. See tähendab, et inimestel tulebki tegeleda oma diplomaadikarjääri jooksul tihtipeale väga erinevate küsimustega. Mina olin tööle asudes esialgu Ukraina lauaülem ja pärast lähetust Ukrainasse hakkasin tegelema hoopis Põhjamaadega. Need on üsna erinevad valdkonnad, erinevad riigid, aga nii see kipub olema, tõesti tehakse palju erisugust. Ja lisaks konkreetsematele teemamuutustele on väga tavaline, et diplomaat, kes tegeleb poliitiliste küsimustega, teeb oma järgmises lähetuses või lähetusest naastes hoopis konsulaartööd. Ja neil õnnelikel, kellel on juristiharidus, on võimalik ka juriidilises osakonnas töötada. Nii et asja võlu seisneb selles, et tihtipeale polegi inimestel oma nišši. Ilmselt sobib see karjäärivalik just neile, kes hindavad mitmekesisust.

Millest sinu naasmine või mittenaasmine sõltub?
Ilmselt kõhutundest. Sellest, kuhu elu vahepeal kulgeb. Ma olen siin põlve otsas igasuguseid asju kõpitsenud, olen saanud näiteks natukene rohkem tõlkida, kuna mul on veidi vabam graafik ja ma ei pea tingimata üheksast viieni tööl olema. Ja kui selliseid väikseid otsakesi peaks veel ette sattuma, siis on võimalik katsetada tasapisi ka vabakutselise elu ja vaadata, kas see mulle üldse sobib.

Kas sa ei ole kunagi vabakutseline olnud?
Mitte päris nii vaba, jah.

Päris värskendavalt tavatu on kuulda, et sul on nüüd kolmekuuse lapse kõrvalt vabam graafik, sest tavaliselt ju kostub ikka seda, et väikese lapse kõrvalt ei jõua üldse vabakutselise (töö)elu elada, doktorantuuri lõpetada vms.
(*Naerab*) Noh, doktorantuuris ma nii kindel ei oleks, jah. Ja eks elu lapsega ongi pidevas muutumises. Ka need tõlkeprojektid, millega ma vahepeal rakkes olin, jõudsin ahnitseda kokku just esimestel nädalatel – kui laps magaski väga palju ja oli rohkelt vaba aega. Aga ütleme, et nii suur elumuutus ja võimalus vahepeal millegi muu peale mõelda on igal juhul värskendav. Mulle näiteks tundubki, nagu mul oleks rohkem aega käes. Võib-olla on nii, et kui saab teha rohkem tõeliselt nauditavaid asju, siis selle võrra sagedamini on ka niisugune tunne.

Ma ei ole kindel, kas seda on nüüd hea toon küsida...
Just on hea toon! Mulle juba meeldib see küsimus (*naerab*)!

Meil on ikkagi kultuuriväljaanne ja nii edasi! Samas ma mõtlen, et kui intervjuu on kultuurse inimesega, luuletaja Eda Ahiga, kelle elus see on parasjagu aktuaalne või uudne, siis ei ole ju kohatu rääkida sinu jaoks värskest emarollistki.
Jaa! Ma olen tõepoolest mõelnud viimase kolme kuu jooksul väga palju kõiksuguste lastega seonduvate asjade peale, nii et sinuga seda intervjuud kokku leppides oli ka natuke kahtlane tunne, et minu pärast võib see kujuneda pigem mõne teistsuguse väljaande intervjuuks.

Emadus on aga olnud siiani väga põnev ja õpetlik. See on üks nendest uutest – ja ka natuke hirmutavatest – rollidest, mida saab elus proovida. Võimalus avastada uusi külgi endas – ja ka ümbritsevates inimestes! Ja muidugi on äge, et saab õppida lõpmatult tundma seda uhiuut inimest, kes on niisama heast peast omade ringi tekkinud.

Mida uut sa oled teada saanud enda või ühiskonna kohta?
Esiteks ma arvan, et mind on puudutanud päris palju avalikkuses toimunud arutelud perede ja laste teemal. Näiteks oli kevadel ühe valimisplakati peal kirjas midagi sellist, et oleme homopropaganda vastu õppeasutustes või lasteaedades. Selline lubadus minna maast madalast sallivuse kallale, mis on minu meelest lastele nii loomuomane, tekitas pea füüsilist vastikustunnet, vastumeelsust! Kui muidu oleksin sellele ilmselt lihtsalt mööda minnes viltu vaadanud ega oleks eriti väljagi teinud, siis nüüd puudutas see mind järsku isiklikult.

Aga mis toredamatesse asjadesse puutub, siis võib-olla ma olen iseendaga rohkem sina peale saanud või leppinud omaenda ebakindluse ja… (*mõtleb natuke*) sellega, et ma kobakäpp olen. Mulle tundub nüüd, et see on täiesti okei ja tuleb ehk mõnes olukorras isegi kasuks. Ma usun, et mingil äraspidisel kombel muudavad sellised täiesti uued n-ö suured ja ebakindlust süstivad olukorrad enesekindlamaks või vähemasti leplikumaks – tuleb lihtsalt vooluga kaasa minna ja vaadata, mis saab. Ja eks lapse seltsis olemine meenutab ka pidevalt, kui kiiresti kõik muutub.

Ma küll ei tunne sind hästi, aga „ebakindlus" ja „kobakäplus" ei ole märksõnad, mida ma oleksin eales taibanud sinu kohta kasutada.
Minu jaoks on need peamised märksõnad (*naerab*)!

Ma olen näinud ise kõrvalt sellist minu jaoks täiesti rabavat asjaolu, et kuidagi on muutunud normaalseks või lausa igapäevaseks, et noortelt emadelt küsitakse uskumatult isiklikke küsimusi, ka võõrad küsivad, imetamise ja muu säärase kohta.
Jaa-jaa, olen ka seda tundnud, et järsku on meie elu varasemast rohkem teiste, kohati isegi võõraste asi ja kuulume perekonnana justkui mingisse avalikku sfääri, kus teistel on vaba voli meid arvustada.

Nüüd tuleb kõigi luuletajate lemmikküsimus: kas sellest kogemusest ja eluetapist on plaanis kirjutada ka järgmine luuleteos?
Et kas ma hakkan kohe lasteluulet vorpima (*naerab*)?

Seda ma isegi ei mõelnud praegu, aga miks mitte!
Esialgu ma ei ole üleüldse eriti midagi kirjutanud ega kirjutamise peale ka nii väga mõelnud. Tõlkinud olen küll ja see on õudselt mõnus, ei tule nii kergesti mingeid tohutuid loomepiinu peale. Sellest on ainult rõõmu, kui saad kellegi teise teksti eesti keelde panna ja loota, et see ka kuidagi vastuvõetavalt välja kukub.

Mida sa praegu tõlgid ja mis keelest?
Lõpetasin just **Claudio Magrise** romaani „Teine meri" tõlkimise itaalia keelest. See peaks ilmuma millalgi sügisel Loomingu Raamatukogus. See oli päris mõnus väike tükk, mida järada. Üsna lühike romaan, aga hästi mitmekihiline ja täis tohutult erinevaid kultuurilisi viiteid. Heas mõttes klassikalise itaalia intellektuaali kirjutatud, viited vanakreeka ja -rooma kirjandusele ning natukene veel ka saksa, slaavi ja ladinaameerika mõõdet sekka. Seda oli tõesti lahe harutada!

Su seni viimane luulekogu „Sõda ja rahutus" oli minu meelest kontseptuaalsem kui varasemad – sealsed tekstid pärinesid ühest üsna konkreetselt piiritletud perioodist sinu elus, nimelt 2017. aastast, mil viibisid Euroopa Liidu delegaadina Ukrainas.
Mõnes mõttes jah, „Sõda ja rahutus" on rohkem kui teised raamatud otse elust maha kirjutatud. See on praegu lihtsalt mõte, mille ma õhku viskan, aga võib-olla ongi nii, et mida aeg edasi, seda vähem on aega seedida mingeid kogemusi ja seda vahetumalt valguvad need otse paberile.

Või siis äkki on hoopis vastupidi. Äkki see on just suurem professionaliseerumine luuletajana, et sa juba oskad tõsta kogemuse üsna otse kunstilisse vormi, ei ole enam vaja näiteks „Maskiballi"[1] maske.
Maskitamise aeg on nähtavasti tõesti läbi. Aga eks näis, mis saab! Muidugi on nüüdki olnud mingeid mõttekesi, mida olen paberinurkadele kritseldanud, aga… mul on iga kord pärast raamatu ilmumist tunne, et nüüd ei teagi, mis edasi saab – kas ma üldse enam kunagi midagi kirjutan. Aga nagu ma kuulnud olen, on see ka üsna levinud (*naerab*).

Sa oled küll tõlkinud mitmeid romaane, aga kas sa ei ole mõelnud kunagi ise romaani kirjutada?
Ikka olen. Aga romaani kirjutamiseks on ilmselt vaja niisugust hulka julgust, pühendumust ja aega, mida ma pole osanud leida või tekitada. Ja muidugi eriliselt sütitavat ideed. Kui see juba olemas oleks, siis küllap tuleks kuskilt julgus ka. Või vajadus.

Kummalisel kombel ei küsita meil romaanikirjanikelt kunagi, kas nad on mõelnud ka luuletuse kirjutada. Kas romaani ülimuslikuna tajumises võiks olla mingi protestantliku tööeetika või lausa pühaduse aspekt?
Nojah. Küllap minu eelmine vastuski peegeldab todasama aukartust, mis paljudes selle žanri vastu on. Tõsine värk siiski, pole mingi põlve otsas ostutšekile kirjutamine, vaid ikka midagi enamat.

Eelmise aasta veebruaris värskelt Ukraina lähetusest naasnuna vestlesid „Plekktrummi" saates[2] Joonas Hellermaga ning küsimusele, kuidas sulle tundub, kas midagi on selle aasta jooksul Eesti elus muutunud, vastasid: „Mulle ikkagi tundub, et inimesed on muutunud… võib-olla avatumaks ja… lahkemaks. Võib-olla see on mu enda avatus, mis kuidagi tagasi peegeldub, aga […] mulle tundub, et me hakkame siiski muutuma avatumaks ja tolerantsemaks rahvana." Ja nüüd, seni viimases pikemas intervjuus ütlesid Berit Kaschanile Sirbis[3] nõnda: „Minu arvates on inimene olles vastuvõetamatu ja loomuvastane põlata või halvustada teisi nahavärvi, soo, rahvuse või seksuaalse sättumuse pärast. Kahju, et tunnen praegusel ajal veel vajadust midagi nii loomulikku üldse esile tõsta. Selle suhtes olen kompromissitu." Kuidas sulle praegu tundub, kas meil on toimunud avatuse-suletuse skaalal suuri muutusi, näiteks sellegi kõnealuse pooleteise aasta jooksul?
(*Ohkab kuuldavalt*) Ma ei usu, mulle paistab, et praegusel ajal kõnelevad lihtsalt väga erinevad, vastakad hääled ühel ajal ja varasemast valjemini. Võib-olla on praegune olukord mingis mõttes kriisiolukord, aga ma arvan, et see on just hea – meie riigile ja rahvale tervikuna. Nagu äge haigus, mis annab lõpuks immuunsuse. Ikka parem kui olukord, kus need hirmud ja mured vaikselt vaka all vinduksid. Ja ainuüksi see, et vabalt lastakse kõlada ka sallimatutel häältel, on ju tegelikult avatud ühiskonna tunnus.

See, et kumbagi poolt ei suruta alla ega diskrimineerita?
Just, täpselt. See on sõnavabaduse paratamatu varjupool, et aeg-ajalt tuleb kuulata ka minu jaoks vastuvõetamatuid ja absurdseid seisukohti.

Tõlkida on õudselt mõnus, ei tule mingeid tohutuid loomepiinu peale nii kergesti kui kirjutades.

Võib-olla ongi nii, et mida aeg edasi, seda vähem on aega seedida mingeid kogemusi ja seda vahetumalt valguvad need otse paberile.

jätkub >

< *eelneb*

Nagu ekrelased peavad meie omi kuulama?
Täpselt nii. Kuigi see, mida ma Sirbis ütlesin, ei ole absoluutselt mingi poliitika küsimus. Minu meelest on see inimlikkuse küsimus. Need asjad on igal juhul vastuvõetamatud.

Sa kasutasid sõna „kriisiolukord", aga samas oleme meie praegu ühed viimased, kel on selline suletust taotlev jõud võimu juures n-ö realiseerunud. Sama on toimunud varem USAs, Suurbritannias, erinevates Ida-Euroopa riikides jne. Kuidas on juhtunud, et kõikjal valitseb seesugune kriis? Riigid ei ole ju vaakumis, selge see, aga kust seda ühisosa otsida, kas sotsiaalmeediast?
Tõenäoliselt ongi nii, et sotsiaalmeedia on võimendanud seda, mis on varemgi olemas olnud. Hirmu, ebavõrdsust, segadust. Teisest küljest on minu meelest tõesti just hea, et igaühel on tekkinud võimalus öelda, mida ta arvab. Võib-olla me ei ole küll jõudnud kuidagi vastusteni selles mõttes, et kuidas sellele kõigele reageerida või kuidas seda infot hallata või töödelda. Aga ma tahaks uskuda, et praegune olukord on ainult mingi vaheetapp, millest on võimalik ühiskonnana tervikuna võitjana välja tulla. Nagu öeldud, ma usun, et inimlik on sallida. Võib-olla ongi vaja need teravad küsimused läbi arutada, et tõeliselt sallivaks ühiskonnaks kasvada. Tuleb natuke aega anda ja üksteist rohkem kuulata.

Võib-olla on praegune olukord Eestis mingis mõttes kriisiolukord, aga ma arvan, et see on just hea – nagu äge haigus, mis annab lõpuks immuunsuse.

Aga kas me peaksime sallima ka sallimatuid?
(*Mõtleb natuke*) Ei, lõpuni mitte. Aga kuulama sellegipoolest.

Selle lehenumbri teema on „ilmajäetus" ja see on vähemasti kaudselt samuti nende sallivusküsimustega seotud, igal juhul on selline küllaltki usutav hüpotees, et kõrvalejäetus ja tõrjutus, ükskõik kas majanduslikus või mingisuguses mentaalses mõttes, soodustab radikaliseerumist, lihtsate lahenduste ihalust, populistlike loosungite järele haaramist. Ehk on siin lisaks sotsiaalmeediale ka seesama pettunute häälte nüanss.
Jah, küllap siin on tõetera sees. Mulle endalegi tundub üsna samamoodi, et tõenäoliselt on selles praeguses olukorras süüdi pettumus, ja võib-olla ei ole lihtsalt osatud õigel hetkel jaole saada ning kuulata. Seda ma kindlasti ei usu, et mingi peatselt unustusse vajuv erakonnanatuke on siin tohutu liikumapanev jõud olnud

Meeleheite tõttu on väga lihtne vandaalitsema kukkuda ka kõige sallivamal inimesel.

Mind ikka üllatab, kui keegi arvab, et mõtlen kirjutades kõik ülimalt põhjalikult läbi.

või, ütleme, mingite selliste tendentside sütitaja, mida ei ole varem olemas olnud. See kõik ei ole tekkinud tühja koha pealt.

Samas paistab, et need sulgemisele või müüridele või kujundlikult tagasiminekule keskendunud taotlused on oma banaalses lihtsuses palju kaasahaaravamad ja löövamad kui meie abstraktne „roosa ila", et hoiame kätest kinni, kallista oma rassisti jne.
Ja meeleheite tõttu on väga lihtne vandaalitsema kukkuda ka kõige sallivamal inimesel (*naerab*). Pinnu ja palgi värk. Kipub ikka aeg-ajalt juhtuma.

Ma saan aru, et sinu n-ö esimesed emakeeled on olnud nii vene ja eesti keel kui ka vene viipekeel?
Ma ei ütleks, et need kõik on mu emakeeled, aga tõsi, meie kodus räägiti tõesti neid keeli läbisegi.

Ja sa käisid algusest peale eesti koolis, Vanalinna Hariduskolleegiumis?
Ma olen päris mitmes erinevas eesti koolis käinud, aga jah, gümnaasiumi ma lõpetasin seal.

Sa oled küll öelnud, näiteks intervjuus Carolina Pihelgale[4], et identiteediprobleemid ei ole sind isiklikult väga teravalt mõjutanud, aga ma usun, et sul võiks olla sinu tausta tõttu parem sissevaade või oma tunne sellest, kuidas meil on viimasel ajal lood eestlaste ja venelaste lõimumisega. Kas siin on näiteks toimunud positiivne areng?
Mulle jällegi tundub – puhtalt kõhutunde pealt –, et olukord on palju paremaks läinud. Nii vene kui ka eesti keele kõnelejad on viimasel ajal Eestis üksteise suhtes päris avatud ja viimaste aastate jooksul on olnud palju ka kõrgemal poliitilisel tasandil avatuse näitamist, näiteks meie presidendi Narva samm, millest on palju juttu olnud. Eks see kõik tundub kohati ka pealiskaudne ja eestlaste poolel on ehk natuke eksotiseerimist slaavi kultuuri teemadel, aga üldiselt ma arvan, et see kõik liigub paremuse suunas.

Päris huvitav on aga vaadata ka seda, kuidas on olukord ukrainlastega, kes Eestisse tööle tulevad. See on jällegi hoopis teistsugune migratsiooni liik. Mulle on tundunud, et tööandjate seas on üldiselt väga palju rõõmu selle üle, et meil on suhteliselt sarnase kultuurilise taustaga inimesi siia tulemas, kellega on ka keele mõttes lihtne suhelda. Muidugi on mõnevõrra kurb, kui inimesed peavad majanduslikel põhjustel oma kodumaalt lahkuma ja ega seda ei tehta alati rõõmuga. Aga ma usun, et sellest võib veel päris palju head sündida, kultuurikontaktid rikastavad ju ikka mõlemat poolt.

Ma vaatan ikka imestusega, et sa oled alati nii positiivne ka üsna kompleksete teemade puhul.
(*Naerab kõvasti*) Ei, alati ei ole ju. Aga tihtipeale vist tõesti jõuan pika jutuga kuidagimoodi sinna välja, et lõpuks on loodetavasti ikkagi kõik tore ja liigub paremuse poole.

Kas sa pead ennast patrioodiks, kui püüda võtta arvesse selle sõna erinevaid ajaloolisi ja praeguseid konnotatsioone, mis ju teatavasti võivad olla ka negatiivsed?
Praeguses kontekstis on sellele sõnale vist natukene kummaline maik juurde tulnud, aga ma usun küll. Ma tahan siiralt, et meie riigil läheks hästi, et siinsetel inimestel läheks hästi, et me oleksime rõõmsad ja rõõsad (*naerab*) ning vaataksime tuleviku poole ja üritaksime elu siin paremaks teha. Ma olen ikka tundnud, et mind seob selle maaga väga tugevalt ka keel – kus mujal ikka eesti keeles nii vabalt kas või põhimõttelist sõnasõda pidada saaks.

Su viimases kogus oli ka tsükkel „Etüüdid", kus sa oled kasutanud nihestamise võtmes meie olulisi kultuuritekste või -klišeesid, Koidulast Liivini ja sealt edasi Rummoni („võib juhtuda, et heidan kord su rüppe / unele. Kuid seni pikutan" (lk 38); „ja ma ei tea, kas ikka lilleside / püsivam on haavasidemest" (lk 37); „oleme sündinud tasasel maal, / aga meis maa pole tasa" (lk 40)). Kuidas sulle tundub, kas meil on ka tekste või narratiive, mis on n-ö liiga pühad, mida sulg näiteks tõrguks niimoodi kasutamast?
Mulle paistab, et me võiksime mängida vabalt niisuguste, ütleme, pühade lehmadega meie kultuuris, kas kuidagi seostada neid pigem tänapäeva või hoopis võõraste kultuuridega. See on tore, et need on meil olemas, aga see ei tähenda, et nendega ei peaks eksperimenteerima.

Viimasel ajal tundub, et näiteks laulupidu on küll üks selline püha ja puutumatu sammas meie rahvuslikus narratiivis.
Laulupidu on ju kena üritus ja seal tõesti tekib püha ja ühtne tunne, aga jällegi, minu meelest võib selle tähenduse üle vabalt arutleda.

Ma olen püüdnud mõista, millest selline pühadus ja ühtsus tekib. Aga ta tõepoolest ju tekib, mul endal ka. Võib-olla ongi tõsi see, et meie kui usuleige väikeriigi religioon on hoopis rahvus – kogu oma komplekssuses – ning laulupidu on koht, kus need religioossed tunded löövad välja, ka siis, kui me ei taha.
Jah, ma tean ka skeptikuid, kes laulupeole minnes nutavad omal silmad peast. Seda ikka juhtub. Ma arvan, et see on väga okei, et selline suur ja paberil justkui puutumatu üritus toob esile mingeid teravaid emotsioone, mille olemasolust me pole igapäevaselt isegi teadlikud. Igal juhul see nihutab midagi.

Teravad emotsioonid levivadki vist massi seas nagu laine vees. Mul tekkis ka paralleel jalka vaatamisega staadionil. Olen täielik jalkavõhik, aga mul on tulnud elus ette, et olen sattunud mõnda mängu vaatama. Ja see on puudutanud isegi mind võhikuna, tekitanud põnevust ja hasarti.

Kas see on ka oluline, mis meeskonnad mängivad või kui palju on inimesi?
Jaa, kindlasti, pooltühjal staadionil oleks vist natuke teine tera olla. Ja mulle tundub, et mida tugevam ja näiteks ajaloolisem on vastasseis, seda võimsamad emotsioonid seal kohapeal õhus on.

Sinu viimane luulekogu „Sõda ja rahutus" on külvanud väiksemat sorti sõda ja rahutust ka meie kultuurirahva seas[5,6,7,8]. Kas see üllatas sind, et just sinu raamatu ja auhinna peale nii tuline vaidlus tekkis?
Üllatas küll, jah. Mind üllatas ka see, et ma selle auhinna sain, ma absoluutselt ei kahtlustanud ega lootnud seda, ma hoidsin teistele põialt (*naerab*).

Kas sul ei tekkinud seekord kiusatust ka oma sõna kuidagi sekka öelda või kas seda on üldse küsitud?
Ei, otseselt ei ole. Vastulause kirjutamise võimalust pakkus mulle küll väga lahkesti **Alvar Loog** ise, kui ta mulle teada andis, et on niisuguse arvustuse kirjutanud. Aga ma ei tundnud selleks vähimatki vajadust.

Sa oled vist vastupidi mingisugusele luuletaja stereotüübile väga tasakaalukas, võib-olla isegi lausa ükskõikne kriitika suhtes. Aga kas see juhtum – mis oli teravam, kui on meie kriitikas üldse tavaks – tekitas ka sinus teravamaid tundeid?
Tekitas ikka, jah. Aga eks ma ühtlasi tundsin natuke kergendust Alvar Loogi arvustust lugedes, et näe, keegi on jälile saanud ja valmis avalikult ütlema, et ma võib-olla tingimata alati ei tea, mida ma teen, et tulistan tihti puusalt. Mind ikka üllatab, kui keegi arvab, et mõtlen kirjutades kõik ülimalt põhjalikult läbi. Ja ma kindlasti ei tundnud ennast seejuures solvatuna. Seda oli väga huvitav lugeda, päris siiralt.

Aga kogu see debatt oli igal juhul ootamatu ja mul oli žüriist tõesti kahju. Mulle on tundunud üsna iseenesestmõistetav, et kirjandusauhindade puhul on see, kes laureaadiks osutub, suhteliselt juhuslik – see on ju parasjagu ametis oleva žürii subjektiivne valik. Ja žürii üldiselt vahetub igal aastal.

Tõepoolest, žüriid on ju ka väga harva üksmeelsed ja vaidlused ei teki enamasti skaalal „meeldib

või ei meeldi", vaid pigem palju põhimõttelisematel ajenditel, näiteks kas arvestada auhinna väljaandmisel teadlikult ka tekstiväliste asjaoludega (nagu autori vanus või potentsiaal, sugugi) või ainult konkreetse tekstiga.
Just-just-just. Selliseid küsimusi on ju päris palju ja võib ette kujutada, et arutelud kisuvad päris tuliseks.

Kuidas sa suhtud sellistesse siltidesse nagu „noorluuletaja" või „naiskirjanik"?
Ma ei näe nendeks mingit vajadust. Miks peaks kedagi nimetama „noorkirjanikuks" või „naisluuletajaks"? Ma ise ei liigita kirjanikke niimoodi.

Millal sa viimati vihastasid?
Las ma mõtlen… Tõenäoliselt siis, kui keegi oli hoovi sissesõiduvärava jälle kinni parkinud (*naerab*). Tühiseid põhjuseid vihastamiseks leiab ikka – ja vahel ongi tervisele kasulik, lööb õhu puhtaks, ja pärast saab enda üle naerda ka. Aga üldiselt pakub praegune olukord Eestis ka üsna palju vihastamisvõimalusi (*naerab*).

Sessamas viidatud Alvar Loogi arvustuses tekib tal ka, nagu ta ise ütleb, „siinkohal vastuseta jääv küsimus: kas naisluulele peaks tegema kvaliteedi osas mööndusi, justkui mingile invažanrile". See küsimus pole tal mitte ainult retooriline, vaid ka sulgudes, aga ma ikkagi hakkasin mõtlema, kuidas sulle endale tundub, kas sind arvestatakse sagedamini naisluule või „üleüldise luule" hulka?
(*Mõtleb pikalt*) Jällegi kõhutunde pealt ja puusalt tulistades, kui ma nüüd mõtlen tagasiside peale, siis ma kahtlustan, et pigem on mind seostatud ikkagi eesti naisluulega.

[1] *„Maskiball" (2012) on Eda esimene luulekogu, mis sai ka Betti Alveri debüüdipreemia ning millest kõneldes on autor kunagi intervjuus Kairi Kruusile öelnud: „Näen „Maskiballi" luuletusi kui erinevaid maske, mida inimesed saavad korraks ette panna ja kehastuda kellekski teiseks, kas või iseendaks mingis teises ajahetkes, ja vaadata elule veidi teise nurga alt. See ei tähenda, et nendes tekstides pole mingit tõtt, aga ma ei näe neid kui kirjutisi, mis on kinnitatud kuidagi minu enese isiku külge või oleks sellega tugevalt seotud." (Värske Rõhk, 2/2012, lk 45)*

[2] *Plekktrumm: Eda Ahi. – ETV2, 12.02.2018.*

[3] *Kaschan, B. 2019. Süda ja rahutus. – Sirp, 11.01.*

[4] *Pihelgas, C. 2014. Aja ja ajaloo hääl. – Looming, nr 11.*

[5] *Loog, A. 2019. Milleks anda avanssi, mida pole küsitud? – Postimees, 15.03.*

[6] *(:)kivisildnik 2019. (:) kivisildnik: luule- ja kultuurivastastele kuritegudele tuleb lõpp teha! – Postimees, 24.03.*

[7] *Susi, J. 2019. Kas Eda Ahi on käpard? – Sirp, 12.04.*

[8] *Loog, A. 2019. Iga lugemine on möödalugemine. – Postimees, 11.05.*

Alissa Šnaider. Foto: Renzo van Steenbergen

TAINAGA HIERARHIATE VASTU

Tagurpidi tants, inimesed kui üürike tossupilv ja absurdi tähtsus – uue *performance*'iga välja tulnud koreograaf Alissa Šnaider tutvustab oma ideid ja loomingut.

Aleksander Tsapov

Artiklit kirjutama asudes olin just võtnud pesumasinast välja teksapüksid, millele mõned päevad tagasi lekkivast autoakust vedelikku voolas. Püksid pleekisid oranžiks ja pesust tulles olid need üleni auklikud. Tööstuslik väävelhape tegi puuvillaga oma töö: tekkis juhuslik, ehkki ilus disain. Ostsin uue aku, aga pärast kaht päeva sõitu ei töötanud enam seegi – ju siis on klemmid oksüdeerunud, auto emaplaat roostes või mootoris tont. Kes teab…

Umbes sarnase, kunstiliselt muidugi palju monumentaalsema kogemuse osaliseks sain ka 15. augustil endises BLRT Noblessneri laevatehases Tallinnas, kus etenduskunstide festivalil SAAL Biennaal etendus koreograaf-stilist-fotograaf Alissa Šnaideri „Weird tales I have tried to write'i" („WTIHTTW") teine peatükk. Postindustriaalne kõnnumaa, mis läheb peatselt lammutamisele, muudeti üheks õhtuks kineetiliseks tervikuks, kus kinoprožektorite, viie tantsija, liikumise, helivõngete, musta lima ja katedraali mõõtu tehase koostoimel tekkis uus ja ajutine elusorganism. Sain Alissaga ühel sumedal augustiööl Kanuti Gildi proovisaalis kokku, et rääkida nii tema minevikust kui ka tulevikust, „WTIHTTW" septembris etenduvast uuest peatükist ja sellestki, kuidas selja äratõmbamine enda kasuks pöörata.

SIRGE SELJAGA AMSTERDAMI

Alissa pole koreograafina käinud tavalist rada, s.t õppinud tantsu Viljandi Kultuuriakadeemias või Tallinna Ülikoolis. Ta tantsis küll kunagi mõned aastad trupis Fine 5 ja müüs 17-aastasena Kanuti Gildi SAALis pileteid, aga Eestis pole ta mingit formaalset õpet läbinud. Esimesed katsetused ja koostööd toimusidki Kanuti Pika tänava majas. Vahepeale jäi ka mitu aastat tuuritamist tantsijana **Saša Pepeljajevi** lavastusega „Uksed". „Mäletan, et ükskord, kui New York Times tuli etendusele ja tegi pilte, sain laval uksega vastu nina ning etenduse jooksul läksid mõlemad silmad paiste ja tõmbusid siniseks. Pilti pole ma kunagi näinud, aga ettekujutus juhtunust on tänapäevani väga ere." Oma kahekümnendaid eluaastaid Alissa üldiselt ei igatse, sest tagasi vaadates paistab see kui peata ratsaniku periood. Siis jõudis ta teha koos Bulgaariast pärit eesti koreograafi **Sandra Ziga** ka *stand-up-pop-mash*-bändi Queennaive.

2012. aastal suundus Alissa Gerrit Rietveldi Akadeemia alla kuuluva Sandbergi Instituudi magistriõppesse. Sealne kaunite kunstide alamoodul „Play/Object" on keskendunud nüüdisaegsele performatiivsusele. Eriline rõhk on sellel, kuidas objektid aja, ruumi ja väärtustega suhestuvad. Moodulis käsitletavate meetodite alla võivad kuuluda näiteks jalutuskäigud metsas, kollektiivsed autorsuse vormid või mittekausaalne arutlus.

Sandbergi sattus ta pooljuhuslikult. Aasta seal juba õppinud **Krõõt Juurak** nimelt helistas talle ja pani ette täita taotlus; nii tehtigi ja pärast mindi linna tähistama. Paar nädalat hiljem, vahetult enne Amsterdami lendu, tõmbas ta aga voodit tõstes selja ära ega saanud enam istuda. Komisjoni ees paluti muidugi esimese asjana just istet võtta. Samuti oli ta kodus juba läbi mõelnud küsimused ja vastused, mis komisjonis arutlusele võiksid tulla, ning hoolimata nende tegelikust mittekattumisest jäi ta enda kehtestatud järjekorra ja vastuste juurde. Välja kukkuski Alissa esimene *performance* – kohmakas, veider ja naljakas. Enda sõnul tegi Amsterdami kogemus ta väga avatuks ja uudishimulikuks ning kristalliseerus isiklik kreedo: mida rohkem teed, seda rohkem jaksad.

KUNSTIPRAKTIKA KUI TAHMUNUD SULAJUUST

Kunstnikuna huvitavad Alissat igasugused hallid tsoonid, milles piirid hägustuvad, hierarhiad aurustuvad ja asjad hakkavad voolama. Eks ole tänapäev isegi muutunud vedelaks, informatsioon võtab eri kujusid, tekivad uued hübriidid ja mutatsioonid. Ka SAAL Biennaal, mis kunagi oli Augusti TantsuFestival, kannab nüüd etenduskunstide festivali laialivalguvat loosungit. „Suits, voolamine ja vaikuse poole liikumine on püüe leida rahu ning luua erilist ajavoolu, millesse sukeldudes saab eemalduda oma tavapärasest elust ja rutiinist ning korraks vabalt hingata ja vaadelda, mõelda ja reageerida sellele, mis silme ees ilmneb. Mind huvitavad õrnus ja peensus, asjade duaalsus, jälgede mittejätmine, haihtumine," resümeerib Alissa lühidalt protsesse, millega ta iga päev töötab. Veel üks tegevus, mille tähtsust ta soovib eraldi rõhutada, on *unlearning* ehk õpitust – olgu see keel, liikumine või traditsioon – lahtiütlemine või selle tagasiõppimine. Juba omandatud oskustele või teadmistele võib olla restarti teha palju keerulisem kui õppida midagi uut.

Säärases tunnetuses on oma sürrealistlikkus ja juba varastes lavakatsetustes, nagu „Some Tips or how to become a contemporary dancer in 10 minutes" ja „Charms and other incidences", toetus Alissa ka vene absurdikirjanduse klassiku **Daniil Harmsi** loomingule. Sandbergi Instituudi õpingute ajal tuli tal kirjutada teese ning ta töötas õppejõudude **Aaron Schusteri** ja **Raimundas Malašauskase** juhendamisel välja süsteemi, millega analüüsida Harmsi ja OBeRIu (Venemaal 1920–30ndatel tegutsenud avangardne Reaalse Kunsti Ühendus) tekste ning rakendada neid performatiivsetes olukordades. Alissa põhihuvi oli viga või eksimus, mida ta üritas tabada, luues range süsteemi, kus juhuse läbi hakkasid tekkima eksimused. „Nagu kirjutas Harms: „Ime on asjade füüsilise korra rikkumine." Ehk tekkinud eksimused olidki väikesed imed." Selleks et teese kirjutada, läks ta koos Moskva koreograafi **Olga Tsvetkova**, heliloojast abikaasa **Renzo van Steenbergeni** ja lavastaja **Mart Kolditsaga** rahvusvahelisel kultuurifestivalil Parallels esinemisega seoses kaheks nädalaks maailma niklipealinna Norilskisse Venemaal, et õpetada kahekümnele kohalikule noorele performatiivseid meetodeid. Seda „puhkust" meenutab Alissa soojade sõnadega: „Absurd on võõrandamatu osa sealsest elust, seal sain aru ka vene vanasõnast „смех сквозь слёзы" ehk „naer läbi pisarate"."

VEIDER EI SELETA, VAID PÜÜAB JÕUDA KAUGEMALE SELETATAVAST

Augustis ühe korra etendunud suurejooneline „WTIHTTW" sai tegelikult alguse üldse fotoprojektist, kus Alissa katsetas eri materjalide, „ebaloomulike" pooside, jumestuse ja valgusega. Üks osa fotoseeriast jõudis ka Itaalia Vogue'i. Mullegi hakkasid tema pildiseeriad sotsiaalmeedias silma ja tekitasid veidra tunde, mille võtab ehk kõige paremini kokku termin „õõvaorg" (ingl *uncanny valley*), kus pildil sisalduv tekitab korraga nii äratundmist kui ka võõristust. Igatahes arenes see vormide, pooside, tekstuuride ja valguse mäng kuudepikkuse kollektiivse töö tulemusel kahetunniseks etenduseks Noblessneri tehasehoones.

„Proovide käigus töötasime ka anorgaanilise, mittelineaarse, mitteprognoositava, vooluvastase liikumise loomisega (üks meetoditest oli tantsu salvestamine ja selle tagurpidi päheõppimine), sedasi lõimisime montaaži kehadesse. Montaaž esines kui mässav žest, mis püüdis vabastada tantsu efemeersust," selgitab Alissa etenduse tagamaid. Samas pidi tantsijate kineetiline seisund olema täpne, kehad pidevas liikumises, ja nende sidemel oli rohkem tähtsust kui igaühel eraldi.

Oma kahekümnendaid eluaastaid Alissa üldiselt ei igatse, sest tagasi vaadates paistab see kui peata ratsaniku periood.

Hetk „WTIHTTW" performance'ist Noblessneri laevatehases, esiplaanil Kaisa Kattai. Foto: Lee Kelomees

Koos kunstnik **Madlen Hirtentreuga** tegid nad läbi omalaadi materjaliteaduse töötoa. Nad proovisid etenduse tarbeks ära *ca* 15 materjali ja katsetasid neid etendajate peal. Lõpuks leidsid kasutust lima (vedel, paksem, voolav, kiirkuivav), elastik, alginaat, kips, tainas, jahu, silikoon. Iga kasutatud materjal omas sama palju tähtsust kui keha, heli, valgus ja vertikaalne tööstusruum ise. Massiaru endisest koolimajast Pärnumaal toodi võimlemistundides kasutatav mädanev hobune, välja aeti Baltikumi ainus hiiglaslik Panibeami kinoprožektor ja seina äärde pargiti kastiga maastur.

Kunstnikuna huvitavad Alissat igasugused hallid tsoonid, milles piirid hägustuvad, hierarhiad aurustuvad ja asjad hakkavad voolama.

Küsimuse peale, miks ta tahtis lavastada sedavõrd imposantses ruumis, vastab Alissa: „Esimest korda, kui Noblessnerisse sisse astusin, tekkis mu silme ette **Andrei Tarkovski** „Stalkeri" kaader. Karvad tõusid püsti, tegin näpuga nipsu ja kuulsin maja häält, süda oli läinud ja otsus tehtud. Ruumi industriaalsust arvestades tahtsime, et meie kohalolu ei jätaks jälgi – soovisime olla nagu toss, mis tekib, aga ei võta midagi üle, vaid mässib end ümber, voolab ja hõljub ning haihtub siis jäljetult." Peale selle ahvatles teda võimalus mängida naturaalse valgusega, mis läbi kõrgete klaasseinte sisse kumas, ja korraldada teatud laadi reekviem varsti varemeteks pudenevale hoonele.

Kuigi „WTIHTTW" teine osa oli praegu ainult ühekordne aktsioon, pole välistatud, et sobiva ruumi ja vahendite korral võib seda tulevikus veel kord näha – kui mitte Eestis, siis välismaal. Kangematel huvilistel on aga septembris võimalus osa saada intiimsemast jätkupeatükist Kanuti Gildi SAALis, kus mitmesaja inimese asemel mahub ühele etendusele korraga kõigest mõnikümmend.

OLEVIK ON HELE

Kui jutt tüürib taas praegusaja peale ja sellele, kuidas elu on tähelepanu nõudvaid asju täis ning elatakse pidevas kiires tempos, siis Alissa selles otsest probleemi ei näe. Lihtsalt tuleb kohaneda ja endale tunnistada, et praegu on kõik osa tähelepanumajandusest. Ta leiab hoopis positiivse noodina, et tehnoloogia ja kommunikatiivsete praktikate areng lubab varasemast rohkem töötada intuitiivsel kõhutundetasandil. Kunstnikuna tuleb küll vallata teatud tehnikaid, aga sünteeside ja valguvate piiridega loomingu elluviimiseks saab rohkem kui eales varem toetuda sisemistele kombitsatele. Võib-olla on silikoon, tainas ja lima materjalid, mille tuleviku kultuuriloolased peavad endale selgeks tegema…

Tantsijate Maarja Tõnissoni ja Arolin Raudvaga tehtud fotolavastused olid tulevase triptühhoni esimeseks osaks. Fotod: Alissa Šnaider

„WEIRD TALES I HAVE TRIED TO WRITE'I" JÄRGMINE PEATÜKK ESIETENDUB KANUTI GILDI SAALIS 23. SEPTEMBRIL. VAATA LISAINFOT AADRESSIL *SAAL.EE*.

OLLA PARIM VERSIOON ISEENDAST EHK KEHA-HÄKKIMISE KUNST

Piiride kompimine on osa inimeseks olemisest. Ent milleni viib see, kui hakkame kompima inimeseks olemise piire; kui koodi häkkimise asemel häkitakse iseend?

Kirjutas **Sandra Müür**, illustreeris **Lilian Hiob**

Biohäkkimine võeti mõistena kasutusele 1980. aastate teises pooles, mil arvutid muutusid kodukasutajatele laialdaselt kättesaadavaks. Uutest võimalustest lummatuna ei jaksanud nii mõnigi uudishimulik ära oodata, milleks verivärsket tehnoloogiat veel kasutada saab. Alguse sai isehakkajate subkultuur, mille eesmärk on uurida ja rakendada uusi biotehnoloogilisi lahendusi, katsetades neid enda peal.

Eestlase sõnavaras on häkkimine otseselt seotud IT-valdkonna ja millessegi omavoliliselt sissetungimisega ning see kõlab küllaltki kurjakuulutavalt. Inglise keeles, kust pärineb ka biohäkkimise mõiste, on häkkimine siiski laiema tähendusega ning viitab antud kontekstis rohkem innovaatiliste lahenduste otsimisele.

ISEHAKANUD ASJAHUVILISED

Ennast saab mitmeti biohäkkida. Lihtsaimal tasandil on ka õige unegraafiku leidmine ja tavakasutuses populaarsete stimulantide, nagu kohv, tarbimine mõneti enda häkkimine. Eesmärk on ju maksimeerida keha funktsionaalsust.

Biohäkkimiseks võib nimetada ka erinevate toidulisandite tarbimist ja dieetide pidamist. Mõne aasta eest kogus näiteks populaarsust Soylent, mis pidi väidetavalt asendama tavapärase toidu ning täitma kõik meie vitamiinide ja mineraalainete vajadused. Taoline suukaudselt manustatavate ainetega keha tuunimine kannab inglise keeles nimetust „nutrigenomics" ning annab enamasti kahtlase väärtusega lubadusi lahendada kiirelt argiseid füüsilisi puudujääke.

Veidi vähem ja pigem negatiivset kajastust leiab *grinder*'itest biohäkkerite liikumine, mis on seotud tihedalt kehamodifikatsioonide subkultuuriga. *Grinder*'id tahavad sama, mida iga keskmine inimene: olla parim versioon iseendast. Keskmisest inimesest eristuvad *grinder*'id aga selle poolest, et enese täiustamiseks paigaldavad nad enda kehasse kliiniliselt testimata magneteid, nahaaluseid silikoonimplantaate, RFID- ehk raadiosagedustuvastustehnoloogial põhinevaid kiipe, LED-lambikesi ja palju muud. *Grinder*'itele ei ole võõras ka keha võimekust tõstvate ning enamasti testimata ainete kehasse süstimine. Näiteks pidavat vähiravis kasutatava kloriin-e6 silmadesse tilgutamine andma võime pimedas näha. CRISPRi geenimuutmistehnika võimaldab aga häkkida enda genoomi, et muu hulgas kõrvaldada haigusi või kasvatada lihaseid.

Siinkohal tekib ühiskonnal subkultuuriga probleem. Enamasti usutakse, et inimeste (olgugi et antud juhul iseenda) peal katsete tegemine ei ole eetiline. Veel enam, biohäkkeriks saamiseks ei ole vaja kõrgharidust. Võib isegi öelda, et liikumise moto on „kõik on teretulnud". See tähendab, et kuigi mõni *grinder* on kõrgelt haritud, on paljud neist isehakanud asjahuvilised. Ühtlasi ei tegutse *grinder*'id laboris ja nende katsed ei toimu kontrollitud keskkonnas. Kuigi keskmist biohäkkerit ei heiduta räpastes tingimustes tehtud mikrooperatsiooniga kaasnev infektsioonioht, on katsete ohutus inimtervisele kaheldav.

Veel rohkem küsimusi tekitavad võhikule häkkerite motiivid. Kas nad üritavad olla teistest paremad? Miks tahab keegi enda naha alla tehnikat või veresoontesse aineid, mis võivad osutuda ohtlikuks?

BIOHÄKKIMINE KUI KUUES MEEL

Kui sobrada biohäkkerite foorumites ning lugeda nende kogemusi, saab peagi selgeks, et õnneks ei ole keskmine *grinder* heidikust pseudoteadlane, kes üritab genereerida endast üliinimest. Mõned on jõudnud biohäkkimise juurde viimases lootuses vabaneda kroonilisest haigusest. Teised tahavad painutada inimeseks olemise piire ning näha, milleks meie kehad veel suutelised võivad olla. Enamasti on algaja biohäkker aga lihtsalt uudishimulik tehnohuviline, kes soovib proovida uut ägedat vidinat, ning enamasti piirdub keskmine *grinder* nahaaluse magneti või RFID-kiibi paigaldamisega.[1]

Nahaalune magnet istutatakse kõige sagedamini sõrmenaha alla ning see on täpselt nii tugev, et suudab hoida üleval kirjaklambrit. Kas kõlab nagu veidi mage peotrikk? Tegelikult kirjeldavad kiibi kandjad, et magnet annab neile otsekui ühe meele juurde. Kuna sõrmeotstes on suur hulk närvilõpmeid, võimaldab magnet tajuda kõikjal meie ümber olevaid magnetlaineid, mistõttu tundub, justkui õhul oleks tekstuur.

Kõige levinum ning praktilisem viis keha häkkimiseks on paigaldada kätte RFID-tehnoloogial põhinev kiip. Nüüdseks toodavad kiipe paljud ettevõtted ning praegu on kiipide testimine toimunud iseseisvalt, s.t valitsusasutused ei ole sellesse süvenenud.

Kiip on umbes riisiterasuurune ning enamasti leiab see koha käenaha all nimetissõrme ja pöidla vahel. RFID- ja NFC-kiipe ehk kõnekeeles kontaktivabasid kiipe saab kasutada sisuliselt nagu samal tehnoloogial põhinevat puutevaba kaarti. Näiteks saab kiibiga avada uksi või tellida kohvimasinast jooke. Potentsiaalselt võib see asendada tulevikus ka panga- või ühistranspordikaarti, ent selleni jõudmiseks on vaja teha veel omajagu lobitööd.

Kui rääkida konkreetsetest seadustest, jääb *grinder*'ite tegevus halli alasse. Kehtivate seaduste kirjutamise ajal ei tulnud keegi selle pealegi, et biotehnoloogia võiks olla huvilistele nii kergesti kättesaadav, veel enam, et biotehnoloogia on niivõrd võimekas ja võimalusterohke, kui see praegu on. Kerkivad nii tervishoidu, infoturvet kui ka eetikat puudutavad küsimused. Kes vastutab, kui kätte paigaldatud kiibi tõttu tekib tõsine infektsioon, mis viib enda peal katsetaja haiglasse? Kuidas tagada andmete turvalisus, kui kiibid ei ole läbinud ametlikku testimist? Seni on üldsus otsustanud mitte sekkuda, kuni ei toimu just midagi selgelt ebaseaduslikku.

Kui mõtleme hetkedele ajaloos, mil seadusandjad on üritanud inimeste isetegevust piirata, siis võib oletada, et *grinder*'ite subkultuur, mis on oma olemuselt lapsikult uudishimulik, ei ole karmidele normidele kergesti allutatav. Piiravate regulatsioonide kehtestamisel jätkuks tegevus tõenäoliselt põranda all, niisamuti nagu ükski kehaauk ega tätoveering ei ole tegemata või puskar keeluajal joomata jäänud. Ehk on see ka üks põhjus, miks enamiku riikide tervisekaitse organisatsioonid ja seadusandjad on olnud pigem äraootaval seisukohal ega ole rutanud biohäkkeritele kätt ette panema. Võimalik, et see hoiak on peagi muutumas. California osariik, mida võib pidada USA tehnomekaks, astus tänavu juuli lõpus esimese sammu biohäkkerite tegevuse piiramise suunas. 2020. aastal jõustuva seaduse kohaselt tohib CRISPRi komplekte müüa vaid juhul, kui neile on lisatud märge, et need ei ole mõeldud kodus enda peal kasutamiseks.

ÜHISKOND AVASÜLI EI TERVITA

Biohäkkeritega vesteldes selgub siiski kiiresti, et subkultuur saab enda reguleerimisega üldiselt hästi hakkama. *Grinder*'id järgivad endi koostatud eetikakoodeksit ning korraldavad aastas mitmeid ühisüritusi, kus arutatakse biotehnoloogilisi arenguid ja õpitakse üksteiselt nii ohutumaid töömeetodeid kui ka muud asjassepuutuvat. Väiksemad grupid kohtuvad regulaarselt koduseinte vahele ehitatud laborites, et viimaseid leiutisi üksteise peal katsetada.

Võib öelda, et ka Eestis on oma väike *grinder*'ite pesa, kuid rääkida ei saa mingist organiseeritud subkultuurist. Siin võetakse uusi tehnoloogilisi lahendusi vastu üldiselt küllaltki kergesti ning Ülemiste Citys liigub praeguseks veidi alla viiekümne õnneliku NFC-kiibi kandja, ent see ei tähenda, et ühiskond nahaalust kiipi avasüli tervitaks. Pärast seda, kui Tele2 Eesti kuulutas 2018. aasta teises pooles pressiteatega, et lasi enda töötajatele kiibid paigaldada, sai meediaväljaannete kommentaariumitest lugeda sadu õelaid ja mõnitavaid kommentaare ning leidus ka pilavaid artikleid. Avalikkus näeb praegu siiski kõige mustemat stsenaariumit, mis on osaliselt kindlasti õigustatud. Mis saab siis, kui enda biotehnoloogiliselt paremaks muutmine ei ole enam nohikute ja visionääride hobi, vaid miski, mida oodatakse meilt kõigilt?

Kiip, mis asendab pangakaarti, on üks asi, aga mida teha, kui otsustatakse, et kõik, kellel ei ole kotkanägemine, punnis lihased ja vähemalt 170 cm pikkust, peaksid laskma ennast korrigeerida? Või eeldatakse, et kõik vanemad lasevad endale disainida geneetilise superbeebi? Ühiskond, kus igaüks tajub meeletut survet olla kõiges alati parim, ei ole ilmselt keskkond, kuhu elama kipuks.

Tõenäoliselt levib biohäkkimine selle leebemal kujul lähiaastail üha rohkem. Kindlasti ei tasu oodata, et paarikümne aasta pärast toodetakse ainult CRISPR-beebisid või loobutakse tänavalampidest, sest kõik näevad pimedas selgelt liigelda. Küll aga saame turvaküsimuste lahenedes ilmselt võimaluse vabaneda lõplikult magnetkaartidest pungil rahakotist. Seda, kas oleme jõudnud utoopiasse või hoopis düstoopiasse, näitab aeg.

Enese täiustamiseks paigaldatakse kehasse kliiniliselt testimata magneteid, nahaaluseid silikoonimplantaate, kiipe, LED-lambikesi ja palju muud.

Kui sobrada biohäkkerite foorumites, saab peagi selgeks, et õnneks ei ole keskmine grinder heidikust pseudoteadlane, kes üritab genereerida endast üliinimest.

[1] *Kirillovs, R. 2019. Entrepreneurship Development Alternatives in the Market for Electrical Implants, magistritöö, Riia Tehnikaülikool.*

Sandra Müür on elukutseline ja igivärviline kehamodifikatsiooni ekspert, avastaja ning futurist.

TALLINNA FOTOKUU
KAASAEGSE KUNSTI BIENNAAL
6.09—3.11.2019

EKKM
7.09.–20.10.2019

Tallinna Kunstihoone
14.09.–17.11.2019

Kai kunstikeskus
21.09.–1.12.2019

FOTOKUU.EE

EESTI KULTUURKAPITAL
RAHVAKULTUURI KESKUS
Tallinna Kultuuriamet

KIIRKOHTING

MARTA VAARIK

Küsis **Mariliis Mõttus**

Kunstnik Marta Vaarik räägib oma hiljutisest režissööritööst **nublu** videole „Für Oksana" ning sellest, miks ta mõneks ajaks mõisasse kolib.

Mis visiooni sa „Für Oksanaga" edasi tahtsid anda ning kuidas see kogemus kulges?
Stsenaariumi töötasime välja koos nublu ja tiimiga, kuid esimene idee sündis mul vestlusest emaga teemal, kuidas saada asi kiireks ja liikuvaks – selliseks, et vaatad eesti muusikavideot ja päriselt on ka huvitav. Seda, et asjast tuleb koomiks, sain aru alles võtte teisel päeval – see on lastevideo! Ja see on kõige tähtsam, sest uus generatsioon on meie tuleviku lootus. Muusikavideo on oma kiirusega üks lahedaimaid žanre ja sa ei pane tähelegi, kuidas see tegelikult väikese inimese ajuga mängib. See on väga vastutusrikas töö. Mäletan väga hästi, kuidas minu suureks kasvamist mõjutasid VH1 ja MTV ehk **Jackson**, **Madonna**, **Prince**, Pink Floyd jne. Samuti oli minu jaoks väga oluline, et Oksana ei oleks objekt, vaid subjekt – päris inimene. Panin ta enda eest seisma lootuses, et see on mõnele tüdrukule eeskujuks, et kui keegi sind käpib, võib jalaga näkku panna küll. Minu keha, minu otsus. *No fun, boys*!! Läbivalt kandev teema oli, et ettekujutus võib olla ilusam kui reaalsus. Me kõik oleme väga kontrastsed tegelased, igaüks ettekujuteldamatute sfääridega. Mulle meeldivad inimesed.

Foto: Marta Vaarik

Millist tagasisidet oled videole saanud?
Juku-Kalle Raid ütles, et ta on alates 90ndatest Narvas käinud ja viibinud ning et andsin videoga edasi täpselt Narva vaibi. See on suur kompliment! Võib-olla ka see, et me nubluga oleme teinud eesti ja vene inimeste suhete jaoks rohkem kui Eesti valitsus mitmekümne aasta jooksul.

Lisaks muule tegutsed sa ka artistinime Blond Trickster all. Millega Blond Trickster tegeleb?
Blond Trickster on lihtsalt hullumeelne, ta pigem soojendab superstaare, teeb perfokaid, mängib mussi ja lõbutseb valdavate sotsiaalsete normide vastu mässates, avab ja lõhub mudeleid. Aga Marta Vaarik, kes on kunstnik, on ka lahe tegelane, tal tuleb 2019. aasta novembris EKA galeriis uus isikunäitus ja ta kaitseb kevadel oma magistritööd, mille põhitees on see, et laste kaissu võtmisega võiksime päästa maailma! Nii tekib inimesel empaatia ja enesekindlus, mis ei põhjusta destruktiivsust, vaid headust ja hoolt inimese südames.

6. septembrist näeb Kolga mõisas etendust „Frustra", kus löövad peale sinu kaasa ka näiteks Kadi Adrikorn, Maarja Tõnisson, Arolin Raudva jt. Mida võib sellest *performance*'ist oodata?
„Frustra" on sündinud naistevahelisest armastusest. See on võimas tunne ja eneselegi ootamatult sai sellest Teos. Kolga mõisas loodud kõiki meeli hõlmav installatiivne transformatsioon avab maskuliinseid/feminiinseid mõttestruktuure ja lahustab sotsiaalseid norme. „Frustra" põhineb meie isiklikel lugudel ning mõisa arhitektuuril ja ajalool. Kolime 5. septembril Kolga mõisa ning naaseme sealt viie päeva pärast. Selle aja sisse mahub viis etendust. Meid huvitab, kuidas me ise selle aja jooksul muutume ning kuidas see olukord meid ja maailma transformeerib. See, mis sellest ambivalentsuse plahvatusest veel sündida võib, muudab mu väga ootusärevaks. See on alles algus!

HÜVASTI, RADA7!

20 aastat kätt eesti muusikaelu pulsil hoidnud ja nii mõnelegi uuele artistile esimesed tuleristsed teinud veebiportaalist Rada7 saab septembris ajalugu, kuid selle jalajälg ei kao alternatiivmuusikaskeene pinnaselt ilmselt niipea.

Paul Lepasson

„Rada7.ee on Eesti vägevaim muusikaleht," ütleb meile Rada7 ametlik tutvustus. Alternatiivmuusikat kajastaval portaalil ja foorumil täitub peagi kahekümnes ja viimane tegutsemisaasta. 6. septembril Sveta Baaris peetava sünnipäevapeo ajal tõmmatakse lehe juhe seinast ning sel põhjusel tasub ette võtta ekslev heietamine selle eesti muusikaloos olulise nähtuse teemal.

Kunagi mitte väga ammu käituti internetis hoopis teistmoodi kui tänapäeval. Iga endast lugupidav inimene kirjutas omale Notepadis kodulehe ning võrdlemisi populaarseks sotsiaalmeedia vormiks olid jututoad. Ühes säärases, nimelt noorte kristlaste vestluskanalis *#jeesustreff*, puutusin ma aastal 2004 esimest korda kokku Rada7-ga.

Üks kahest haruldasest jäädvustusest, kus on koos peal terve Rada7 tiim. Vasakult Rene13, Kirill Milovidov, Stanislav Barashev, Marko Pütsep, Evert Palmets, Ester Faiman ja Ivo Kiviorg. Foto: Rada7

Ühel hetkel hakkas kanalit *#jeesustreff* üsna tihedalt külastama kamp trolle, kes end usklike kulul rõõmsasti lõbustasid. Kuigi olin sattunud sinna kristlaste punti ise täpselt sama motiiviga, ajas säärane käitumine ikkagi närvi. Noor detektiivimõistus tuvastas, et kutsumata külalised pärinevad kanalist *#rada7*.

Rada7 nime taga oli peidus aga juba viis aastat tegutsenud muusikaportaal. Esiti aadressil *www.hot.ee/rada7* pesitsenud lehekülje pani käima peamiselt Noarootsi Gümnaasiumis käivate teismeliste *nu metal*'i austajate sõpruskond. Portaali sihikindlalt selle hällist hauani juhtinud **Ivo Kiviorg** (kasutajanimega ivo) ütleb nii: „Üldiselt on see ikkagi olnud naiivne hobi, mis sai alguse ideest, et vaja oleks kohta, mis kajastaks muusikat, mis on hea. Nii subjektiivne kui see omakorda pole."

Ivo ettevaatlikust subjektiivsuse diskleimerist hoolimata oli ja on tegu žanriliselt ning maailmavaatelt üsnagi avatud ettevõtmisega. Kui nüüdseks on üldine kultuur hakanud radaseitsmele lähemale jõudma, siis nullindate alguse poole ei sobinud eri muusikaskeenedel veel teinekord omavahel väga hästi läbi saada. Rada7, olgugi et peamiselt alternatiivsemate suundade rokist tõukununa, on peamine süüdlane selles, et tänapäeval tajume me eesti alternatiivmuusikaskeenet palju ühtsemana. Portaali üks autor **Stanislav Barashev** (kasutaja MC Stan B) kirjeldab seda nii: „Tuli kokku kamp sõpru, kelle kirg muusika (mitte mõne konkreetse žanri) vastu oli nii tugev, et nad olid nõus 20 aastat erinevaid skeenesid nõu ja jõuga toetama."

Nõu ja jõuga pole end tagasi hoidnud ka radaseitsme foorumi kasutajad. Küsimuse peale, mis on Rada7 pärand, vastab MC Stan B: „Võib ju rääkida, kuidas maailm liigub nii kiiresti ja peale tuleb palju uut muusikat, aga artistile/bändile on uskumatult oluline tagasiside. Ma usun, et võib-olla see jääbki Rada7 pärandiks. See on koht, kus artist ei saavutanud ehk oma esmast kuulsust, aga tuleristsed sai kindlasti." Kriitika on foorumis sageli üsna otsekohene ja see on õhema nahaga muusikuid teinekord pisut vapustanud. Üldiselt ei tasu seda siiski õeluseks pidada. Olen hoopis tähele pannud, et pigem saadab just neid noori artiste, kelle esimesi samme Rada7-s mingil põhjusel kollektiivselt ülistatakse, oht pärast haibihooaja lõppu skeenes ja endas pettuda.

Julgeid sõnu jätkub foorumis kaasmaalastest muusikute kõrvalt heldelt ka kõigile teistele. Aeg on üldist suhtumist ehk mõnevõrra silunud, kuid Rada7 vaib ei kipu lumehelbekeste elu eriti lihtsaks tegema. Suurt osa foorumis toimuvast sobiks kirjeldada sõnapaariga „intelligentne ilkumine". Kuigi mitte kõik seal toimuv pole ei ilkumine ega ka ilmtingimata kuigi intelligentne, jooksevad kasutajate jutust jõuliselt läbi just need jooned. Seejuures viisil, mis ei välista samal ajal asjalikku diskussiooni ja endast väga erinevate ilmavaadetega inimeste rahulikku ärakuulamist. Praegustes kapseldunud netikogukondades aega veetes tasub meeles pidada, et viisakus, heasoovlikkus ja huumor võivad võtta väga erinevaid vorme.

Nagu võib arvata, arutletakse foorumis peamiselt kõige hea ja halva üle, mis toimub kohalikus ning kaugemas muusikamaailmas. Lisaks on valikus veel kasutajate kirjutatud luuletused, mammutteemad „Päevapoliitika", „Nädala teadus- või tehnouudis" ja „Narkootikumid" ning ehk paljude jaoks kõige ehedamat radaseitsme vaimsust kandev alafoorum „hala ja läbu". Seda viimast võlumaailma näevad vaid registreeritud kasutajad ja sealt leiab olulisi pärleid, nagu „Mike Emelai läks just aknast mööda....jõhker", „kuhu kõige parem lötakas lasta on?" ning 13 aastat õhus olnud küsimus „mis see krt tartus haiseb?".

Foorumis toimuv ongi paljude jaoks see põhiline radaseitse, kuid lehel on ka kureeritud ajakirjanduspool, kus avaldatakse muu hulgas intervjuusid, arvustusi ja muusikasoovitusi ning võimaldatakse eesti artistide loomingut eelkuulata. Kahekümne aastaga on Rada7-st kujunenud oluline allikas, kust uudised liiguvad edasi teistesse Eesti väljaannetesse. Portaali üks autor ja fotograaf **Evert Palmets** (kasutaja evertp) räägib: „Rada7.ee pärand on kindlasti alternatiivsema muusika levik ja skeene käimalükkamisele kaasaaitamine. Südameasi oli, et kõik toimuv kajastuks ka meie lehel."

Radas on artikli kirjutamise ajal 27 809 registreeritud kasutajat, kuid arvata võib, et mingil määral on selle lehega kokku puutunud pea igaüks, kes eesti alternatiivmuusikaelus kaasa lööb. See on väga tubli tulemus, eriti arvestades, et portaal elatub ainult vabatahtlikust tasustamata tööst.

Siit jõuamegi lõpu juurde. „See, mis tõi siia, ei viinud enam edasi ja edasiviimiseks ühtegi head mõtet ei tekkinud," parafraseerib Rada7 ajakirjanik ja disainer **Rene Kolmteist** (kasutaja Rene13) üht ekspresidenti. Kakskümmend aastat palgata rabelemist ning muutuvad ajad ja kombed viisid otsuseni leht humaansel kombel magama panna.

„Juua täis peaga sai see alguse, eks nii see ka lõpu leiab. Ma tahan sellega öelda, et me ei mõelnud seda kunagi nii surmtõsiselt, kui vahel võib-olla välja paistis," räägib Ivo. Rada7 kaudu tekkinud sõprused ja perekonnad loodetavasti šoki tagajärjel ei purune. Pigem jääb pärast stiilset lõppu alles palju huvitavam, tervem ja aktiivsem muusikaskeene, mis oleks ilma radaseitsmeta hoopis midagi muud.

Paul Lepasson (kasutaja fumie) on kultuurikorraldaja, diskor ja lutsusportlane.

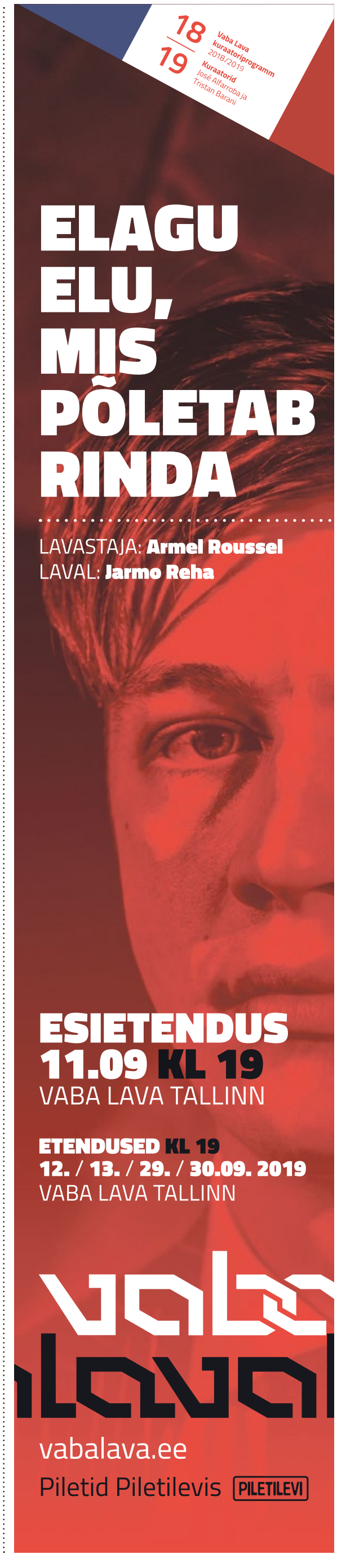

Muusikarubriigile keerab volüümi juurde: biit me

Foto: Ken Mürk

MELOMAANIANKEET

ÜLLAR SIIR

„Plaadikogumise suurim pluss on see, et kogutud muusikat saab sageli teistega jagada," sõnab meie seekordse melomaaniankeedi täitja Üllar Siir. Kuigi ametlikult tegutseb Üllar hoopis muul erialal kui plaadikeerutamine, ajab kiindumus muusika vastu siiski üle ääre ning seepärast on ta loonud koos Andres ja Indrek Alevi ning Renno Paadiga pundi Öömaja, kellega tehakse iga kuu IDA raadios saateid, mängitakse erinevates klubides ja baarides ning korraldatakse vahel ka ise pidusid. Seda, mis helid Üllari jaoks kõige rohkem hinnas on, saabki kohe lugeda.

Esimene plaat: Chantal Curtise „Hit Man" (1979). Ostsin selle mitu aastat enne, kui üldse vinüülplaadimängija sain, arvan, et umbes 2005. aastal.

Muusikat hakkasin koguma…: Siis, kui saime keskkooliajal oma majja interneti. Formaadiks olid toona vist vaid CD ja MP3. Oli isegi aeg, mil sõber lindistas saksa muusikasaateid videolindile. Kuulasime neid, unistades, et lood oleksid CDdel.

Muusikas oluline: Sellele küsimusele vastaksin kahest vaatenurgast. Esiteks, muusika seob tihti sarnaste huvide ning maitsega inimesi, liidab sõpru. Tänu muusikale olen saanud tuttavaks paljude suurepäraste tegelastega, kellega poleks muidu tõenäoliselt kohtunud. Teiseks, kui rääkida otseselt muusikast, siis enim paelub mind meloodia, ilus meloodia. Vahet pole, mis stiiliga on tegu, see on minu jaoks üks tähtsaimaid komponente.

Muusikas ebaoluline: Bängerid, hitid, reeglid.

Mida ostan: Raha maksan siiski vaid vinüülplaatide eest. Lemmikformaat on 7". Digitaalseid faile saab enamasti teiste melomaanide käest, kes neid jagavad ning vahetavad. Kui rääkida stiilidest, siis enim meeldivad vast *psych* ja *psych folk*, samuti soul ja *funk* oma erinevates variatsioonides, *reggae*, AOR jne. Ma ei mõista neid, kes kuulavad ainult üht stiili, olgu see siis *house* või mõni muu žanr. Praktiliselt kõiges on midagi imelist, mida avastada, see teebki muusika minu jaoks niivõrd kütkestavaks. Kui autos üksi kulgedes kuulan folki, siis sõpradega õlut juues ning juttu ajades on peal souliplaat, peol kõlavad disko ja *boogie*.

Pane kõrv peale:
soundcloud.com/exte82

Kõige rariteetsem/veidram plaat: Vot sellele on küll üsna keeruline vastata. Esimesena tuli pähe Expressway „Blue Evening" EP. See pole küll veider, kuid väga haruldane on küll, lisaks vaieldamatult ka minu lemmikplaat.

Viis klassikut:
The Doors „Riders on the Storm"
Jefferson Airplane „White Rabbit"
James Brown „It's a Man's Man's Man's World"
The Five Stairsteps „Something's Missing"
Led Zeppelin „Stairway to Heaven"

Viis hetkekummitajat:
Clarence Rhyans „Holding On"
Thomas Edison „Just Another Day of Searching"
The Supreme Jubilees „Do You Believe"
The IQ's „The Love We All Need Today"
Temptations „Call of the Wind"

Alt üles vaatan…: Artistidele Antal, Hunee, Motor City Drum Ensemble – nende sette kuulates avastan alati midagi uut ja head. Kindlasti tuleb müts maha võtta eBay müüjate Carolina Soul, funkyou! ja paperstax ees!

***Guilty pleasure*:** Folkmuusika.

Minu signatuurlugu: Climax Bandi „My Love". See on olnud aastaid meie Öömaja pidude viimane lugu. Sobib lihtsalt ideaalselt, mõnusalt mahe ja ilus. Climax Bandi 7" on üks plaatidest, mis on alati kaasas, kui kuhugi mängima lähen, olgu see siis disko või lihtsalt mõnus rahulik taustamuusika mängimise üritus.

Lemmikplaadifirmad: Studio 1, EMI (Nigeria) Ltd., Spacetalk. Studio 1 alt on tulnud tohutul hulgal *reggae*-sugemetega muusikat, sh kõigi lemmik Jennifer Lara „I Am in Love" (1981). EMI (Nigeria) Ltd. on väljastanud palju nigeeria *boogie*'t, mis mind paelub. Nigeeria muusika paistab eredalt Aafrika muusika hulgast silma. Spacetalk on lasknud järjest välja kogumikplaate minu mitmetelt n-ö iidolitelt, kes on palju mu muusikalist teekonda mõjutanud, nagu Jeremy Underground ja Jeremy Spellacey. Sellele *label*'ile tasub pilk peale heita, kui seda veel ei tea.

Lõppsõna: Muusika juures on parim, et seda on tehtud nii palju, tehakse siiani ning kaevata on lõputult. On vaid tarvis „tööd teha" ehk otsida ja avastada.

KUULA IDA RAADIOST

IDA

KUULA RAADIOT
AADRESSIL *IDAIDAIDA.EE*

SOOJAD SUHTED

Foto: IDA raadio

Igakuine filmi- ja jutusaade „Soojad suhted" kutsuti ellu kino Sõpruse satelliidina ning käsitleb uusi levifilme, publikuprogramme ja filmifestivale. Saatejuhid on Aurelia Aasa Eesti Filmi Instituudist, Tõnis Jürgens kinost Sõprus ja Aleksander Tsapov Müürilehest. Kolme saatejuhi erinevad taustad on mõeldud üksteist täiendama, et tervikpilt oleks kirev, kuid kompaktne. „Soojad suhted" ei piirdu vaid kinoprogrammiga, räägitakse ka telesarjadest ning igasse saatesse valitakse asjakohane heliriba. Aurelia on lisaks filmifestivalide maailma saadik ning jagab oma muljeid Cannes'ist, Veneetsiast ja mujalt. Mõistagi väisavad stuudiot ka saatekülalised. Seni on räägitud Brexitist, Diego Maradonast, nahkkinnastes sarimõrtsukatest, tõelistest kõrsikutest ja filmimaailma paabulindudest. Tõsidus ja pieteet käivad alati läbi lusti ning naeru. Kõige tähtsam on aga hoida soojasid suhteid oma kuulajatega, sest kui tuleb külm ja talvepuud on otsas, soojendab teid raadioeeter. Järgmine „Soojad suhted" on eetris 1. oktoobril kl 16.

VANTA

Foto: IDA raadio

Kuigi nimelt sarnased, ei ole „Vantal" midagi pistmist tuntud karastusjoogi ega Soomes asuva lennujaamaga – see viitab hoopis maailma kõige tumedamale ainele ehk Vantablackile. Seega kõlab raadioeetris peamiselt tumemuusika ning kõik, mis selle torust tuleb: terasemaiguline *techno*, hääle-paelte suitsiid, dramaatiline koorilaul, hauakaevaja vokaaliga kurvameelsed meloodiad, marsimuusika saatel toimuv (saksakeelne) haukumine (nagu sellele on viidanud kodanik Rene13) või muud sorti rögisemine kaugemast ja lähemast olevikust. Leidub siiski ka pealtnäha helgemaid sündimomente ning põikeid belgia põrandaaluse *New Beat*'i laine kuldaega. Saadet juhib Mariliis Mõttus. Järgmine „Vanta" on eetris 10. septembril kl 18.

Kaadrid filmist „Inimesed pühapäeval"

Seltskond Pargis – 6 pala öisest pealinnast
(Onesense Music, 2019)

■■■■■

Kuulas Kaspar Viilup

Värske projekt Seltskond Pargis, mille taga seisavad produtsent Luurel Varas ja ansamblist Ouu tuntud Hyrr Innokent Vainola, teeb pealtnäha just täpselt seda, mida võiks tegijaid arvestades oodata. Varas lükkab käima maitsekad hiphopibiidid, aga ei anna neile erilist hoogu, vaid jätab need lihtsalt ootusärevalt tiksuma. Vainola toob sinna juurde õrna psühhedeeliat ja lisab oma sügava vokaaliga värvikirevust. Aga kas keegi oleks kunagi arvanud, et need kaks poolust võiks omavahel kokku sobida? Eesti alternatiivpopis juhtub harva üllatusi, mis ootamatu sobivusega pahviks löövad.

„6 pala öisest pealinnast" keerleb peoeufooria ümber, aga see pole mingi lorilaul, joobnud egoism ega kõvatamine, kaugel sellest. Ilmselt pole peomelust kunagi varem niiviisi lauldud, justkui pehmelt voolates, nõtkelt läbi öö kulgedes. Kraad juurde ja see võiks olla kitš, aga praeguses tasakaalus, kus laisad bassid segunevad kumedate vokaalidega, võiks see pidu üha kesta. Kodumaise popmuusika kontekstis saab võtta koosluse Seltskond Pargis debüüdi mõtteliseks lähtepunktiks Marten Kuninga esikplaadi „Janu", milles oli samamoodi joovastust ning ekstaasi, kuid nii raugelt ja läbitunnetatult, et sellest lihtsalt ei tüdine.

Napilt 20 minutit kestev lühialbum täidab kõhtu just parasjagu, et see pärast viimast lugu uuesti käima panna. Ja siis üha uuesti ja uuesti. Ideaalpopp, kus kõik on nii täpselt paigas, et sa tahad lihtsalt nende lugude sees supelda ja sinna reaalse maailma eest peitu pugeda.

Meisterjaan – Tüdrukud, elekter ja tuul
(2019)

■■■■□

Kuulas Mihkel Braun

Kevadel ilmunud kauamängivaga on Meisterjaan parmupilli varna riputanud ja leidnud uue armu süntesaatoris – omamoodi elektroonilises parmupillis –, millega koos ta loob nüansirikast heli ja lüürikat.

Autor määratleb albumi stiililt *outsider pop*'iks, kuid paslikud märksõnad on ka *avant-* ja *synth-pop*. Lugudest tugevaim on koostöös Margarita elik Tiina Adamsoniga valminud „See pilk", mille instrumentaaltausta mitmekihilisus ja -kõlalisus hingab ning elab kuulajas, meenutades seejuures mõneti *acid house*'i pioneeri Charanjit Singhi diskobiidile mängitud india raagasid. Ka loo vokaalid on kiiduväärt: Meister ja Margarita kulgevad tajutavas harmoonias nii üksteise kui ka muusikaga.

Albumi heli ja tekst on duaalsed. Jaan ise näeb läbivate teemadena igatsust, allaandmist, aga ka muretust ja rõõmsameelsust. Viimased väljenduvadki eredaimalt palades „Läbi vihma" ja „Läbi särina". Kerged, muretud on ka sõnu saatvad lendlevate elektrooniliste signaalidega laetud helivood. Teatavat huumoriprismat kumab videomänguoodist „Nuubid", mille hiilivad sündilained sobiks saatma mõnd küberpungilikku *indie*-mängu. Tumedamaid toone ja varjundeid pakuvad kõrvale „Peolt minema" ja „Fakdap".

Plaat jätab veidi kahetise mulje: on küll kõrvuköitvaid helipärle, ent mõni tuhmim vajab poleerimist. Näiteks „Marie" pole paraku ei liha ega kala. Loodaks siiski, et Meisterjaan jätkab selle albumi sarnaseid heliekspermente – praegune kõlab juba paljulubavalt.

Erinevad esitajad – Groove of ESSR: Funk, Disco, Jazz From Soviet Estonia
(Funk Embassy, 2019)

■■■■■

Kuulas Ahto Külvet / Psühhoteek

Kogumikult „Groove of ESSR" leiab 11 lugu eesti parimatelt *funk*-, disko-, džässartistidelt aastatest 1974–1988, neist kolm on varem avaldamata. Plaadi kirjeldamiseks jagub ainult kiidusõnu. Silma torkab korralikult läbi mõeldud ja teoks tehtud produktsioon: väga huvitav, pingeline ning tasakaalus lugude ja esitajate valik; imekaunis ajastukohane ümbris (mis põhineb legendaarse fotograafi Gustav Germani 1978. aasta ööfotol Viru hotellist); siseümbrikul varem ilmunud lugude vinüülplaatide kujundused, juhuks kui tahaksid avastatud teemaga edasi tegeleda; seni avaldamata fotod artistidest ning, mis kõige olulisem, põhjalikud ja sisulised saatetekstid nii eesti kui ka inglise keeles. Kogu plaadi kokkupaneku taga on kõige paremas mõttes tunda toimetajate (Estonian Funk Embassy, Henrik Ehte ja kaasvõitlejate) aastatepikkust raadiotööd ja pühendumist eesti *funk*-skeenele. Kõik vokaaliga lood on eestikeelsed ning moodustavad koos instrumentaalpaladega põneva ja maailma mastaabis iseseisva terviku. Eesti muusika ja muusikud koos toimetajatööga on murdnud läbi 1970ndate ja 1980ndate Melodija plaadifirma ja NLi surutisest ning kokku on saanud väga tugev ja iseseisev album. Sellised peaksidki kogumikud olema.

Djerro – Trek-Trak
(Eesti Pops, 2019)

■■■■□

Kuulas Tanel Matsalu

Kui mõelda elektroonilise muusika ja jalgrattasõidu kombinatsiooni peale, tuleb esimesena pähe muidugi Kraftwerk. Innovaatilise kollektiivi algsed liikmed olid velospordi lembuse poolest nii tuntud, et ringlesid legendid sellest, kuidas robotmehed eelistavad tuuril olles kontserdipaika mitukümmend kilomeetrit ratastega kohale sõita. Kraftwerkist kui ühest läbi aegade lahedaimast bändist võiks ju rääkima jäädagi, kuid seekord on fookuses hoopis Erkki Tero *alias* Djerro uus minialbum, mis kannab Kraftwerkiga sarnast motiivi – see on heliriba, mis on mõeldud just rattasõitude jaoks.

Kriitikud on Djerro heliteosed siiani hästi vastu võtnud ning oma loomingus on ta tegelenud uenduslikul viisil ainesega, mida teised muusikud ei ole eesti elektroonilise muusika maastikul varem eriti julgenud või tahtnud puudutada: geierootika, seksklubid ja pornograafia. Seekordne album on aga pühendatud teemale, millega saavad ennast seostada kõik.

Pedaalisõtkujate päralt on kaheksa omamoodi käekirjaga elektroonilist rada. Alates helidisainist endast kuni albumi kaanekujunduseni ei saa üle ega ümber võrdlustest Kraftwerkiga. Seda teost saadab spiritualselt otsast lõpuni „Tour de France'i" vaim. Aga mitte ainult! Siin on tunda ka paras annus 90ndate alguse reivimuusika mõjusid. Meelde tulevad sellised artistid nagu N-Joi, The Prodigy, 808 State, Bizarre Inc, K-Klass. Kerglased ja mängulised meloodiad on kõrvalepõiked eelmistel albumitel domineerinud psühhedeelse *ambient*'i ja avangardsema kehalise tumeelektroonika vaibidest. Sellele teosele võiks järgneda tulevikus vabalt näiteks koduaeroobika heliriba.

Kadri Voorand – In Duo with Mihkel Mälgand
(Avarus, 2019)

■■■■□

Kuulas Vootele Ruusmaa

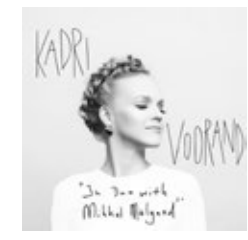

Kadri Voorandi ja Mihkel Mälgandi koostöö on tunnistus kahe muusiku suurepärasest enesetunnetusest, mis kõlab hiljutisel kauamängival mängleva kerguse ja energiaga.

Plaat koosneb lugudest, mis on pigem popiliku ülesehitusega, kuid Voorandi ja Mälgandi stiilideülene interpretatsioon on siiski neile omaselt džässilik, jättes nii ruumi ettearvamatutele lahendustele. Tegemist on hoogsa kuulamisega, milles on tundelisust ja õhulisust ning kus erinevate instrumentide (kalimba, viiul, tšello) kooskõlad loovad kihistusi, mis annavad kokku kireva helipaleti.

Voorandile iseloomulikult on lood rikastatud intensiivsuse, häälevarjundite, julge esituse ja improvisatsiooniga, ent samas on ta vaoshoitum, kui kuulajad on varasemast harjunud. Mälgandi mäng on gruuviv („I Must Stop Eating Chocolate"), täpne („They Don't Really Care About Us") ja erinevate mänguvõtete kasutusel alusmaterjali toetav.

Külalisesinejatena astuvad albumil üles NOËP, kes laenab vokaali loole „What If I Did Kill You", ning Marek Talts kitarril ja Ahto Abner trummidel progressiivses ja kohati rokilikus palas „Kuldrenett".

Äramärkimist väärivad veel lood „Õhtu" Kersti Merilaasi sõnadele, „Still In Love" ja „Where Would You Be", mis on ülesehituselt õhulise atmosfääriga.

Kadri Voorandi „In Duo with Mihkel Mälgand" on pingestatud, kuid siiski elujaatava suhtumisega kuulamine, mis tõestab taas kodumaise džässi variatiivsust.

MIANG – Life of Patterns
(2019)

■■■■□

Kuulas Johanna Maria Mängel

Hinge- ja helisugulased Mick ja Angeelia Pedaja on ka enne teineteise muusikas kohal olnud, kuid mõlema nimest kokku punutud MIANGi alt lansseeritud albumiga „Life of Patterns" on paar oma loomingu ametlikult samasse suudmesse valanud.

Kummagi varasemas materjalis pole tehishelide ja toore energia kokkusaamine võõras, kuid esimene ühine helilaps on autorite senise kõlapildiga võrreldes pigem *downtempo* kui *ambient*'i nägu ning elektroonikale on rohkem ruumi antud. Arvutimuusika pillerkaar vallandub juba avaloos „Along Along", kus õrna pinge all voolavad helid enne esimese minuti täis tiksumist pehmelt sillerdavaks kimbuks puhkevad. Vaatamata lihvitud moodsale produktsioonile kõlab „Life of Patterns" täpselt nii, nagu oleks lillelastelt oodanud. Plaati läbivad meditatiivselt luupivad rütmiringid moodustavad justkui suure mandala, mille kirju, kuid meeldivalt korduv helimuster on laetud elektrooniliste surinate, kõlksude, kahinate ja koputustega. Modernse ja maalähedase sulami kõrval lisab instrumentaalikihtide vahele dramaatilisi varjundeid ka Prezioso keelpillikvartett. Kõige selle kohal hõljub Angeelia õrnakoeline vokaal, mis näiteks lugudes „Mentor" ning „It's All Around" Micku moonutatud häälega ühte sulab. Huvitavaid toone lisavad ringlusesse veel rajad „Souls" ja „Canals", millest esimene nihkub hingestatud vokaali ja karedate kitarritõmmete teenel *space rock*'i ja alternatiivse souli poole, „Canals" on aga omakorda sulnis keelte ja klahvide ketramine, mis kulgeb kosmose asemel maapinnal. Ka need kõrvalepõiked voolavad siiski koos plaadi ülejäänud lugudega harmooniliselt tuksuvasse tervikusse.

VIHJE

20. septembril tuleb Tartu Elektriteatris näitamisele 1930. aasta saksa tummfilm „Inimesed pühapäeval" (rež Edgar G. Ulmer ja Robert Siodmak), mis heidab pilgu sõdadevahelise Weimari ajastu Berliini tänavatele. Filmi saadab *live*-ettekandes leedu postdžässitrio Sheep Got Waxed muusika. Vaata lisaks: *elektriteater.ee*.

SCHRÖDINGERI ŠOSTAKOVITŠ: JULIAN BARNESI „AJA MÜRAST” JA MUUSTKI

Luges **Kaisa Maria Ling**

1979. aastal ilmus inglise keeles helilooja **Dmitri Dmitrijevitš Šostakovitši** (1906–1975) biograafia, mille pani kirja vene musikoloog **Solomon Volkov** (snd 1944), kelle raamatu tõelevastavuse on hilisemad uurijad kõvasti kahtluse alla seadnud. Volkovi enese sõnul kohtusid nad heliloojaga kuuekümnendate lõpust seitsmekümnendate alguseni järjepidevalt nõnda, et Šostakovitš võttis talle hommikul telefonikõne küsimusega „Olete te hetkel vaba?”, mispeale Volkov pidi kohale kiirustama ning kurikuulsalt sõnaahtrat ja usaldamatut muusikut intervjueerima hakkama, tehes samal ajal pliiatsiga kiirkirjas märkmeid. Valminud osad vormistas Volkov masinkirjas ning näitas neid seejärel Šostakovitšile, kes iga osa allkirjaga kinnitas[1]. 1976. aastal emigreerus Volkov läände. Käsikirja pidas ta selle sisu skandaalsuse tõttu Venemaal avaldamatuks. Nii ilmuski USAs kirjastuselt Harper & Row raamat „Testimony”, mille autoriks on märgitud Dmitri Šostakovitš. Dmitri Dmitrijevitši ameerika biograafid **Elizabeth Wilson** ja **Laurel Fay** on suhtunud Volkovi biograafiasse halvasti varjatud põlgusega. Olgu sellega, kuidas on, igal juhul on Volkovi olmelisi, lõbusaid, „anekdootlikke”[2] lugusid nii heliloojast endast kui ka tema lugematutest kaasaegsetest vene kultuuritegelastest hulka lihtsam ja toredam lugeda kui ameeriklaste äärmiselt põhjalikult viidatud, indekseeritud ja kontrollitud oopuseid.

„Aja müra” räägib kolmest momendist, mil Šostakovitšil hästi ei õnnestunud keeruline mäng Võimuga, ühtaegu nii eesriidetagusele režiimile kui ka Läänele meeldimine.

KAS *JURODIVÕI* VÕI KAASAJOOKSIK?

Volkovi raamatus on aga üks oluline vastuolu, võib lausa öelda, et *viga*. Sissejuhatuses räägib Volkov, kuidas Šostakovitšist sai **Mussorgski** eeskujul „…teadlikult või tahtmatult järjekorras teine suur *jurodivõi*-helilooja”[3]. See väide tekitab kahtlust, sest Šostakovitš ei käitunud nagu avalik ullike, jumalahull, *jurodivõi* – temas oli selleks lihtsalt liiga palju vastuolulisi tahke. Võtame siia kõrvale Šostakovitšile omistatud anekdoodi sealtsamast „Tunnistusest”, nimelt kirjelduse helilooja kaasteelise ja kolleegi pianist **Maria Judina** kohta: „Kuulsin Judina kohta järgmise loo. Ta oli kord küsinud laenuks viis rubla. „Mul läks toas aken katki, tuul tõmbab ja hirmus külm on, ma ei saa niimoodi elada.” Loomulikult anti talle see raha. Väljas oli talv. Mõne aja pärast mindi Judinale külla. Toas oli sama külm kui väljas ja katkine aknaava oli mingi kaltsuga täis topitud. „Kuidas nii, Maria Venjaminovna? Me andsime teile selle akna parandamiseks raha.” Ja ta vastas: „Annetasin selle kiriku vajaduste jaoks.” Mis see siis nüüd olgu? Kirikul võib olla erinevaid vajadusi, kuid vaimulikkond ometigi ei istu külmas katkiste akendega. Ohvrimeelsusel peaksid olema mõistlikud piirid. Selline käitumine lõhnab *jurodstvo* järele.”[4]

Jurodivõje, pühad hullud, lapsemeelsed tõerääkijad on vene kirjanduses ja kultuuriruumis muidugi erilise staatusega tegelased, aga Šostakovitš, olgugi et absoluutselt erakordne isiksus, ei olnud mingi *jurodivõi*. Ta ei kritiseerinud lapsesuuga mitte kunagi valitsevat korda nagu **Dostojevski** vürst Mõškin. Ta töötas Võimuga kaasa, lõi korrektseid kommunistlikke palasid, kirjutades samal ajal põnevat ja XX sajandi kontekstis tõeliselt olulist ja uuenduslikku muusikat. Alati see kahe tooli peal istumine muidugi ei õnnestunud.

AJA MÜRAST VAEVATU

Sel aastal ilmus eesti keeles **Julian Barnesi** 2016. aastal kirjutatud romaan „Aja müra”, mis räägib just neist kolmest momendist, mil Šostakovitšil ei õnnestunud keeruline balansseerimine, ühtaegu nii (Barnesi poolelt vaadatuna) eesriidetagusele režiimile kui ka Läänele meeldimine. **Eneken Laanes** kutsub neid momente „Aja müra” arvustuses vestlusteks võimuga[5]. Tegu on kolme sümboolse juhtumiga, kus Šostakovitš sattus nõukogude võimuga pahandustesse. Esmalt 1936. aastal, mil **Stalin** käis Moskva Suures Teatris vaatamas Šostakovitši paljukiidetud ooperit „Mtsenski maakonna leedi Macbeth”, istudes valitsuse loožis, mille alla olid paigutatud puhk- ja löökpillirühmad, kes hirmust Suure Aedniku ees kasutasid ehk liialt *forte*'t. Järgmisel päeval ilmus Pravdas juhtkiri, milles Šostakovitš kuulutati formalistiks ja rahvavaenlaseks. Teda ei hukatud, nagu juhtus samal ajal nii paljude tema sõprade ja kolleegidega, teda ei saadetud isegi Siberisse. Ta kaotas töö konservatooriumis, temalt ei tellitud enam muusikat, rahaline seis oli kehv, kuid õigupoolest õnnestus tal oma tööd jätkata üpris segamatult. Ja hing jäi sisse.

Järgmine Barnesi kirjeldatud avalik hukkamõistmine toimus aastal 1948, mil Stalin oli juba üpris ohjeldamatu. Dmitri Dmitrijevitš võeti ette NSVL Heliloojate Liidu erakorralisel kongressil. Ta pidi kaitsma kongressisaali ees oma uut muusikat, mida peeti ikkagi liiga uuenduslikuks. Talle tuletati meelde, et kõik 1936. aastal öeldu kehtib ikka veel (formalist, rahvavaenlane), eriti kehvaks peeti Šostakovitši kaheksandat sümfooniat (minoorsed, dramaatilised toonid sõja võidu järel – kuhu see siis kõlbab?). Jällegi osutus kära küll suureks, aga midagi dramaatilist ei juhtunud, järgmisel aastal saatis Stalin ta hoopis New Yorki ülemaailmsele rahukonverentsile, sest eks ka Stalin tahtis näida armuline. Viimane „vestlus võimuga” toimus 1960. aastal, mil **Hruštšov** pidi Stalini terrori põhjalikult hukka mõistma – selleks sobis Šostakovitš kui üpriski ohutu (ja ehk viimane ellu jäänud) märter väga hästi, eriti kuna selleks ajaks oli temast saanud üks kuulsaimaid elavaid vene heliloojaid maailmas.

Barnesi romaani esimeseks allikaks on märgitud just Solomon Volkov. Pärast „Tunnistuse” ilmumist tegi Šostakovitši kuvand Läänes tõelise kannapöörde. Kui varem oli teda peetud kaasajooksikuks, siis nüüd sai temast sisepagulane *par excellence*, kannatav kunstnik, kes oli hingitsenud terve elu nõukogude rõhumise all, kirjutanud teoseid, mis väidetavalt kritiseerisid otse Võimu nina all režiimi. Võib ju küsida, kuivõrd muusika suudab selliseid sõnumeid edasi anda, kuigi Šostakovitš ise pidas muusikat vähemalt sama väljendusrikkaks kui kirjandust: „Mind teeb kurvaks vaid see, et inimesed ei saa alati aru, millest [seitsmes sümfoonia] jutustab, kuigi kõik on muusikas selgelt välja toodud.”[6]

Samas oleks ka väär väita, et Dmitri Dmitrijevitš ei olnud mitte mingil juhul kommunist, vähemalt alguses uskus ta sellesse tuliselt. Oma mitmetahulisuses on Šostakovitšit keeruline üheselt määratleda. Kõigi tema biograafide eesmärk on olnud aus: näidata, et Šostakovitš oli lihtsalt inimene. Sedasama on õigupoolest taotlenud ka Julian Barnes. Aga Barnesi Šostakovitš, olgugi et äärmiselt inimlik, on õudselt traagiline. See on Šostakovitš, keda on kujundanud ehk

JULIAN BARNES „AJA MÜRA”
TÕLKINUD AET VARIK, TOIMETANUD KRISTA LEPPIKSON, KUJUNDANUD MARIS KASKMANN
VARRAK, 2019 / 175 LK

Kaisa Maria Ling on bluusilaulja, kirjandusteadlane ja kultuurikorraldaja, kelle biograafias hakatakse 2019. aasta suve kutsuma Šostakovitši ajajärguks.

eurooplaste süütunne selle pärast, et sõjajärgsel ajal saabusid nende maadele areng ja õitseng, samas kui Nõukogude Liidus kannatati ja surdi. Ja teisalt on niisugust tegelast kujundanud kindlasti ka see, et käesoleval ajal on Euroopas ja mujalgi tekkinud teistsuguseidki pingeid, mille allikaks tundub olevat justnimelt see õnnetu endine idablokk. Julian Barnesi romaan on fiktsioon ja seda ei olegi mõtet hinnata (ainult) tõele vastavuse kriteeriumi järgi. Selliste tekstide puhul ei tule aga kunagi kahjuks meenutada, kes on olnud nende kirjapanijad. See kehtib nii Barnesi, Volkovi, Fay kui ka Wilsoni kohta. Kõigil neil on olnud oma agenda ja sedakaudu ka oma Šostakovitš, ning ajalooline isik on jäänud teatud mõttes tagaplaanile. Barnesi romaani eestikeelse väljaande ümbrisvöö siseküljele trükitud tsitaat **Anthony Marra** arvustusest manab vast eriliselt selgelt silme ette raamatu implitsiitse lugeja: „See on tohutult kaunis ja võimas romaan, mis annab hääle keerulisele ja rusutud mehele, kelle muusika elas üle riigi, mis püüdis teda vaikima sundida."

SKEMAATILINE ELU KUI IDEOLOOGILINE TÖÖRIIST

Inimesed elavad ja surevad, nagu see neil ikka tavaks on olnud, kuid mõnede indiviidide elud on erakordsed selle poolest, et nad tõusevad teiste seast esile ning saavad konjunktuuri tööriistadeks nii eluajal kui ka postuumselt. Ja nõnda nad mütologiseeruvad, muutuvad skemaatilisteks konstruktsioonideks. Nii saab iga nende liigutus ja otsus tagasivaates tähenduslikuks, neis resoneeriks justkui terve ühiskond ning nende kaasaeg. Barnesi teos illustreerib sellist skemaatilisust erakordselt ilmekalt, kuna on koostatud kolmainsusena, seletades Šostakovitši elu traagikat (*sic*!) numeroloogiliste ja astroloogiliste mustrite abiga.

Võib ju küsida, kuivõrd muusika suudab otseselt võimu kritiseerida, kuid Šostakovitš ise pidas muusikat vähemalt sama väljendusrikkaks kui kirjandust.

Skemaatilisi isikuid *kasutatakse* veel sajandeidki pärast reaalsete inimeste surma ja iga kümnend pakub jälle uue ideoloogilise prisma, millest läbi vaadates on nende saatus justkui õpetlik käsiraamat sellest, kuidas vältida ajaloos juba tehtud vigu. Sealjuures võivad selliseid isikuid oma vankrite ette rakendada nii vastandlikud poliitilised leerid, filosoofilised voolud kui ka ettevõtted. Säärasteks skemaatilisteks isikuteks on osutunud näiteks **Pocahontas**, **Jeanne d'Arc**, bluusmuusik **Robert Johnson**, **Oscar Wilde**, **printsess Diana** ja paljud teised (pole tegelikult oluline, et need isikud ka raudkindlalt reaalsed oleksid).

Barnesi Šostakovitši on kujundanud ehk eurooplaste süütunne selle pärast, et sõjajärgsel ajal saabusid nende maadele areng ja õitseng, samas kui Nõukogude Liidus kannatati ja surdi.

Olgu aga märgitud, et Julian Barnes hindab vene kirjanikest enim **Tšehhovit** ja **Turgenevit**[7], samal ajal kui Šostakovitši süda kuulus **Mihhail Zoštšenkole** ja eelkõige muidugi **Nikolai Gogolile**. Viimased olid suured satiirikud, groteski viljelejad, ja huumor viib ehk kõige lähemale ajaloolisele Šostakovitšile. Ta ise küllap armastaks ja naudiks seda tantsu, mis tema eluloo ja mitmete biograafiate ümber on toimunud. Sel mehel oli huumorimeelt, oli stiili. Ja eelkõige ei olnud ta snoob, ta ei vajanud seda, et kõik oleks õige, korrektne, püha ja ülev: „Ma ei salga oma huvi mustlasromansside vastu. Ma ei näe selles midagi häbiväärset, vastupidiselt **Prokofjevile**, kes teeskles püha viha, kui juhtus kuulma sellist muusikat. Tema muusikaline haridus oli ilmselt minu omast parem. Vähemalt ei ole ma snoob."[8]

Barnes tugines romaani kirjutades nii Wilsonile kui ka Volkovile, kuid tema Šostakovitš sai ikkagi täiesti omanäoline, nimelt eepiline, rõhutud ja elus pettunud. Volkovi Šostakovitš oli maalähedasem, kuid seejuures nõudlik, lausa lapsikult jonniv, neurootiline, aga samas hea huumorimeelega, Elizabeth Wilsoni ja Laurel Fay Šostakovitšid on jällegi fragmenteeritud ja akadeemilised.

Minu Šostakovitš kujuneb samuti vastuoluliseks isikuks, kes ühendab endas iseloomujooni, mida ma armastan, ja neid, mis mulle eriti ei sümpatiseeri. Volkovi teosest võib leida hetki, mil ta on kaastundlik: „Nii tahtsin minagi publikule meelde tuletada, et vangid on õnnetud inimesed ja maaslamajat ei tohi lüüa."[9] Siis on ta jälle patriootlik, kuid vastuoluline: „Sõda oli mõistagi möödapääsmatu… Ent kui sõjast ei pääse, peaks sellega tegelema professionaalid… Ma vihkan sõda… Inimesel on vaid üks isamaa."[10] Seejärel on ta kibestunud: „Ärge uskuge humaniste, kodanikud."[11] Mõistlik, läbinisti mõistlik: „Surma ja selle väe eitamisest on vähe kasu… Ent mõistmine ei ole sama, mis surma kummardamine."[12] Ja lõpmatult naljakas: „Pärast Borissi surma „Boriss Godunovis" muutub muusika nii mažoorseks, et rohkem mažoorne ei saa enam ollagi."[13]

Dmitri Dmitrijevitš Šostakovitš võib olla täpselt see, keda on aja müra sees parasjagu tarvis. Kui vaja, siis ta kirjutab laulukesi komsomolist ja ooperit kõikvõimsast **Leninist** (mis tal biograafide sõnul alati parasjagu pooleli oligi), ning siis jällegi kõlab tema teostes Stalini sarkastiline portree, väljendades vastikust nõukogude võimu vastu. Kas ta on kaasajooksik või õõnestaja, püha või alatu, kapriisne või mõistlik, närviline või rahulik, tugev või nõrk – seda ei ole enam võimalik kõiges selles biograafiate ja romaanide segapudrus täpselt välja selgitada. Ja kas seda ongi vaja?

Inimesed elavad ja surevad, nagu see neil ikka tavaks on olnud, kuid mõnede indiviidide elud on erakordsed selle poolest, et nad tõusevad teiste seast esile ning saavad konjunktuuri tööriistadeks nii eluajal kui ka postuumselt.

[1] *Šostakovitš, D. D.; Volkov, S. 2002. Tunnistus, lk 11.*
[2] *Fay, L. 2000. Shostakovich: A Life, lk 4.*
[3] *Šostakovitš, D. D.; Volkov, S. 2002. Tunnistus, lk 17.*
[4] Ibid., *lk 74.*
[5] *Laanes, E. 2019. Ajaloo sosin üle aja müra. – Sirp, 24.05.*
[6] *Šostakovitš, D. D.; Volkov, S. 2002. Tunnistus, lk 138.*
[7] *Varik, A. 2019. Sõna ise on see, mis loeb. Intervjuu Julian Barnesiga. – Sirp, 24.05.*
[8] *Šostakovitš, D. D.; Volkov, S. 2002. Tunnistus, lk 33.*
[9] Ibid., *lk 115–116.*
[10] Ibid., *lk 110.*
[11] Ibid., *lk 190.*
[12] Ibid., *lk 174.*
[13] Ibid.

SEESAMA JA UUS LUULE RIDADE VAHEL JA TAGA

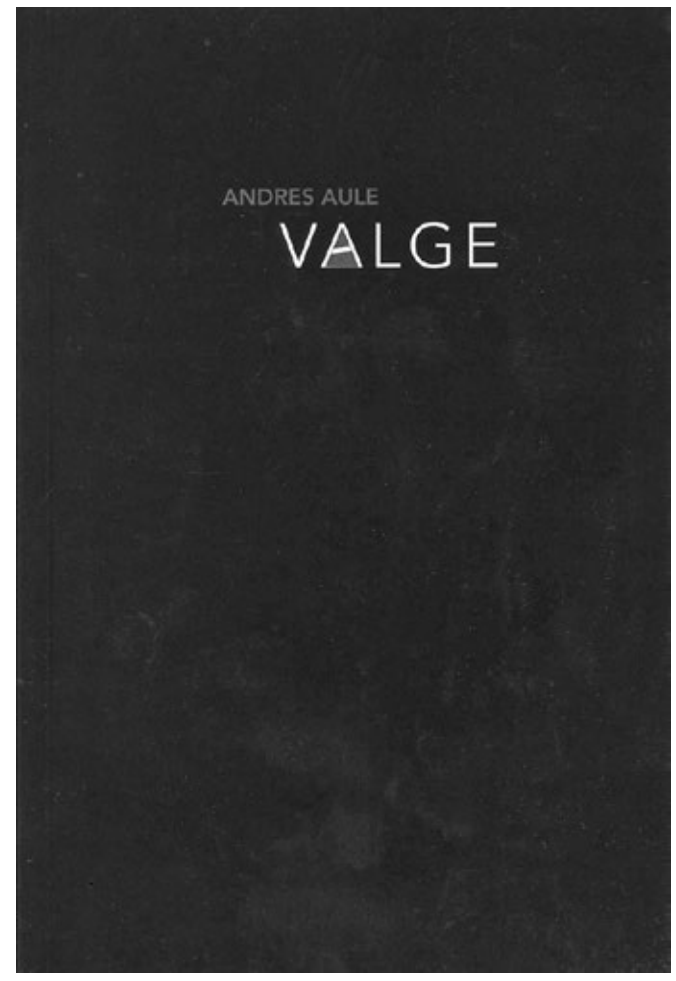

ANDRES AULE „VALGE HAJUB RIDADE VAHEL"
KUJUNDANUD PIIA RUBER
VERB, 2019 / 63 LK

Luges **Marja Unt**

Andres Aule mahult väike, kuid sisult sugugi mitte õhuke luuleraamat „Valge hajub ridade vahel" paistab silma stiilse mustvalge kaanekujunduse ning paraku ka skandaalse ajalooga. Selleks et raamat ise oma ajaloo varju ei jääks, on aga **Kaupo Meiel** Sirbis ilmunud arvustuses õnneks taustade selgitamise ja meenutamise töö ära teinud ning jätnud järgmistele arvustajatele võimaluse pääseda viitega[1], mida siinkirjutaja saab nüüd tänulikult kasutada. Kui sellest ajaloost võiks midagi lugemisteekonnale siiski kaasa võtta, siis teadmise, et teos on valminud väga pika aja jooksul ning peaks seega olema komponeeritud läbimõeldult.

Luule üleromantiseerimine, mida nüüdiskirjanduses esineb küllaltki palju, võib paradoksaalsel moel luulekogu lahjendada.

Nõnda see üldjoontes ka on, terviku heaks töötab kahtlemata läbiv motiivistik: valgus, varjud, linn ja majad, võrrandid, jooned ja punktid, aga ka uksed ja väravad ning neid kõiki siduvana aeg ja ruum. Tuleb küll nõustuda Meieliga, kes leiab, et kaks peatükki, milleks kogu liigendub, pole teineteisest sisuliselt erinevad, kuid nende sees tekib omakorda justkui alapeatükke või motiivide kaudu seotud järjestikuste tekstide kogumeid, nagu tehete, võrrandite ja ridade temaatika lehekülgedel 37–40. Pealkirja, mis kajastub kõige konkreetsemalt luuletuses „Läbi mu sõrmede" (lk 52), on võimalik suhestada üsna mitmete teistegi tekstidega, kõige avaramalt selle kaudu, kuidas lüüriline maailm liigub konkreetsuse ja sulandumise, valguse ja varjude või tumeduse vahel. Ridadevahelisuse kui kujundi tähendusseoste potentsiaali toovad esile ka näiteks read „meie oleme joon / hirmust et ridade vahel midagi pole / taandume / paindume / tähtedeks" (lk 49).

TÄHENDUSRIKAS MÄNG

Keel, sõnad ja kirjutamine on ühtlasi teemaks mitmes luuletuses. Samas mõjuvad nii mõnedki keelt ja kirjutamist poetiseerivad tekstid kohati üksteist kordava, pisut väsitava või ka ülepingutatuna. Luule üleromantiseerimine, mida nüüdiskirjanduses esineb küllaltki palju, võib paradoksaalsel moel luulekogu lahjendada. Kui veel kogu nõrgematest külgedest rääkida, siis tuleb tunnistada, et mõnel luuletusel ja kujundil on pisut triviaalsuse maiku, näiteks „ei ole musta ega valget / ainult hall" (lk 8) või „kui vaatad maailma / saad aru / et parim kingitus on elu" (lk 48). Lisaks on kogus üksikuid tekste, mis irdu-

Raamatu kontekstidest osutub skandaalide asemel möödapääsmatuks hoopis selline 20. sajandi teise poole eesti luule, mida saab iseloomustada elutunnetuse tasandil modernistlikuna ning esteetika poolest uussümbolistlikuna.

vad valdavast lüürilis-mõtisklevast tõsimeelsest üldtoonist, nagu pigem sotsiaalmeedia huumorina mõjuv „Ma ei ole robot / vastan robotile / juba mitmendamat korda / ta ei usu mind" (lk 57).

Ülekaalus on siiski poeetiliselt mõjusad ning tõlgenduslikku pinget pakkuvad tekstid. Aule poeetika on nüansirikas, kujundid sünnivad sageli sõnade või ka tüvede mitmetähenduslikkusest, samal ajal pole enamasti tegu sõnamänguga üksnes mängu enda pärast, vaid seosed luuakse sügavamalt ning tervikmõtet silmas pidades. Üheks õnnestunumaks näiteks niisugusest nõtkest tähendusmängust on luuletus „Suust suhu": „tunnel kahesuine / seedib rongi / seedib reisijaid / sealhulgas mind // ja kui valgust näen / ta otsas ongi // surmasuus on kokkupuutepind" (lk 22).

Luuletused on valdavalt rütmistatud, ehkki sagedamini on rütm pigem vahelduv ja mitmete kõrvalekalletega kui rangelt meetriline ning ühtlasi domineerib lõppriimis segariim. Kõige tugevamalt eristub ülejäänud luuletustest kogu avatekst, mida tuleks iseloomustada kui poeetilist proosat ning mis toimib ühtlasi kui mitte lausa lüürilise manifestina, siis vähemalt sissejuhatusena autori aja- ja inimesetunnetusse. Lühidalt kokku võtta pole Aule luuleilma lihtne, kuid selle tuumaks paistab olevat eksistentsiaalne mõistmistung, püüd tunnetada inimest ja tema positsiooni maailma aja- ja ruumimõõtmestikus.

Seda mõistmispüüdu saadab pinge seoste ja juhuslikkuse, pidevuse ja fragmentaarsuse vahel, läbitunnetatavate hetkede taustaks on elu hoomamatus, mida saaks ka hajumiseks nimetada, ja olemise mõtestamise sõltuvus vaatepunktist, nagu see on sõnastatud ka avaluuletuses: „See on rütm, üha aimatavam ja suurem, mis muudab / meie elud ainult kaugelt vaadates mõistetavateks / kildudeks" (lk 7). Vaatepunkti ja nägemisvõimaluste küsimus on tuntav paljudes tekstides, näiteks klaasimotiivi või ka värava- ja uksekujundite kaudu. Veel paistab silma, et maailma või nähtuste ning neid tajuva subjekti positsioonid näivad kohati olevat ümber pööratud – me ei näe mitte välist subjekti kaudu, vaid subjekti välise kaudu: „Läbi klaasi millest kaugemale näha / pole antud / hoolimata sügavuse kutsest / kõrges majas / lasen valgusel end vaadata" (lk 9). Samalaadset suhet maailmaga võib näha ka ridades „ja maailm sinu ümber / pöörleb õige tasa // tema varjud / sinust läbi / libisevad / alatasa" (lk 14).

(TAAS)KOHTUMINE KUJUNDIGA

Mõnel juhul pakuvad kujundid kummalist äratundmisrõõmu, tekitavad tunde, et midagi sellist on kuskil justkui juba olnud, ning ehkki siin ei pruugi olla tegu tahtlike viidetega, võimaldavad mõned tekstid luua seoseid konkreetsete autorite ja tekstidega varasemast eesti luulest. Nõnda näiteks meenutab luuletus „Ma hoian kinni" (lk 58) motiivi poolest **Paul-Eerik Rummo** teksti „Ennäe õuna kinni hoidmas puust" ning kui luuletuses „Luule on kutse" (lk 28) leiduv kujund „tuhandeis tubades" võib tunduda tuttavana, siis on tundmus igati õigustatud – sama kujund on avareaks **Juhan Viidingu** luuletuskogus „Elulootus" (1980). On see kujundikordus juhuslik või mitte, igal juhul ei paistaks sugugi meelevaldsena ka sügavama seose nägemine sellesama Viidingu luuletuse ning Aule luuleilma vahel nii motiivistiku kui ka maailmatunnetuse poolest. Kui lisada siia asjaolu, et Aule õhuline, üsna väljajätteline ning oma koha- ja ajamääratlustes ning pöördumistes pigem umbmäärane kui konkreetne poeetika toob meelde 1970. ja 1980. aastate lüürilise luule, on ilmne, et selle raamatu kontekstidest osutub skandaalide asemel möödapääsmatuks hoopis eesti luule ning eriti just see osa 20. sajandi teise poole poeetikakogemusest, mida saab iseloomustada elutunnetuse tasandil modernistlikuna ning esteetika poolest uussümbolistlikuna.

Samas ei saa muidugi öelda, et Aule luule on mingil moel kulunud või igavalt kordav – see kannab eesti luuletraditsiooni edasi omas stiilis ning isikupärase kujundikeelega. Uue ja vana, aja möödumise ja nähtuste kordumise teemat puudutatakse ka luuletuskogus endas ning korduvuskäsitluse võtab tabavalt kokku rida „kõik on ikka seesama kuid miski on alati uus" (lk 15). Terviklik ja nüansitundlik lüüriline maailm saab olla alati uus ning avardada keele- ja maailmakogemust. Avardumine eeldab aga tähelepanu nii konkreetsele kui ka hajuvale, nagu näitab üllatavalt ka Aule luuleraamatu vormistus: kui mitte hoolega ja õige nurga alt vaadata, võib viimane luuletus lugemata jääda.

[1] *Meiel, K. 2019. „Valge" on „Valge", aga see kontekst … – Sirp, 24.05.*

Foto: Alar Madisson

Marja Unt on kirjandusuurija, eesti kirjanduse õppejõud Tartu Ülikoolis ning Eesti Kirjanduse Seltsi tegevjuht, kes sunnib end asjade tasakaalus hoidmiseks aeg-ajalt kriitikat kirjutama.

TarSlämmi finaal kevadel 2019. Fotod: Uku Peterson

14. septembril kell 19 peetakse Tartus Vildes ja Vines (Vallikraavi 4) Eesti luuleprõmmu ehk *poetry slam*'i suurejoonelist finaali, mille võitja – kelle aitab välja valida auväärne publik – sõidab Eestit esindama Euroopa luuleprõmmu finaali Milanosse. Vt: *lavaluule.ee*

06.09.—03.11.

TALLINNA FOTOKUU 2019

Kaasaegse kunsti biennaal Tallinna Fotokuu toimub juba viiendat korda, hõlmates tervelt kolme rahvusvahelist grupinäitust. 6. septembril stardib EKKMis Heidi Balleti kureeritud „Kui ütled, et kuulume valgusesse, kuulume äikesesse", 13. septembril avatakse Tallinna Kunstihoones kunstnik Simon Dybbroe Mølleri visuaalne essee „Elavhõbe" (kuraator Post Brothers) ning 20. septembrist saab Kai kunstikeskuses näha Hanna Laura Kaljo kureeritud väljapanekut „Lase oma tähelepanul.... pehmeneda ja laiali valguda". Lisaks filmid, kunstimess ning ulatuslik satelliitprogramm. Info: *fotokuu.ee*

„Elavhõbe". Post Brothersi ja Simon Dybbroe Mølleri loal

11.—15.09.

(ARHITEKTUURI) ILU TABIL

Tallinna Arhitektuuribiennaal võtab seekord arhitekt Yael Reisneri (UK) kureerimisel fookusesse ilu, mis pole teatavasti üks ja ainus, vaid mil on mitmeid palgeid. Biennaali üks eesmärk on vabastada „ilu" vanaaegsetest ja tagurlikest seostest. TABi põhisündmuste hulka kuuluvad sümpoosion, kuraatorinäitus, visioonivõistlus, installatsioonivõistlus, rahvusvaheline arhitektuurikoolide näitus ning satelliitprogramm. Kava ja teave: *tab.ee*

12./20.09.

UUT VENE TEATRIS

Vene Teater alustab sügisest oma 72. hooajaga, tuues sel puhul lavale ka mitmed uued teosed. 12. septembril kell 19 esietendub Filipp Lossi uuslavastus „Prozorovite maja. Nelikümmend aastat hiljem". Tegemist on Tšehhovi „Kolme õe" jätkulooga, mille on vanameistri ainetel kirja pannud Filipp Loss, Polina Borodina ja Jaroslava Pulinovitš. 20. septembril kell 19 on aga võimalus näha esimest korda Deniss Azarovi lavastust „Ruslan ja Ludmilla", mis on täiskasvanutele mõeldud trilleri elementidega fantaasialugu. Vaata veel: *veneteater.ee*

12.09.

KLIIMA ÜHETEISTKÜMNES

Kultuuriklubi Üheteistkümnes jätkab sel kooliaastal loengusarjaga „11arutab" uutes asukohtades. Nii kogunetakse sarja avaõhtuks 12. septembril kell 18.15 Tartu Kirjanduse Majja (Vanemuise 19). Külla tuleb Ivo Krustok, kes annab ülevaate keskkonna- ja kliimapoliitikast Euroopa Liidus. Info Facebooki sündmusest „11arutab: Kuidas kohaneb Euroopa Liit kliimamuutustega?".

13.09.

EESTI ULME TARTUS

13. septembril algab Tartu Kirjanduse Majas (Vanemuise 19) Eesti Ulmeühingu ürituste sari „Õhtud eesti ulmega", mis hakkab toimuma iga kuu teisel reedel algusega kell 19.00. Esimene ulmeõhtu on pühendatud Maniakkide Tänava ja Joel Jansi romaanile „Kosmose pikk vari", lisaks tutvustatakse kirjastust Lummur ning raamatusarja „Teaduse kaardivägi". Edasine teave: *ulme.ee*

14.09.

KIRJANDUSTÄNAVA FESTIVAL

Sellegi aasta 14. septembril tasub kirjandushuvilistel seada sammud Kadriorgu, sest Koidula tänav muutub terveks päevaks taas festivaliks. 2019 on eesti keele aasta, kirjandusklassikute Mati Undi, Juhan Liivi, Heiti Talviku ja Uku Masingu juubeliaasta, Johann Voldemar Jannseni 200. sünniaasta ning muidugi laulu- ja tantsupeo aasta. Kõik need sündmused saavad Koidula juures vääriliselt tähistatud. Lisaks saab soetada raamatuid, degusteerida tänavatoitu, jalutada Kadriorus, kohata autoreid, kuulata kultuuriarutelusid jne. Info: *kirjanduskeskus.ee/kirjandustanavafestival*

16.—20.09.

BRASIILIA KINO, MÕTELGE!

16.–20. septembrini on Sõpruse kino brasiilia filmikunsti meelevallas. Juttu tuleb poliitilistest erimeelsustest rikkumata sõprusest (Marcelo Gomes „Kino, aspiriin ja raisakotkad", 2005), abielurikkumisest (argentiinlasega!) (Fernando Fraiha „Kättemaks", 2016), taaskohtumisest ja õigetest(?) valikutest (José Luiz Villamarim „Pöördtuul", 2016), turvatundest (või selle puudumisest) keskklassimiljöös (Kleber Mendonça Filho „Naabrite helid", 2012) ning kullapalavikust ja ahnusest (Heitor Dhalia „Serra Pelada", 2013). Linastused on kõigile tasuta, filminädalat korraldab Brasiilia suursaatkond Tallinnas. Kava: *kinosoprus.ee*

19.09.

LIIS RING BALTA BAARIS

19. septembril toimub Tallinnas Balta Baaris Liis Ringi teise täispika plaadi „Woolgathering" esitluskontsert. Balta Baar on muusika- ja kultuurisõprade uus kogunemiskoht, mis avati sel suvel aadressil Kopli 4. „Woolgathering" ilmub vinüülina plaadifirma Õunaviks alt. Kontsert on kõigile tasuta, uksed avanevad kell 19. Info: *facebook.com/baltabaar*, *facebook.com/ounaviks*

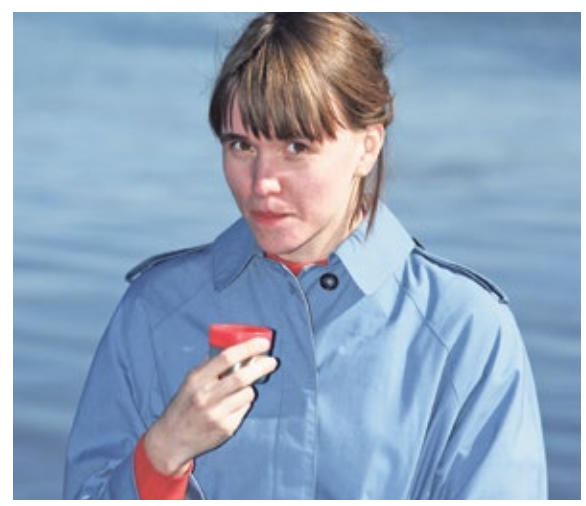

Liis Ring. Foto: Christoffer Rutström

19.—21.09.

STATION NARVA TEINE TULEK

Kultuurifestival Station Narva täidab piirilinna 19.–21 septembrini muusika ja kunstiga. Lisaks nublule paitavad kõrva näiteks briti *jungle punk*'i pioneer Asian Dub Foundation, islandi *techno soul*'i duo GusGus ja jaapani müürarokiduo MOJA. Pakutakse ulatuslikku kunsti- ja haridusprogrammi, lisaks avab Vaba Lava Narva etenduskunstide keskus uue hooaja, toimub Ida-Viru regiooni äri- ja loomealase koostöö võimalusi tutvustav ettevõtluspäev jpm. Boonuseks avalikud arutelud, lastesõbralikud sündmused ning giidituurid ja linnaruumiaktsioonid üle linna, sh Kreenholmi tööstuskompleksis. Info: *stationnarva.ee*

Asian Dub Foundation. Foto: Umberto Lopez

23.09.

VIKERVAATE FOTOKONKURSS

Eesti LGBT+ kogukonna ajaveeb Vikervaade ootab töid oma esimesele fotokonkursile! Osalema kutsutakse kõiki, kel on mobiilis või mälukaardil mõni hästi välja tulnud LGBT-teemaline foto. Huvilistel palutakse saata konkursile üks foto, mis on tehtud viimase aasta ehk 365 päeva jooksul. Töid oodatakse 23. septembrini, võitja selgub 26. septembril publiku ja žürii hinnete liitmisel. Täpsed tingimused: *vikervaade.ee/vikervaate-fotokonkurss*

28.09.

ARGIPOEETIKA TEATRIS KELM

Teater KELM esitleb Karl Koppelmaa lavastust „sest meid on õpetatud madusid kartma", mis jutustab inimeseks olemisest ning inimeseks olemisest loobumisest. Ühelt poolt on siin püüdlus millegi kõrgema poole, aga teisalt kummitab alati paratamatu ikaroslik põlemine ja langemine. Argipoeetiline keel lubab vältida suuri teatraalseid tundepuhanguid. Laval Lauli Otsar ja Kristjan Sarv. Esietendus 28. septembril kell 19.30 Kanuti Gildi SAALis. Info: *facebook.com/TeaterKELM*

GALERII

VÄRSKE VERI: ART&TONIC

Augusti lõpus avas Tartus Samelini saapavabriku hoovis (Kastani 48) uksed Eesti kunstituru värskeim liige, galerii Art&Tonic, kes on võtnud endale eesmärgiks ergutada Eesti kaasaegse kunsti turgu ning seeläbi ka kunstnike sissetulekuid! Keskendutakse parimatele noortele kunstnikele, nagu Robin Nõgisto, Alar Tuul, Mirjam Hinn jpt, kelle edu suures kunstis puhkeb õide lähitulevikus. Vt veel: *artandtonic.art*

EESTI TEATRI FESTIVAL DRAAMA 2019

11.–14. IX

MOBIILSED DEFINITSIOONID ↗
TARTU UUS TEATER
10.09 / 19:00
11.09 / 17:00 JA 21:00
TARTU UUES TEATRIS

ELU JA ARMASTUS ↗
ENDLA TEATER
10.09 / 19:00
11.09 / 19:00
VANEMUISE VÄIKSES MAJAS

ERNESTO KÜÜLIKUD ↗
MUST KAST
11.09 / 11:00 JA 17:00
12.09 / 11:00
SAKSA KULTUURI INSTITUUDIS

PERFORMANCE GENIS ↗
SÕLTUMATU TANTSU LAVA
11.09 / 17:00 JA 21:00
GENIALISTIDE KLUBIS

LEEK ↗
EESTI TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUM
11.09 / 18:00 JA 21:00
ERMI TEATRISAALIS

KINOTEATRI EKSPERIMENDI KOKKUVÕTE ↗
11.09 / 18:00
ERMI HURDA SAALIS

MINEKU EEL ↗
TALLINNA LINNATEATER
11.09 / 19:00
12.09 / 19:00
13.09 / 14:00 JA 19:00
SADAMATEATRIS

VÄIKE PRINTS ↗
TALLINNA LINNATEATER
11.09 / 19:00
12.09 / 19:00
13.09 / 14:00
ELEKTRITEATRIS

DEKAMERON ↗
VAT TEATER
12:09 / 17:00
TARTU UUES TEATRIS

KAITSEALA ↗
PAIDE TEATER
12.09 / 18:00
13.09 / 18:00
ERMI HURDA SAALIS

MEES, KES TEADIS USSISÕNU ↗
VANEMUINE
12.09 / 19:00
VANEMUISE VÄIKSES MAJAS

MINU EESTI VANAEMA ↗
R.A.A.A.M. + VABA LAVA
12.09 / 21:00
13.09 / 19:00
ERMI TEATRISAALIS

VANAHUNT ↗
TAARKA PÄRIMUSTEATER
12.09 / 21:00
GENIALISTIDE KLUBIS

FESTIVALIKLUBI KONTSERDID TARTU UUES TEATRIS ↗
12.09 / 21:00 ARGO VALS
13.09 / 21:00 EVIJA VEBERE
14.09 / 21:00 VAIKO EPLIK + PRIIT VÕIGEMAST

FANTOOMVALU ↗
TARTU UUS TEATER
13.09 ALATES 11:00
IGAL VEERANDTUNNIL
14.09 ALATES 11:00
IGAL VEERANDTUNNIL
ALGUSEGA TARTU UUEST TEATRIST

METAPROGRAMM TARTU UUE TEATRI PROOVISAALIS ↗
12.09 / 12:00 PLAKATI ARUTELU
12.09 / 14:00 LIVE-DRAMATURGIA KIRJUTAMINE
13.09 / 12:00 NOORE REŽII ARUTELU
14.09 / 12:00 VIKERRAADIO TEATRIVAHI SALVESTUS

AV MARIA ↗
TEATER KELM
13.09 / 20:00
14.09 / 17:00
GENIALISTIDE KLUBIS

JAIK ↗
VON KRAHLI TEATER
14.09 / 15:00
15.09 / 15:00
ERMI HURDA SAALIS

KALEVIPOEG ↗
VANEMUINE
14.09 / 19:00
SADAMATEATRIS

draama.ee